

Aproksti

Saturs

Pīgulī	«Zidūnis 12» 1928.g.	3
Cyukys	«Olūts 5» 1943.g.	7
Latgolys zemņika ustoba	«Zidūnis 6-7» 1930.g.	16
Sādžys krysts	«Straume 7» 1933.g.	25
Tolkys	«Zidūnis 4» 1938.g.	29
Sīna pļōvā	«Zidūnis 6» 1938.g.	35
Zemņiku apstōkli XVIII gs.	«Zidūnis 4» 1939.g.	39
Latgola XVII gadu symtā	«Sējējs 7» 1937.g.	52
Tautys medicina	«Zidūnis 6» 1939.g.	65
Zemņiku namīri Latgolā	«Zidūnis 8» 1939.g.	69
Seņōk ir bejš cytaidōk	«Zidūnis 9» 1939.g.	78
Viesturis atminis	«Zidūnis 9» 1939.g.	83
Kai mýsu cīmu	«Latgalits 20-22» 1922.g.	86
Kōzys Latgolys cīmūs	«Zidūnis 4-5» 1923.g.	91
Druponys nu Latgolys kulturys	«Latgolas Škola 7-9» 1932.g.	97
Školys Latgolā XVII—XX g.s.	«Latgolas Škola 7-10» 1928.g.	105
Apcierstīs stumbrs	«Tāvu zemes kalengars» 1957.g.	120

Students

Pīguli

Mýsu dínos pīgulis tik paṭ kai nav. Sajōj divi kaimini, pīsīn zyrgus, izmeklej pīmārōtu gulis vītu, sadur kūpā golvys, mozlīt pamūrđ i aizmīgst sáv mīreigi. A agrōk sādžys puišim pīgulá beja vāl vairōk kai kōzys voi zaļumi, jo ļaužu tī saplyudá vasalym dučim.

Lubōnīšu puiši sastdīnis i svātdīnis vokorūs ai vīnu sovus zyrgus jōja iz muižys pļovu. Tī varāja sazatiķt ai Peisinīku i Ērglinīšu sādžu pīgulņīkim i jauki pi gunkura pavadāt vosorys nakṭš.

Vāsijā augusta svātdīnis vokorā vysu treju sādžu pīgulņīki beja otkon kūpā. Sarunys kai parosti, ritāja ap jaunōkijim nūtykumim nu pogosta dzeivis. Golvonīs pōrrunu priķšmets šūraiz kai ai vīnu beja kozys attōlōkijā Teirumnīku sādžā. Skaistō Ļukadená jāmá sáv īgōtni. Tō navarāja nazynot ari mýsu stoltī jaunkungi, nu kurim kotrs lobprōt grybātu sevi rādžāt šos malnaceitis sōnūs. Tū labi saprota Ērglinīšu vacīs Jurš. Atsasedš pi gunkura i laisdams nu peipis gaisā dyumu mōkuļus, tys sōka puišus jimṭ iz grauda:

«Kas jiusus šūvokor iz pīguli dzyna? Voi to navarājat aizīṭ iz Teirumnīkim i atsasveicynōṭ nu Ļukadenis? Tī labi padejōtu, papļōpōtu i aļtená pa glōzeitái dabōtu.»

«Ka natyka poša Ļukadená, — atsasaucá Lubōnīšu Jōņš — to navajag i ols.»

«Da, kas tū gon býtu dūmōjš, ka jei tik tōli braukš sáv veira svōtōtu. Voi to tápaṭ kaimiņūs puišu tryukst. As jau niu gon vacōks, a tápaṭ Jōņš, Pīters, Ambražs...»

Donš šķeļmāja iz sovīm leidz-bīdrim. Nūsaukti vōrdā napalyka Donām ai komplimentim porōdā i saruna izavārtā par seviški dzeivu i interesantu.

«Kū tī anašejitās par pazaudātu cīlaveni, — zūbōjās Jurš — Aizejmit koč taipaļ pa kluseņom i apzaverit, voi daudzi kōzōs cīmeņu i kaida izaskota poša bryutā.»

«Vajdzātu gon, — atsasaucā Donš, — bet pōrōk tōli i pi tam mās jau naasom tai sazavyļkuši, lai ļaudīs rōdātīs.»

Juram māleitā nabeja iz būmim cylojama i puisus tys par kotru cenu gribāja izjūkōt:

«Re, kas šī par večim! Voi to jiusim zyrgu tryukst? Ka kuram sovu žāl, to lai sāsť munam «Laučam» mugorā. Reits vāļ tōli — vāļ nav gaili dzīdōjuši.»

Donš ai Jōni navarāja pretōtis vacō viļņnika kārdynōjumam i izgaisa tymsā iz sprauslōjušu zyrgu pusi.

Pec apmāram stuņdis, obi beja atpakaļ. Vīns nāsā rūkā spani, a ūtrs galis gūrnu i podusī pasystu plōcinā koršu.

«Nu tik bēs dzeivā, — prīceigi īzasaucā Donš. — Mās īzarodom ai pylnom rūkom!»

«Vot, tū as saprūtu! Kai tod jiusim tys izadāvā?» Rūkys treidams, mālōja Jurš.

«Zyrgus pīsājam teiruma molā kryumeņūs — lilājās Jōņš, — a poši dāvāmās iz reji. Tī nivīna nabeja. Mās īškā. Iz ceplā dag moza lampenā. Pods aizkrauts ai vysaidim iedīnim, a koktā bucys. As tivleit pi vīnys klōt i, atrōvš vysys topys, spani apakšā. Pa tū laiku Donš beja apzaviers, kurs lobōks cepeša gūrnenš i plōcinš. Tod obi zyrgūs i iz tānīti.»

Tam laikam spanš beja iztukšōts i gūrns nūtisōts. Vajdzāja dūmōt par tōlōkū. Juram padūms otkon beja prōtā:

«Ambraž ai Pīteri! Voi to jiuš porōdā paliksit? Pošulaik tok grīzini, būrkōni i ogūrči ir poši soldonōkī. Ari ōbuli jau taidi brangi. Pajōjit iz kuru styuri! Pīguļņīkam Dīvs audzej!»

Īslyšim puišim ūtru ņaizi vairs navajdzāja atkōrtōt. Ejmūt iz zyrgim, Ambražs Pīteram īzavaicōja:

«Iz kureini to jōsim?»

«Voi niu tōli! Nikam tik brangu ōbuļu nav, kai šam pošam Juram. Ari grīziņu i cytys, smaļksnis jō dōrzā natryukš.»

Par nagaru laiceni būrkōni, ogūrči, ōbeli i zierni jau siļdājās gunkura tyvumā. Pīguļņīki ādā, kū kurs gribāja. Jurš, kurs vysu dorbu parosti veicā tik ai māli, navarāja bīt klusu nivīna minota:

«Nu i ogūrceiši! Lai Dīvs dūd lobu veseleibu tai saimineicai, kas tūs revāja i laistāja. I grīzini! Tī jau tik paļ kai iztacyņōti. Ōbuļus gon vajdzāja škeiļ gūdeigōk, bez zorim, cytaidi saiminīks — lai Dīvs jam aizmoksoj — reit rādzās, ka pīguļņīki ir bejuši nadorbūs.»

Pīterš paškeļmāja Ambražam i, pazagrīzš iz runōtōji, kircynōjās:

«A-jau tu, Juri, nivīnam naīsi stōstāt, ka i kū dzierdeisi syudzūtis?»

«Kū niu par tū. Voi to muns monts, ka īšu pa pasauli stōstāt.»

«Saprūtams, — Ambražs pīkryta — īsim lobōk pazalauzsim. Maņ tai kai solts.»

«Kū niu ai mani — kratājās Jurš. Āj eukur ai Jōni, tys styprōks.»

Jōnš nalyka iz sevā ilgi gaidāt. Apmaucš apaušus koklā, jys izaicynōja pretinīku darāt tū pošu. Pec tam sasiejuši povodys, tī mātās četrrōpu i niu tik sōkōs vilkšonōs. Tai jī, Jura vadeibā, purzōjās, ka, moti viņ kiupāja. Beigōs Ambražam vajdzāja pazadūt. Jīm sekōja ai vīnu jauni pōri i leidz pošam saulis lāktam dorba natryuka.

Reitā tik plašō gunkura vīta, kryutāi golvā apmuktīs spanš i vasals klōjīnš vysaidu atkrytumu māmi licynōja par apkōrtnis pīguļnīku nadorbim.

Stepōns Seiļs

Cyukys

Nu Līpeņu gona dīnys grōmotys

Kod cyukys gonu celā salasāja atsevišķi, cyuku gons ai šū boru palyka vīns patš. Vīns patš tik ai cyukom!

Kod gūvš i vuškys jau ādā, cyukys tik agri reitūs izdzeitys gonūs, spīdzā i kneikstāja vīnā laidā i, grīzdamys smāceris iz sātys pusi, tōs naatlaideigi raudzāja bāgļ atpakaļ iz sovom īsiļdeitijōm mygom. Na ņaizi gadājās, ka reitūs dažys voi paļ vysys cyukys saskrāja mōjōs. Tod nūtyka ūtrraizeja gonūs dzeišona i nabogu cyuku gona lomōšona par jō nūlaideibu.

Īmeslis vysam ir tymā, ka cyukys reitūs mīļoj ilgōk par vysim gulāļ. A kas ai cyukom riekinōsīs, voi deļ jōm lai ūtru ņaizi atsajem gonūs dzeiļ?

Izmontojūt lelū cyuku mīgaineibu, maneigs gons tōs tivleņ varāja sagrīzļ i īmydznōļ, i tōs aiz rejis pakša voi ap kaidu kryumeņu ōtri īzaroķa i atsagula. Ka beja sylts, naleja leits i sauleitā glōstāja cyuku apšekstiejušus ķermeņus, tōs gulāja, pīzacālā i otkon gulāja, tod vāļ pīzacālā, izakōsāja i otkon gulāja leidz saulā jau beja lelā gobolā.

A na kotru ņaizi varāja ļauļ cyukom gulāļ. Cyukys guldynōļ beja styngri nūlīgts, sevišķi tyvu pi sātys tei beja riskanta līta. Labi, ka labi — var īraudzāt kas nu sādžys, tod pateikami nabys!

Drūsōkīs beja dzeiņ cyukys tōļōk nu sādžys iz teiruma golu, kaidā vacaineitī voi prīdeitōs nu tī ļauņ tōm izagulāt nu tīsys.

I patīši jōs tī labi gulāja! Cyņražis par naapzineigū lūpeni beja jōapzažāloj jō bezmiereigōs vōjeibys deļ. A ka taidys meikstcauleibys gonam nabeja, to vajdzāja tik grizņ lūpeņus čupā, īsaunūt ai peicku, kura ceļ golvu, — tod cyukys varāja nūgulāt gondreiž leidz pušdīņom.

Gons, cyukom gulūt, varāja vaļōtīs, āst brūkastš, strōdōt rūkdorbus, i nadūd Dīvs! — ka gadājās, saulis mōmulenis īaijōtam, īmigņ! Tys vīgli varāja gadātīs: oi, kai saulāi syldūt gōja mīgs! Tys nažieleigi mōcās viersā i kotru breidi beja gotovs aiztaisāņ ocu plaksteņus. Vajdzāja varūneigi cīnātīs, lai ŗaižī ai cyukom naaizbrauktu iz mīga muižu.

Gona aizmīgšonu cyukys apbreinojami ōtri sajuta. Jo pīlaist, ka lūpi var rādžāt sapynus, to i šei cyuku jīuteiba bītu jōizskaidroj ai sapynim.

Pamaniejušs, ka ganenām mīgā nūzalicá golva, jōs vīna pec ūtrys lānom i kluseņom atsadalāja nu sova pulka i dāvās prūjom. Ka gons vāļ gulāja, tod jōs izgaisa vysys leidz beidzamijai.

Tys nabeja jūks! Šaidōs ŗaižjōs napatikšonys beja naizsmelámys: cyukys, izsolkušys i izaguliejušys pa celām iz mōjom īzadrōzā buļvu i sakņu dōržūs. I kas gon lelōku škodniku par cyuku ir pīdzeivōjš!

Gonam na lobōk klōjās, kod jū ai vysom cyukom atroda gulūt.

Borgōks saiminīks jam iz vītys dāvá pierti, nagaidūt sastdīnis, a ka i atlyka pierīni, to sādžā par nūtykušū zynōja agrōk nakai lūpus varāja paspāt sadzeiņ mōjōs.

I nu polkovnīka nabeja žielesteibys, kod atroda cyukys guldynojūt, jo Šnepam (tai saucá tūražis vacōkū Līpeņu gonu) saiminīki beja pīsciejuši vārtīs, lai goni namydzynōtu cyukys. Šneps tū i pīldāja, i kod sagiva vaineigū, tod pateikami nabeja klausātīs.

— Kas b̄ytu, ka tevi pošu tai spr̄odz̄yn̄otu? Āj n̄uguli patš tik ilgi, to v̄al̄ na tai k̄oseisi!

Cyuku gonus b̄ži viņ nažieleigi izcyukōja.

Kaids garum brauciejs voi ḡōjiejs, gadājās paļ lipenitš, ģraudziejs, ka gons tymā breidī ir ģsnaudš voi t̄l̄ōk nu cyukom aizgōjš, — satūrķša, lai cyukys skrītu m̄ōjōs.

— Trrrr..., Trrrr..., Trrrr.....!

Vajdzāja tik tai satūrķšt̄ iz cyukom i j̄ōs tivleņ nu kotrys v̄itys dāvās taišni iz sātys pusi. Cik burveigs signals cyukom ir šei skanā «trrrr...!»

Lai kai tī ni beja, a guldynōšona beja v̄ins nu pyrmijīm lobōkijīm pajiemīnim cyuku ganeišonā. Kai lai b̄ytu cytaiž, kod i vacō paruna tū nūsoka — «Guļ kai cyuka».

Kod cyukys nu gonim atskrāja vairōk izabodōjušys, nakai beja izdzanūt, i kod vyspōri cyukys vosorā izmátá lelōkus kiukumus i izstipá garōkys smáceris, — tys sādžā beja na vīnu godu i na pi vīna gona.

Ūtrs lobōkīs pajiemīņš cyuku ganeišonā beja zámis-rikstu rakšona. Tys gonim na mozōk patyka kai pyrmīs.

Kas dziļōkys dūbis i b̄žōk popivī varāja izrakť, ka na cyukys? I ai kaidu kaisleibu j̄ōs tū darāja! Paļ mozi syvāni leidza turāja lelyjōm cyukom i t̄ōs vasalu cielīni varāja nūstrōdōť, purņus naizcālušys nu dūbjom. Orumi beja leli, a cik labi cyukys paādá, par tū voi to beja j̄ōvaicoj? I patš gons varāja ģzasāst̄ dūbjōs i sameklāť šūs rikstus, kas garōs steigōs stīpās pa naradzamom zámis ejom. Malnū čauleni nūpliešūt, ari gonam šī riksti garšōja.

Taipat̄ kai pļovys izracynōšona, ari teiruma sarakšona dūbjom beja nūlģgta līta. A kas tī kotram gonam kl̄ōt izsādās?

I tai nōkušā vosorā sīnu pļauņūt puiši lōdāja gon cyukys, gon gonus, kod izkaptš beja j̄ōstreičej līkū ŗaizi i pi tam nūpļauť navarāja gludi. Taipat̄ lōdājās orōji, kod šņūris vģglōkōs zámōs beja dūb-

dūbjom i dzaltonō smiļkts beja izgrizta iz augšu. Kod orōji sagōja popivjōs ortu, cyuku gonam, ka beja grākōjš, vajdzāja sorgōtīs.

Ai cyukom tōli nabeja īspejams aizalaist, jo pa kryumim, mežu i pūrainom pļovom tōs nikō sāv navarāja sameklāt, i ari nabeja nūgonamys. Cyuku ganeibys beja popivis i pļovu ōriskōs, ōbulainōs molys, kur tōs vysmilōk kavājās, leidz ai sakneiņom izplāsdamys i izrušynōdamys pādejū garšēigōkū zōleiti, kur pec tam cytim lūpim lobu laiku nabeja vairs kō darāt, cikom pec leita sazajāmá jauna zōlá. Pa šōm soldonō zōlōja maleņom gonam ai sovim četradesmit leidz pīcdesmit gonamijīm beja jōpōrzalaiž koč dīnā řaizi, lai apmīrynōtu pec bareibys tik izsolkušūs lūpeņus. Tys beja gūdeiga gona vyslobōkīs pakolpōjums sovam cytkōrt tik naškeistijam gonompulkam.

Vysnalōdžeigōkū dobu cyukys parōdāja, kod, izkōpdama augšōk pi dabasim, saulá teirumus pilāja ai sovim korstijīm, capynojušijīm storim.

Tod cyukys beja namīreigys i gryuši savoldamys, kai parādžadamys sovu nanūvieršamū liktini korstumā tikť vōreitom i izkausātom. Kotra nu jōm tod plāsās i meklāja izdeveigu breidi izbāgt nu gona pōtogys. Tod vajdzāja meklāt cyukom vāsu pakriesli dyunī i iudinī.

Cik malnys leidz ausim i acim nūzataisāja cyukys!

Ka ganeibōs beja šam nūlyukam pīmārōtys vītys, tys gonam sagōdōja vīglōkus breižus jō vīnmulijōs gaitōs.

O, vāļ cyuku maudynōšona!

Ka nabeja kumeļu, to ari cyukys vajdzāja sagrīzť Lyužonkys leikumā i tod ai straujim peickys ciertīnim, sprungulim i akminim gryušt tōs taišni upeiti iškā. Beja kū vārtīs, kod cyukys mōvā!

I kod iz šū cyuku maudynōšonu īzaroda paleigi, tod gōja daudz leliskōk. Maudynōtoji rozavylka plyki. Pec tam vīns dzyna cyukys, ūtrs dāvās tōm leidza bez māra saduļkōtijā iudinī i, čierīs lelōkijam

vepram aiz ástis, mōvá bez bādys. Kod vīns izbaudāja brangū maušonu, dávās iudinī ūtrs, i tai tys atsakōrtōja, cikom jūku kas īraudzāja, voi jau cyukys palyka pōrōk styurgaļveigys i naīdzanamys iudinī.

Kai gōja leita laikā?

Labi, ka ganeibōs beja kūki, zam kurim varāja atrast glōbīni, sagrīžūt cyukys vīnā gubā, i tod ai peicku skrīt apkōrt i kotrai, kas pabōž purni, škiuť, lai zyls voi malns jiuk cyukai ap acim.

I cik gon cyukys var bīt naatlaideigys ai sovu kvīkšonu i pliesšonūs iz mōjom leita laikā! Tū var saprast tik tys, kas ir bejs leitā pi cyukom. Tod vairs nav ni iesšonys, ni rakšonys, ni guleišonys, a vīns vīneigīs lūpená mierkis ir tikť mōjōs zam jumta. Tō pec lelōs leitovōs Līpeņu cyuku gonim atļōvá salaist sovu gonompulku mōjōs. Tys cyuku gonam beja mozs atvalinōjums, kaida nabeja gūvu gonim.

A vysvairōk cyuku goni leitainijōs dīnōs īzakiulá napatikšonōs, ka nu pulka paspruka kaida cyuka patvareigi iz mōjom i pa celám īleida škodī. Tod stōvūklis beja najiedzeigs — ni varāja atstōť gonompulku, ni skrīt meklāt izbāgušū cyuku. Kū tu, cylvāks, vīns patš padareisi!

Tá pyrmā kōrtā beja jōsorgoj cyukys — bārnu mōtis, kas, laikam ikvīnam cyuku gonam līkās tys vysnamīreigōkīs radiejums pasaulī.

Šōs cyukys, pec Līpeņu sādžys naraksteitīm nūteikumim, beja jōtur sovs laiks klāvā, jo atzyna, ka gonim patiši ai tōm nav vīgli tikť golā. A kai kotra saimineica nūcīs, tik vīgli, kod cytys cyukys pa tū laiku meidāja ari jōs šņūri?

Goni ari varāja nalaikā izdzeitū bārnu mōti palaist mōjōs i par jōs izdareitū škodī gons naatbīldāja. Tys gonam ocu-mirkli beja pa prōtam, a kod cyuka kleisdama nu ganeibom, izdarāja lelu pūstu, tod nu divejom pušom īmontōja sáv nalabvieleibu — nu cyukys

īpašņika i nu zaudiejumu cītušō saiminīka. I pi tam cyukys deļ draudzeiba kaimiņu attīceibōs napalyka cīžōka.

Vyspōri nyknijom i gonūs gryuši savoldamijom cyukom Līpeņūs beja nūlamts siņ ap koklu spryudziņus. Spryudziņš beja ap koklu i pušvydim apsītā stryči pakōrts razgalš. Cyukai kustūtis, razgalš syta priškkōjis i naļōvā tai skrīt.

Cyuku gonam vysjaukōkō līta bītu, kod vysom cyukom pīsītu spryudziņus! Vysom, prūtams, navarāja pīsīt, a kurys ir tōs nyknōkōs, kurōm bītu vajdzeigs spryudziņš, par tū sādžā beja lelys dūmu starpeibys. Cikom gonu celā kaidražis sīvys eņcājās kotra par sovu cyuku mīreigumu, pa tū laiku polkovņiks na ņazi izgōzā sazakrōjušōs dusmys iz tū pusi, nu kurys ari jū mālā beja aizskōrusā.

— Spryudzini pīsīt tāv pošai koklā, lai ai sovu māli naryukōtu kai īmauta.

Kotram Līpeņu gonam, seviški cyuku gonam, vyslobōkā pīminī palyka Rūzis-kolna teirums.

Tys beja iz zīmelim nu sādžys, pōri Lyužonkys upeitāi aiz kolna i meža. Šys teirums beja kai sola, kuru vysapleik apjāmā gondreiž napōrtraukts āglōjs i prīdōjs. Senejūs laikūs, kod mīsu molā asūt bejš daudzi vylku, tod tā ganeišona naasūt bejusā drūsa. Tō pec vacōkī cylvāki zynōja stōstāt naskaitamus pīdzeivōjumus ai vylkim, kas pastōveigi glyuniejuši iz gonompulku i naktis izbrukuši pīguļņiku zyrgim.

Goni Rūzis-kolna teirumā beja eistijā vītā, kur jī dzeivōja škierti nu sādžys i lelcelā kusteibys.

Tō pec tā vysvairōk skanāja gonu dzīsmis, stabuleišona i saukōšonōs.

Kurs gon nu līpenīšim tā nabeja pavadiejš sovys jaukōkōs i syurōkōs gona gaitys? Kai tā varāja izaklīgt i izaraudōt, ka vajdzāja!

Cyuku gons, atsalaidīs ai sovu gonompulku, tá kŭpā ai putynim i cytim dobys ģmģtnģkim pavadāja cģeliņus i dģinys, nivģna narādžāts, tik jō klaigys atgōja pōri Rŭzis-kolnam leidz sādžai, a mōkŭņainijōs i leita dģinōs ari tōs tģipaž pģģploka, lai, řaizi izklģigtys, vairs nikod naatsakōrtōtu.

Dzeiřonōs iz řu teirumu i atpakaļ saistājās ai vysai pateikamu rŭtali.

Kod pģnōcā cyuku tŭrkřona iz mōjom, tod gons jau pi laika atstōja cyukys vģnys pořys iz teiruma labi tōli. Patř pōri Rŭzis-kolnam skrģřus dāvās leidz Lyužonkys tģļtenām. Jau iz kolna stypri satŭrkřa, lai cyukys sōktu auřōtģs i saprořtu, ka niu ir ļauts jōm dŭt kōjom vali.

— Trrrr..., trrrr..., trrrr....! — Skaneigi nŭtreisāja pa Rŭzis-kolna pģriđom i sasnādžā cyuku auřu.

Leidz Lyužonkai nu Rŭzis-kolna teiruma nikaidys řkodis nabeja, tō pec cyuku vysu celi i stygys satācāja pi upeitis tģļtenā. Tá gons nŭzastōja i gaidāja, peicku i garu reiksti sajiemř kotru sovā rŭkā.

Gons leliski jutōs sovā vģtā i uzmaneigi gaidāja, kod Rŭzis-kolna smģļktģs pazarōdās pyrmģ putekli.

Tys ilgi nabeja jōgaida.

Cyukys, sprauslōdamys i lākdamys, juk-jukom, rip-ripom skrāja i kryta pōri Rŭzis-kolna smģļktim, sacaldamys brģsmeigus putekļu mōkŭņus i naganteigu traci. Vōvereitis i začeiři laidās meža bģzŭknģ. Putyni sazatoryuka, spōrnus vycynōdami, cālās gaisā i bāga pģřjom. Ka řymā cyuku skriejģnģ gadeitŭs cylvāks, jŭ nŭgōztu nu kōjom i apvaltu deveģnys řaizis. Zyrgs tá sōktu trokōt i kotrs nazynōtōjs pōrzabeitu leidz nōvāi.

Řu skotu beja kŭ rādžāt! I gons tá tod jāmās apturāt i savaļdāt leidz putom nŭzaskriejuřōs i smģļktģs nŭzavōļōjuřōs cyukys.

Leidzeigu sportu varāja pīkūpt i cytūs teirumūs, tik tī nabeja tō skota, kod cyukys skrāja pa klaju lauku, i vāļ varāja izkleišt pa škodi.

Peicka ir gona naatjemamīs īrūčš. Kas b̄ytu gons bez peickys? Nikas! Jū pošu tod b̄ytu jōgona. Voi tod ai kotr̄raiz pagiutu kūka golu, zāmis pyckuli voi akmini vysod sv̄issi? I pi tam, trōpejūt cyukai kōjī, var īzakul̄t napatikšonōs.

Līpeņu goni nu sova polkovnīka īzamanāja veit̄ smolkys peickys, i vāļ pōrspāja Šnepu, jo dažs lynūs īveja ari drōtenis, smolkys, lūkonys drōtenis, lai lūpu ōdai taida peicka kūstu cauri i sacaltu ašņainys streipis.

Ai šaidu drōtineicu atvalkūt cyukai, gons ītaupāja sūlus i navajdzāja līkū ŗaizi saukt̄:

— Uš, kur! Uš, kur!

— Lūpenš, kai īdzalts, tod īskrāja sovu ciltš brōļu i mōsu borā. Syvāns, sajiemš sōpeigu ciertīni, skrāja pi mōtis i vāļ ilgi trynūs i žieleigi spīdzā.

Šōs drōtineicys dreizi manāja iz lūpu ōdom. I nažieleigijam gonam sova pierstu veikleiba beja jōzamona nūslāpt̄. Bīži gadājās, ka drōtineica pošam vejiejam nūdoncōja pa mīsu. Tys gon beja sovaids nūtykums gona dzeivī!

Tū pošu Līpeņu goni sajāmá, kod ai sprunguli voi akmini īzvālā cyukai par kōjom i tei lācá iz trejom voi divejom. Gadājās ari cytaiž pōrsist̄ cyuku, kod tei atsasacāja nāšt̄ rukuļus. Tod jau beja pōrōk lels skandals ai napōrradzamom sekom.

Tai goni mōcājās savaļdeibai, lai gon na ŗaizi cyukys izvylka jūs beidzamū pacīteibu.

Gryušōk saiminīkim beja rozariekinōt̄ ai svešīm gonim, kuri pīdarāja nadorbus. Vosorys vydā tūs izdzeit̄ nabeja īspiejams, jo tod nab̄ytu kam ganāt̄ — kurā kotrā laikā jaunu gonu navar pajimt̄. Zaudiejumus cītušam kaiminām vajdzāja atleidzynōt̄, a tū atriekinōt̄ rudinī nu gona peļnis nōcās gryuši, jo na vysod gona vacōkī tam

pikryta. Na vīns līpenītš ilgijūs sādžys laikūs izakiulá napatikšonōs ai svešim gonim, kuru deļ paņ tīsys durovys dagō vyrynōņ.

— Koč jau dreizōk paaugtu sovi bārni! Nabūtu jōzamūka ai svešim. — Taidōs ņaizjōs ilgōjās Līpeņu tāvi i mōtis.

Ai sovim bārnim var vīgļōk tikņ golā. Ka vajdzeigs, i styngrōkus leidzekļus var pīlitōņ, lai nu cyuku gona izaugtu cylvāks.

Vysi Līpeņu sādžys ļaudņ nu paaudzis iz paaudzi, pyrms izauga par lelim cylvākim, izgōja gonu gaitys.

O.Svenne

Latgolys zemnīka ustoba

(Etnografiskys pīzeimis)

Loba ustoba ir kotra zemnīka ideals. Ustoba ir patvārums nu nagaisim i soltuma, ustobā izaug zemnīka giminá, ustoba ir zemnīka intimōs dzeivis pasaulš. Kam nav sovys ustobys, tam nav i pamatu zam kōjom, tys ir staigulš, nabogs i nauztycams cylvāks... Deļ tō ikvīns zemnīks, kurs nav galeigi sarōvš vysys saitis ai zámi, ceņšās tikļ pi sovys ustobys, t.i., pi sovys dzeivojamōs ākys, jo taidu parosti sauc par ustobu. Dzeivojamōs ākys izceļšona voi īgiušona ir svareigōkīs nūtykums zemnīka dzeivī. Ap šū nūtykumu saistūs parunys, paragōjumu i dažaidi nūvieliejumi, naiztryukst i mōņticeibys, paļ burveibu. Caldams ustobu, zemnīks ir apzineigs, ka ap jū volda spāks, kura varā ir jō lobklōjeiba, bogoteiba i dzeiveiba. Šys spāks itkai pīprosa uperus i apsūliejumus. Dažūs pogostūs mōjis pyrmō vaiņuka styurī ikaļ naudys gobolus; cyti naudai leidza lik i maizis gabaleni. Bogotōki cytrāiz zam pyrmōs bolkys lik dzeivsudobra buteleiti. Kod pyrmīs vaiņuks saciersts, saimineica tō vydā nūlik goldu ai plōcinim i sōli. Tod nōk saiminīks ai ols garci i pacīnej strōdnīkus. Kod mōja gotova, jymā pyrmū nakti lik pōrgulāļ gailám. Tod gaidama bogota i jautra dzeivōšona. Kai pyrmū montu jaunā ustobā īnas vīnmār maizi i sōli, pec tam izkar svātbiļdis i sanas dažaidys cytys lītyš. Tureigōki mōjis īsvieteišonai atvad bazneickungu, a moztureigī mōjis īsvieteišonu atlīk leidz gadīnám, kod bazneickungam bīš kaidys dareišonys jaunijā mōji voi kur tyvumā, tod jū nu celá īaicynoj īsvietāt mōji. Cyti skaita, ka mōja īsvieteitā ļaizi ai svātbiļžu sanesšonu ustobā.

Parostōkīs materials sātys taiseišonai ir kūki. Latgolā napazeist i naatmiņ zemneicys ni zam zāmis, ni viers zāmis: taipat svešys ir akmiņu celtnis. Ka taidys šur-tur īraugom, to tōs jōskaita kai rats izjāmums. Lītōdams seņ īrostū kūka materialu, latgalītš šur-tur izmontoj i akmiņus voi mōlu. Kaut gon kūka materials šymā apgobolā skaitōs par parostōkū i vacōkū, tys nanūzeimōj, ka kūka celtnis tá naprogreseitu. Bīži viņ radzom zamys, tymsys i aizkvāpušys kūka budkenis, bet sastūpom ari gaišys, varātu pat teikt, modernys ustobys. Akminá voi mōla celtnis nimoz nanūzeimōj progresu ceļtnīceibā, bet gon dreizōk līcynoņ par apvyda raksturu: kur meža mozōk i tys dōrgōks, tī izdeveigōk mōjis cālť nu akminim, voi ceglym. Dzeivojamūs āku attīceibā akmini tūmār rōda zynomu progresu: vacu-vacōs sādžu ustobōs bolkys ir lyktys vīnkōrši iz zāmis, partū ka vacijūs laikūs kūka materialu nataupāja; pyrmūs vaiņukus nu ōrpusis apsvīdá ai zāmi i navajdzāja nikaidu fundamentu. Bet pamozam ākys sōka pacālť nu zāmis, zam greidys īreikōja sakņu i cytys nūlyktovys pa zīmys soltū laiku. Rūnās vieleišonōs šū zam greidys telpu paplašynōť iz augšu, kū varāja vīgli izdarāt, ka mōjai īlyka augstōku pamatu. Taidā kōrtā akmiņu pamats cālās ai vīnu augšōk i beidzūt izavārtā par vasalu pogroba stōvu. Tagad šaida mōju ceļšona ai akminá apakšstōvim ir dišgon populara. Kaut gon akmini Latgolā nikō namoksoj, tūmār pogroba stōvs prosa daudz leidzekļu i daudz dorba, deļ tō tys īgiunams tik pi lelym i tureigim saiminīkim. Mozsaimnīki parosti cenšās pamatu tik tōli paaugstynōť, lai aiz tō varātu īreikōť pogrobu.

Storp vacūs laiku ākom varom īraudzāt i taidys, kurys caltys iz krāslym. Par krāslym sauc, apmāram aršyni garus prīdis voi ūzula blučus, kurus leidz pusái voi vairōk īrūk stōvu zāmi tymōs vītōs, kur mōjai vajdzeigi atbolsti. Tukšōs vītys zam pyrmō vaiņuka aizpylda ai kūka blučim, akminim voi vīnkōrši ai zāmom. Tagad krāsļu byuvis

vairs naceļ, krāslu i kūka bluču vītā ir akmini, kurus zam mōjis nūstyprnoj ai mōlu voi vapnu.

Latgalīšu izlūksnī nav nūteikta populara tautys vōrda, ai kū apzeimāt jiedzīni «fundaments». Bižōk lītōti vōrdi ir — podmarovka (krīvu) i podstava (polāku): latviski lītōj; pamats, pasīna, zamsīna, myurš: rešōk sastūpams vōrds «temelis», kurs, varbūt, cielīs nu vōrda «tiemāt» — nūjaust, atrast voi ari nu leidzeiga serbu vōrda — «temel». Šei parōdeiba, ka Latgolā leidza fundamentam atgōjuši dažaidi tō slāviskī nūsaukumi, līcynoj, ka fundamenta lītōšona Latgolā būs īgōjusā nacik seņ atpakaļ i īgōjusā caur slāvu zámom, vyłkdama leidza sovus nūsaukumus.

Lai fundamentu aizsorgōtu nu slāpnuma i zīmys soltuma, ap tū aptaisa tai sauktū pamyuri, pīmyuri voi paveli. Šam nūlyukam veršokus 5-6 nu mōjis sīnom sadzan mīteņus voi īrūk stūpeņus fundamenta augstumā. Storp stūpeņim īpyn kōrklu žogorus, cik cīži viņ var, pec tam rodušūs ryumi storp fundamentu i žogoru pynumu pīpylda ai zāmi. Tai mōjai vysapleik rūnās paaugstynōjums, kurs vosorā nūdar siedeīšonai i vysaidu lītu likšonai. Vacūs laikūs, kod mežu i kūku beja daudz, pi fundamenta vīnkōrši pīvālā rasnys bolkys, a storpu nu bolkys da fundamentu pīpīldāja ai zāmi. Nu tō radīs vacīs vōrds — pavelá, kurs tá gon vairs reši sastūpams. Vairōk lītōšonā ir krīvu vōrdi — zavalina i podmarouka. Cytur šū fundamenta aizsorgu sauc par pamyuri voi pīmyuri.

Iz fundamenta ceļ dzeivojamōs mōjis ciersni — četrys sīnys sastōvūšys nu opolom voi vyds-pusī nūtāstom bolkom, kurys līk gulu cytu iz cytys vaiņukūs. Vaiņuku skaits var būt dažaidis, tys ir atkareigs nu saiminīku tureibys pakōpis i nu bolku rasnuma. Parostōkīs vaiņuku skaits ir 10-15. Cieršnā četrōs sīnōs ītylpst vīna ustoba (kambarš). Ka saiminīks ir tureigs, to jys ceļ rādā divus ciersņus i tūs savīnoj ai koridori, kurā dažražiz īreikoj virtuvi. Tai rūnās ustoba ai divejim goļym: vīnā golā saimis, dorba i guļamīs

kambarš; ūtrā spūdrīs gols ai svātbiļdom deļ cīmenim (gostim). Īsōcieji (seviški tānejī vīnsātņīki) parosti izteik ai vīnu kambari, kurā strōdoj, guļ, ād i kurs tymāpaļ laikā nūdar par virtuvi. Tei ir nalela kvadratveideiga ustoba ai plykom kūka sīnom voi sīnōs bolku salaidumi aizzīsti ai mōlu, rešōk sastūpamys štukaturātys ustobys. Prōvōkōs ustobys var bīt 10-12 aršnyu garys i 9-10 aršnyu plotys. Ustobys augstums var bīt 2,5-3,5 aršnyu. Saprūtams, ir i modernōkys celtnis, bet tōs jōpijem kai izjāmums i jaunīvadums. Golvonū vītu ustobā ijem ceplis, kurs ŗaizī nūdar apsiļdeišonai i iediņu pagatavōšonai. Bez ceplā ustoba nav īdūmojama. Dzeivūklām atsateistūt, iediņu vōreišonai teik nūdaleita atseviška telpa — virtuvā, a ceplis ustobā palīk. Pošŗaiz ļūti gryuši Latgolā atrast ŗustobu bez škūrstyna (dyumu ustobu), cikom pyrms kara vāļ taidys ustabenis varājam rādžat dīsgon bīži. Par tōm zemņiki sacā, ka tī «cepli syltōki i gaisss sausōks». Kod šaidā ustobā īkur cepli, tod vysa giminā izalosa ōrā, a ustobā palīk tik «kukarš», kas gatavoj ceplā priškā iedīni, durovys i lūgu pret cepli attaisa.

Varom atrast i cyta tipa dyumu ustobu, kur ceplā mutā īreikōta priķšnomā tai, ka dyumi nateik ustobā. Priķšnomā grīsti īreikōti konusa veidā i pa konusa viersyuni dyumi izīt ōrā. Priķšnomā ari īreikōta kulda, iz kurys vosorā gatavoj iediņus i, vyspōr, tod, kod navajag cepli kurynōt. Ikdīniškōkō kulda sastōv nu cetrstuyraina kūka ciersnā, apm. 0,5 metra augstumā. Ciersnis piļdeits ai zāmi i tō vierss nūmyureits ai bīzu mōla kōrtu. Tys ir kuldys pamats. Viers tō cytŗaiz taisa nu ceglym voi ploskonim akminim cauru piramidu, kurai vīnu sōnu pamat valī. Šaidu piramidu ceļ viers kuldys, lai pasorgōtu mōji nu gunš dzierksteņom. Vīns piramidys sōns valī palīk deļ tō, lai pa tū varātu ilikt molku i pakōrt kotlu. Acimradzūt šaida kulda jau ir stypri progresiejusā. Pyrmatnejō kulda drūši viņ ir bejusā bez piramidys viers gunkura, varbīt sastōvāja nu dažim savaltim akminim, viers kurim styprynōja vōramū i capamū, a vydā

kurynōja guni. Vālōkā laikā jau radzom kuldu apvīnōtu ai cepli, pādejam priškpusi rezervāta vīta iediņu vōreišonai i tīpaž nu ceplá paplašņōts īpašs aizsorgs gunš dzierkšu giušonai.

Vōrdam kulda latgališu izlūksnī ir pavysam cyta nūzeimá, nakai tei kū aprōdājam. «Jimž nu zemņika kuldys» nūzeimoj: jimž nu zemņika krōjuma, nu zemņika nūlyktovys, nu kabatys, nu moka. Kaidā kōrtā senejō gunš kulda ir pōrzavārtusá par nūlyktovu, globōtovu? Tys palik saprūtams, jemūt vārā, ka Latgolys sādžōs reši kur īraudzāsīm pogrobus sakņaugu i cytu produktu globōšonai. Sakņaugim voi nu īreikoj syltu telpu ustobā zam greidys, voi ari ceļ īpašu pīlikamū kambari blokus ustobai voi atseviški. Pīlikamū kambari sabyuvej cik cīži viņ varams i grīstus nūber ai bīzu zámis kōrtu, a vydā īreikoj kuldu, kurū kurynoju soltā laikā 2-3 řaizis nedelī. Deļ tō šūs pīlikamūs kambarus mādžá saukž par kuldys kambarim. Vosorā šī kuldys kambari pret saulis korstumu aizsorgōti ai cysu jumtu i zámis kōrtu viers grīstim. Tá sanas pīna traukus, globoj likōs drābis, lynus i cytu. Taidā kōrtā jau senejūs laikūs kuldys kambarš patīši beja zemņika nūlyktova i leidz ai tū «kulda» palyka par «nūlyktovys» sinonimu.

Pōreja nu dyumu ustobom iz škūrstynim, pec vacūs ļaužu aplīcynōjumim, nūtykusá dreiž pec dzymtbýšonys atceļšonys, kod zámá i ustoba palyka par zemņika naatjemamu īpašumu. Škūrstynu cepli, acimradzūt atsateistiejuši řaizī ai vyspōrejū ceļtnīceibu, jo dyumu ustobys ir zamys, šaurys, ai mozim lūgim i mōla klōnu (greidu). Tūmār škūrstynu ceplis nav daudz pōrmainiejš senejōs ustobys raksturu i īkōrtu.

Tei pakōpá, iz kurys pošřaiz atsarūn Latgolys ceplis, ir panōkta ai lelom gryuteibom i ilgūs godūs. Šymā laikā tauta kuldys gondreiž galeigi aizmiersusá. Tōs vāļ varom atrašž tik dažu nūvodu pīlikamūs kambarūs. Vīnkōršō ceplá celtnī ari tagad nav gryuši īraudzāt kuldys elementus. Ceplá pamatu (piedekli) tá pagatavoj šaidi: ti, kur

gryb cālť cepli, izrūk dūbi, tōs dybynu pīber ai mozōkim akminim, a viersu pībleivej ai prōvōkim akminim i nūleidzynoju ai smiļķtim. Iz šaida pamata līk kūka ciersni voi ceļ četrus akminā sīnys, a tukšū telpu storp sīnom pylda otkon ai akminim i smiļķtim. Kod šaids četrkantainīs ceplā siedeklis pacalts, apmāram, virtuvis plitys augstumā, tō viersu nūleidzynoju i nūklōj ai gludu ceglu kōrtu. Ceplā siedeklis, tai tod, sastōv nu trejom daļom: nu fundamenta, kūka ciersnā voi akminā myura i viersejō ceglu klōjinā. Ceplā apakšdejā dalī nav nikas cyts, kai senejūs laiku labi īreikōta kulda, cikom ceplā augšdalā ir izaveidōjusā nu augšōk apraksteitōs tukšōs piramidys viers kuldys. Vysvīnkōršōkō piramidys izmainā ir mōla veļvā viers kuldys, kuru īreikoju šaidi: iz īreikōtōs kuldys sakraun molkyš pagalis taidā daudzumā, cik lelu gryb cālť veļvi. Lai molkyš skaudzi izleidzynōtu, tai apkōrtē veļvisveideigi salīk dieļus, viers kurim tod nu mōla veidoju veļvi - ceplā caurumu. Pec dīnom 6-7 molku zam mōla veļvis aizdadzynoju, i kod tei ir izdagusā, viers kuldys palīk mōla veidōjums, leidzeigs ceplām. Šys beja primitivōkīs dyumu ceplis, kuru lītōja na tikviņ pīlikamūs kambārūs, a i ustobōs. Vālōkā laikā viers kuldys izauga jau dīsgon praktiskīs «krīvu ceplis», kurā varāja vōrāt i cāptē maizi, kuram beja dyumu nūvadeitōji i kurs apsiļdāja ustobu. Ka krīvu ceplām tyva radnīceiba ai tik kū mynātu, dyumu cepli, tū, storp cytu, līcynoju tys apstōklis, ka vysi dyumu vodi tam atsarūn priškpusi — pōrveidōtā piramidā — kamīnā i deļ tō kai guņš tai dyumi it ōrā pa ceplā muti caur kamīnu iz škūrstynu.

Greidys īreikōšona vīnmār atkareiga nu saiminīka tureiguma: pōrtykušam saiminīkam ustobā vysod ir dieļu greida, cikom nabadzeigam — mōla voi zāmis klōns.

Vōrds klōns nazkod ir bejš dīsgon izplateits, jo Ludzys aprinkī ir pať sādžys Klōni, Klōniški. Vairōkūs nūvodūs klōna vītā tagad lītoj vōrdu pods, kurs šur dīsgon agri pōrgōjš nu slāvu zānom, jo vōrdu «pod» rokstūs sastūpam jau XI gs. Šymā laikā tī «pod» nūzeimoju

apakšu, bolstu, zūli. Mūsu dīnōs krīvu volūdā ai vōrdu pod apzeimōj greidu apakšu, zāmi, dybynu, dažaida veida pakaišus. Par podu mādž saukṭ i maizis ceplā greidu, vysvīns, voi nu mōla, voi nu ceglym. Mōla greidu — klōnu dažūs Latgolys nūvodūs sauc ari par kulu, ai kuru gon parosti apzeimōj kuļamū klōju — reju ai škiuni.

Mōjis lūgi ari līcynoju par saiminīka tureibu: kū tureigōks saiminīks, tū gaišōka jō ustoba. Lūgs taidā nūzeimī, kai mās tū litojom, tá atsateistāja ŗaizi ai celtņu atteisteibu nu tai saucamō spūdrenā (lūdzenā), kuru vāļ tagad sastūpom priķšnomūs, pilīkamūs kambarūs, klietīs i rejōs. Spūdreni ireikōj, izgrīžūt vīnā vaiņukā (bolku) apm. 0,5 metra garumā. Vālōk izgrīzumam pīreikōja nu vyds-pusis aizbeidamu dieleiti. Dzeivojamōs mōjōs šaidus lūdžeņus vairs naatrūnom. Tūs vītā nōkuši lelōki voi mozōki styklu lūgi. Jaunōkā laikā lūgu ramys taisa vōrstamys, ka na vysūs lūgūs, to vysmoz vīnā lūgā. Agrōkūs laiku ustobōs sastūpom navōrstamūs lūgus. Tá vosorys korstā laikā izjem ramys vīnam voi divim lūgim. Naktīs valeju lūgu aizsadz ai audaklu voi deči. Īzastōjūt vāsōkam laikam izjimtūs lūgus ilik otkon atpakaļ. Vairōkōs vītōs sastūpom lūgus ai sliedzīm (duraveņom), kurys pīkōrtys nu ōrpusis. Tōs parosti aiztaisa viņ soltā zīmys laikā. Tī, kurim nav sliedžu, zīmys laikā lūgus nu ōrpusis aizsadz ai cysu sagom (matim). Soltā laikā, lītōdams matus, zemnīks narādž seviškys vajdzeibys izgatavōṭ dubultlūgus. Tureigōkōs ustobōs gon tagad vysur sōc izavīšṭ dubultlūgi.

Lelu viereibu saiminīks pīgrīž ustobys grīstim: cīži salaiž dieli pi dielā, tod vīnu zīmu kurynoju i kaļtej, pec tam vosorā dieļus nu jauna saspunḁej cīži cytu pi cytā. Iz dielim nūklōj mitrys lopys voi sylnys, kod tōs izkoltušys — viersā izber spaļus voi smīļkṭš. Taidā kōrtā viers grīstim rūnās cīta saga, kas ustobā satur syltumu.

Ustobu, taipat kai cytys celtnis, klōj ai cysu jumtu; skaidu, skaleņu voi daksteņu jumti dīsgon rati. Jumtus tagad ceļ nu divom

plakņom — iz obim mōjis sōnim. Vacōkōs celņņōs sastūpom ari četru plakņu jumtus: iz vysom četrom sīnom. Sastūpom ari pōrejis pakōpi — mōjis ai treju plakņu (nūgōžņū) jumtim i mōjis ai sleipom pusglielveļom, kurys leidzeigys vacōm latvišu celņņom Vidzemī i Kurzemī. Jōatzeimōj, ka šōs tipiskōs celtnis pošraiz, sakarā ai sādžu sadaleišonu vīnsātōs, teik nūjauktys, a jaunōs vītōs tōs ceļ cytaidā stilā.

Ustobai priķšnomu (siņcis) mādz ireikōt, divejaidi: ka dzeivojamō āka sastōv nu divim golym, to siņcis parosti ir mōjis vydā. Ka mōjai ir tik vīna ustoba, to siņcis dataisa ōrpusī nu dielim voi cyta materiala. Durovys siņçom nikod nav preteimā ustobys durovom, a ir vysod taisnā leņķī pret tōm. Vysizplateitōkīs priķšnoma nūsaukums ir siņcis. Mozkrīvu volūdā priķšnomu sauc siņi, a Hařkovys gubernī tīši sinci. Gryuši minā, kaidā kōrtā šys vōrds nu Ukrainys pōrnasts iz Latgolu. Slāvu volūdā vōrds seņ, sennica nūzeimōj nūjumi pi mōjis, jumteņū viers iējis, aizsorgu nu korstys saulis. Cytim vōrdim — agrōkūs laikūs priķšnomam nav bejš nikaida organiska sakara ai ustobu i tys ir bejš tik vīgls (kūka) aizsorgs pret leitu i sauli. Jōatzeimej, ka leidz šai dīnai kūka siņcis skaitōs kai greznums i tureibys pazeimā. Cikom navar izcālt kūka siņcis, zemņiks pi sovys ustobys ōrys durovom ceļ prišķeni nu cysu pynuma, nu mōla ai skujom.

Siņcis, lai tōs lelys voi mozys, nav dūmōtys dzeivōšonai. Korstā vosorā siņçōs ād, tī naktīs pōrguļ kaidis nu gimīnis lūceklīm. Deļ tō siņçōs naatrūnom nikaidu īpašu īkōrtu, nikaidys pastōveigys lītys, kas šū mōjis dali sevišķi raksturōtu. Vacūs laikūs siņçōs stōvāja rūku dziernavenis (tymā gadīnī, ka pi mōjis nabeja īpaša kuldys kambara. Ka taidis beja, to moltuvā atsaroda tī). Bižōk siņçōs sastūpama kūka gryudineica (pīsta) i velis kulāmō vōlā. Tūmār ari šūs priķšmetus na vysur sastapsim. Siņcis ir tei vīta, kurā mōjis saiminīks lik tūs priķšmetus, kuri vajdzeigi sezona dorbam, deļ tō

kotrā goda laikā siņčos sastapsim cytaidus dorba reikus. Bīži viņ siņcis ir pavysam tukšys. Kai naobligatūs priķšmetus tá var mināt: sūlu, kubulus, iudiná bucu, myltu teini, apkoltū skreini ai vierteigōku montu, spaņus, maizis grūzu i baļvu (abru). Siņčos ir i pīslīnamōs trapis (drabenis), pa kurom kōp bieneņūs (iz ustobys).

Vyspōr par siņčom jōsoka, ka tá nav nikō taida, kab varātu dūmōt, ka tōs senejūs laikūs b̄ytu izmontōts kai dzeivūklis: tá nav ni gultys, ni ceplá, ni golda, ni svātbilžu. Par siņču izaveidōšonu jōsoka, ka tys nav naiztryukstūšs dzeivojamōs ākys papyldynōjums, kaut gon šymūs laikūs reši īraudzāsīm ustobu bez siņču. Bez siņču, kai jau augšōk minieju, atrūnom vacōs sādžōs nabadzeigōkūs ļaužu budkenis, kurom ir senejūs laiku celtņū pazeimis. Bez siņču ir gon i jaunōs ustobys, kur vāļ byuvis dorbi nav pabeigti. Saiminīks vyspyrms ceļ dzeivojamū kambari, i, kod tys gotovs tod tik celtni paplašnoj ai blokus pīdavom — siņčom, pīlikamū — kuldys kambari voi ai klieteni. Siņcis saiminīks izceļ godu voi divus vieļōk pec ustobys pabeigšonys. Turpretim, nabadzeigīs bobuļš ap sovys budkys durovu prišķu sadzan mītus cytu pi cyta, tai aptaiseidams sātmali loba veira augstumā. Šaidam sātmalám klōj cysu nūjumi leidz mōjis sīnai — i soltōs siņcis gotovys. Šaids priķšnoms teišam ir tik aizsorgs nu leita i saulis. Tys apstyprynoņ tū, ka dzeivojamōs ākys kūduls jau senejūs laikūs ir bejusá ustoba, cikom vysys cytys pīdavys ir rodušōs vālōkā laikā.

Stanislavs Sinkevičs

Sādžys krysts

60 metru augsta kolna pīkōjī stōv nūsylnōjš krysts. Ap tū beja izaugusá Krystceļu sādža. Parkū sādžai dūts taidš nūsaukums? — tōš dzeivōtōji dalājās divōš dūmōš. Vīni pastōvāja, ka sādžys nūsaukums cielīs nu divim lelcelim, kuri sādžys centrī krystojās. Tī sādžai asūt kai četri taustekli. Pazateicūt tīm, valī vysys četrys dabasu pusis: pa vīnu tu áj iz bazneicu, pa ūtru brauç iz tiergu, pa trešū skoļ Pelieča patmalis, pa catūrtū pogosta mōji. Ūtrī vōrdu „Krystceli” izskaidrōja ai sādžys krystu, pi kura pīstyprynōti vara burti: „As bīšu pi jums leidz pasaulá golam”. Pi tam sādžā vysī krysteiti. Vysim pīnenī ap koklu krysta zeimá. Pymū vogu zemnīks dzan pīlyugdams Krystu i pymū gryudu mat teirumā Jō vōrdā. Tai īt gods pec goda, cikom palik atminī vyss myužš kai sōpeigs krysts. Kod mīsa palik solta kai zámá. — Skoļ! — nūplieš nu sādžys krysta systū mūku i tei jū īvad atdusys smīļtōjī.

Gods pec goda pamosam apklusá dzīsmis pi krysta. Dažš tam garom īdams vairs golvys napalicá. Sīvys i maitys maja mīenesī pōrstōja nāšļ puçis. Atdzysa kūpejōš jūtys. Izira kūpejōš dūmys. Vysu deļ sevá! Tyvōkū nūst..! Lai cyts nazapyn kōjōš! Vīnsātōš... „Māš grybom vīnsātōš.”

Ai Aļoza jaunū drošku atvádá miernīku, ai Seimaná rotīm iz dzeļža asš — jō reikus.

Pec leiguma i dažu protokolu nūraksteišonys puiši sōcá vilķt ap sādžys kūpejū zámī lentu, kai vara çyusku. Vysūs styurūs īroka jaunus kapçus. Tīm smaily goly i rūbā īdadzynōts vaļstš gierbūnš. Iz mota kai lats, tik daudzi lelōks!

Sīvys i máityš nanūzapričōja, ka kotrā teiruma molā stōveišūt kapču uzbārumi kai meiksti krāsly. Nelá i Vicá iz tīm īstatāja meža rūzis i bleigznys. Aļozs, pīviļceigōkīs puisš sādžā, jōm pīdōvōja sovu pakolpōjumu. Jōš smaidāja. I jys izplāsá pusi nu lelō beseņu kryuma krysta dōrzeni. Vacōkōš sīvys tam pretōjās. Kai jys dreikstiejš izpūstāt krysta dōrzeni? Aļozu mōtá ustobā sabārā, a ļaudis aizstōvāja.

Sōcās streidi, kō vīnsātā lai palik krysts? Vysi gribāja krystu pi sevá. I Aļozs sovu vīnsātu gribāja jimt̄ pi krysta — tá daudzi lobōka zámá i vysi celi aiz slikšná.

Miernīks pasludynōja torgus, bet nivīns iz teiruma golu napīzateicá. Vysi gribāja palikt̄ pi krysta. Seimanš vairōkys řaizis atkōrtōja dzierdātūs nu Evaņģeleja vōrdus: „Kas aizalīgš nu maná — tū aizalīgš Dabasu Tāvs.” Miernīks gon mieginōja samīrynōt̄, a kurs tāv „ļutari” klausās. Trejs dīnys streidājās i beigōš pijāmá tō poša „ļutara” prišklykumu: krystu apkapčavōt̄ nu vysom četrom dabasu pušom. Tai i nūtyka: īmierāja deveini kvadratmetri lelu vīnsātu krystam. Trejs metri garumā i trejs plotumā. Palykušū zāmi lītdereigi nūviertāja i nūlāmá vīnsātys viļkt̄ iz lūzjom. Sādžā skaitājās deveini saiminīki, i lai nanūtyktu dryuzmeišonōš, izlūzāja ryndys kōrteibu.

Aļozam pīzanōcá deveitis numerš, i nu tō vysi smājās, ka jō vīnsāta bļūdā palikšūt pādejō. Seimanám pyrmīs numerš, jys pyrmīs ībōzā rūku bļūdā pec vīnsātys. Vysi izplātuši mutis gaidāja, kod atteiš valī? Daži pať apgolvōja, ka izviļčš centri, kurā krysts, jo lūzā sateita cīta kai kūks. Attyna: „Iz Meža Dryvu!” Tod vylka ūtrīs numerš, tam iz „Vankini”. Tod — 8. — 4. — 5. — 6. bet sādžys centris vāļ dusāja bļūdā. Niu vysys mutis sōcá runōt̄, ka septeitō numera īpašneica Bōrbola, tei jau nu gon izviļkšūt centri; jei i terciarūs asūt izarakstiejusá, i svāta Ontona jūstenī. Bet izvylka „Leidumu” pošu zamumu. Tod vya sādža nūzastōja Jureiša Ūdená pusī, — jys kotru

vokoru gulstūtis pimineidams Krystu i reitā augšom ceļūtis Tū slaveidams. Drabūšom rūkom jys pacālā sovu laimi. Lelī apstōja jū i gaidāja rezultatus, mozī zeišļōja piersteņus i navaineigi smaidāja. „Iz Izdagu!” Vysa sādža nūkōra golvys. Pylnvarōti lūzi vāļ ņaizi apskatāja. „Jā”, raksteits beja skaidri ai malnu iz bolta. Aļozs pajāmā pādejū lūzi ai vysu skōrda bļūdu i smājās bez sova gola. A sādžys acš iz jū skatājās ai naidu i skauda dzierksteļom. Pylnvarōti skubynōja, lai dreizōk tynūt vali: „Kas zyna, varbūt, centris nabys ņraksteits? To vysa lūzeišona sōksis nu jauna.” Attyna.. Tī raksteits: „Krystceļu centris”.

„Pizapildāja roksti” pec ilga vyspōrejō klusuma sacāja Seimaņš, „ka tys Cylvāka Dāls ir nōcš sūdāt i atpestāt tūs, kas pazuduši.”

„Da”, vysi nūzapyutā, „kas pazuduši...”

Miernīks nazkū apriekinōja iz plana i pizacielīs sacāja: „Aļozam ākys bys jōceļ, partū ka jō sātys vītu aizjem vīnsāta numers 4.”

„Tys ir labi... Tys ir labi”, atskanāja kai vātra saucīni, „kai vīnam, tai vysim...”

Miernīks padāvā puisim instrumentus i vysi kai bāņōs jam gōja pakalī. Jys pec kōrtys ņrōdāja ņdaleitōs vīnsātys i rūbežōs ņspraudā kapčus. Paņ siermgalvi, kuri vysu myužu šū zāmi beja oruši, apbreinōja. Apbreinōja kotru kaļneni, kotru aizaugušū ežmaleiti...

Tik nūplōvā pādejū kūpejū siejumu, sīvys sōcā vilkt sovys gūvs stryčeišūs pi roгим iz ņdaleitōm vīnsātom. Puisi plāsā jumtus... Bolkys kryta nu pakšim... I iz kaļnenim, kur kaidu ņaiz vylki gaudōja, lyka pamatus jaunai dzeivāi.

Tai lauzā i jaucā četri godi, cikom nu sādžys palyka tik rokumi i kūku vītōs osorōja calmi. Paņ lelys ņzuls, vacōkō dzeivō byutnā, tyka nūciersts.

Vīneiba izšķeida kai kometa druponos, tik krysts palyka iz vitys.

L. Latkovskis

Tolkys

Lai gon tolkys pazeist vysā m̄ysu vaļstī, tūmār vyspopularōkys tōs ir Latgolā. Tolkom ir miļzeiga kulturviesturiska nūzeimā. Tymōs pazarōda kūpeigim spākim dareitō dorba nūzeimā. Vysus lelōkūs dorbus, kū tagad dora mašinis, agrōk vajdzāja veik̄t pošam cylvākam i kur vīna spākim tys nabeja īspiejams, tī cyti jōsauc paleigā, vōrdu sokūt jōreikoļ tolka. Tolku nūzeimā tagad sakarā ar izīšonu vīnsātōs i mašiņu īvesšonu ir lelā mārā sazamozyņōjusā, bet vāļ nav zudusā. Tolka ir kūpejim spākim dareits dorbs, par kuru nateik moksōta dīnys olga. Gryutū dorbu par vīglu padora sovstarpejōs osprōteibys, jūki, sacēņseibys i dzīsmis. Partū tolkom

voi vyspōri kūpejim spākim dareitam dorbam ir daudz dzīsmū. Dzīsmī ir ritms voi roksts kai tauta soka. Ari dorbs, kas nūteik ritmā voi rokstā, ir vīglōk veicams nakai naritmiski. Tū vyslobōk zyna kiulieji ar sprygulim. Ka tik vīns jauc ritmu, pōrejūs dorbs ir apgryutynōts. Deļtō tolkys dorbs pīprosa pīzaskaņōšonu kūpejam ritmam — dorba vīneibai.

Tolkys teik taiseitys vysūs goda laikūs pec vajdzeibys. Kod vairōk lelōku dorbu, tod vairōk tolku.

Lobōka pōrskota deļ apzavārsim tolkys pec goda laikim.

Zīmā tolkys taisa, tikleidz izastōj lobs rogovu ceļš, kod nūsaļ pūri, pļovys, upis i azari. Tod iz vysom pušom ir breivis i eiss ceļš. Teik reikōtys akmiņu, molkys, bolku i sīna vessonys tolkys. Vysīcīneitōkōs ir pādejōs. Kam pļovys ir tōli nu mōjom, ir jōtaisa sīna tolkys. Saaicynoj tik daudz vedieju, kab par vīnu ņaizi varātu atvāšt. Nu sātys izbrauc agrā reitā, prūtams atkareibā nu tō, cik tōls ceļš. Dažreiz izbrauc dreiz pec pušnaktim i gaismai austūt jau ir pi sīna skaudžom. Pīdora vazumus, bet nu skaudžu padibeņom — zorim i lopom — sakur guni. Pi tōs siļdeidamīs paād. Parostīs iedīnš ir capta voi vōreita cyukys galá ar maizi. Leidza teik pajymta ari nalela ols bucená, kas teik izdzarta pi gunkura, vīnā vazumā salik solūņus — skaudžu padibeņu sīnu, kas ir samiercš, sasalš, cytrāiz paļ ipyuš. Tū sīnu nalītoj bareibai, tik pakaišim. Vokorā, kod sīna vedieji ir atbraukuši, vazumus sabōž pyuņōs. Sanōk sīna meideitōji. Nu tōs sātys nōk meideitōji, nu kurys ir brauciejs. Reši kod meideitōji sanōk nu cytom sātom, nu kurom nav braucieja tolkā, jo tū skaita par kaunu. Pec padareitō dorba sekoj vakarinis, kurōs pīzadola tolcōni i pataļči voi sīna meideitōji. Vacī kavejās pi ols glōzis, runōdami par sovim dorbim i atmiņom, a jaunī dejoj. Parostīs sīna tolku laiks ir eisi pec Zīmyssvātkim, kod ir tai sauktīs «breivīs laiks» leidz gavienām, kod var gali āšt i dejōt.

Zīmā nūteik bolku, molkys i akmiņu tolkys. Bet tōs nav ni tyvu tik jautrys i īcīneitys kai sīna tolkys.

Pavasari reši godōs kaida tolka. Tys lelā mārā partū, ka celi ir slyktōki, produktu mozōk i dorbi taidi, kū var veikt pošu spēkim, jo golvonī dorbi ir teirumā i dōrzā.

Vosorā nūteik vairōkys tolkys: māslu, sīna i rudzu tolkys. Parostīs māslu tolku laiks ir ap Jōnim. Stypri teik īvārōts dorba daleišonys princypys. Styprōkī puiši ir miezieji, vacōkī — rausieji, bārni — vodōtōji, maitys — vōrdeitōjis. Kod reita cielinī dorbs ir labi veicīs, vokora cielinī dalā miezieju īt arč. Kod klāvu izmiež, tī sanas cysys i izklōj. Puiši īt četrropus i mauroj, atdarynōdami vieršus. Saimineica paklōj goldautu, izlīk sīru i svīstu, a saiminīks — ols slauktivi. Tod dzer pa vysai glōzāi, palīkus izsvīsdami gaisā, lai aug lobi mīži. Saiminīks tūs paslavej. Vairōkōs vītōs ir īrodums iz tolku braucūt pīsīt zvaneni pi lūka. Dorbam beidzūtīs sōcās jūkōšona. Pādejūs māslu vazumūs īlīk škārskūkus, kū apsliep ar māslym, lai rausiejim bītu ap kū komōtīs. Cyti vazumā salīk silis, lūpu redelis i traukus, tūs vysus aizvad iz teirumu. Vōrdeitōjis tūs nūmozgoj mōrkā i atvad atpakaļ pogolmā. Ar pādejim zyrgim nu teiruma atvad ōbuleni i sāku, kū izklōj pogolmā. Iz tō apsāst tolčōni. Māslu tolkōs pušdīņu laikā nūteik laisteišonōs ar iudini, jo nu tō asūt atkareiga nōkušō raža. Pec klāva izmiežšonys puiši nūzamazgoj i īt iz teirumu. Tod kūpā ar vōrdeitōjom īt dzīdōdami iz sātu. Pa celām pīplyuc dažaidus zīdus i puškoj saiminīku i saimineicu. Sanōk pataļči i sōcās jautrys vīseibys.

Rudzu tolkys parosti īkreit julā beigōs voi augusta sōkumā. Pļōvieji sazadola divejōs daļōs: vīni ar ciersli (vīnrūci), ūtri ar sierpi. Pļōvieji ar sierpi īt borā, kura priksgolā ir kaida spieceigōkō pļōvieja. Pōreji strōdnīki ir kiuļu siejieji i stateitōji. Kiuļus salīk pa desmit i viersā izlīk capuri. Stotus līk divejōs paralelōs ryndōs, kū sauc par apcīmu. Sešus stotus sauc par kopu. Pīdzeivōjuši saiminīki

zyna, cik nu vīnys kopys var izkult. Tō pec tolkys beigōs jau apmāram nūteic ražu. Beigōs nūteik jumá jimšona. Jumi sajem arvīn kaidā styurī — tei ir pādejō rudzu sauvá, kuru sapļauņ lūti lelu i sasīn vīnā kiuleiti. Tū sauc par jumá kiuleiti i tys ir mozōks nakai cyti. Parosti kotra pļōvieja lik sovā kiulī, a sovu beidzamū sauvi lik vysys vīnā kiulī, voi vysmoz vairōkys kūpā. Tikai jumá kiuleitš ir vīnys pļōviejis sapļauts. Parosti tū sapļauņ bora vedieja. Kaidraž vīna pļōvieja pamat sovu sierpi i skrīn pa rudzim kligdama: jumis aizskrīn! jumis aizskrīn! Tys sacēļ vyspōreju jautreibu i smīklus. Kaidraž pļōviejis iztaisa taidus jūkus: parostō kiulá saišká vītā rudzim nūgrīž vōrpys i sagrīž solmus kai saiškám. Tī viersā salīk kiuli; bet siejiejs grybādams sasīť kai jam vyłtōtō saišká golus, tai izraun solmus ar vysom sakņom. Vokorā vysy it iz sātu, dzīdōdami kaidu gareigu voi laiceigu dzīsmi. Nu rudzu vōrpom nūpyn vaiņuku, kur īpyn ari jumi, t.i., divi vōrpys iz vīna solma, ka taidis ir atrosts. Vōrpu vaiņuku izlīk goļvā saiminīkam i saimineicai, pec tam tū pakar klieti viers orūda. Vakarinis ād pogolmā, kur ir salykti goldi, voi ustobā, seviški tod, ka traucej leits. Pogolmā vakariņōť ir daudz pateikamōk, jo ustobā ir korsts i traucej myusys. Mōjōs pļōviejus sagaida muzykants. Leidzeigi sīna vesšonys tolakai zīmā, rudzu tolka vosorā ir vysjautrōkō, iz kuru vysy lobprōt it. Vīnā dīnā it tolkā pi vīna, ūtrā dīnā pi cyta kaiminā it atstrōdōť. Vosorā teik reikōtys vāļ sīna pļaušonys tolkys, bet tōs ir daudz ratōkys.

Rudinī ir daudz tolku: lynu pliesšonys, kartupeļu rakšonys, lynu malšonys i pādejā laikā cukra batviņu nūvōkšonys tolkys. Nūteiktā datumā teik pasyuteits preču vagons i cukra batviņu nūgōdōšonai stacejī reikoť tolkys. Bez tam vosorys beigōs, cikom vāļ nav sōcis slāpnīs rudinš, teik reikōtys okys voi lynu mōrku rakšonys tolkys. Tū dora ilgstūšā sausā laikā. Rudiņūs vāļ teik reikōtys rikumu rikšonys i calmu lauzšonys tolkys.

Kai radzom, tolkys nūzeimá ir lela, jo lels ir tūs dorbu daudzums, kas tolkā teik dareiti. Tolkys senōtnī ir taiseitys ari vāļ cytim dorbim: vierpšonai (spriesšonys tolkys, kas ir sauktys susprāds), lynu paiseišonai i kuļšteišonai taipaļ ari vylnys strīpōšonai, mōjis saciersšonai nu savastom bolkom. Kai radzams, tolku nūzeimá sōk sazamozynōļ. Cylvāka dorba spāku aizvītoj mašinīs i lobi dorba reiki. Ļaudš ir izgōjuši vīnsātōs i palykuši patstōveigi i mozōk atkareigi nu kaimiņu. I na moza nūzeimá ir ari tam, ka cylvāki palīk vairōk materialisti — pyrmijā vītā ir peļnā. Tolkom ir sovys tymsōs pusis: pīzadzer i slykti klōjās tīm, kas navar īturāļ māra. Ir dzieržamys izlaideigys, divdūmeigys runys i jūki, kas ir jaunōtnāi par ļaunu pīmāru. Nūteik ari izakaušona i lomōšonōs. Tōs ir dzeršonys sekys. Tolkom ir daudz pozitīvys nūzeimis. Tōs veicynoj sabīdryskumu i izpaleidzeibu. Bez tam tolkys ir i vīseibys. Pec dorba vokorā sekoj, tai sokūt, naoficialō dalā. Vysi taļcinīki tū zyna i gaida. Tō pec dorbu ceņšās pabeigļ laikā, lai atlyktu laiks pazaprīcōļ. Tolkā aicynoj rodus, kaimiņus, strōdeigus i saticeigus ļaudš, kaškeigus i slynkus naprosa. Tolkā īt tik pi tīm saiminīkim, kas ir vīsmīleigi, kas dūd lobu olu, labi boroj i pōrōk naizmontoj tolcōnus. Pi skūpim i seikstulim tolcōni naīt. Tīm ir jōizteik ar dīnys olgōdžim. Ir saiminīki, kas navar tolku sataisāļ, jo pi jīm nivīns nagryb īļ. Tolkā izapauļ individualō osprōteiba, humors i breiva improvizaceja. Vysu uzmaneibys centrī nūzastōj vīns, kam «mālā veicās». Tī izastōj ar sovīm priķšnasumim. Tod laiļ vysaidus kalamburus, uzkerūt i izmontojūt situaceji roda smīklus. Tolecōni izpuškōdami i pōrspeilādami stōsta sovus pīredziejumus. Kai pa dorba laiku, tai ari atpyutys breižūs tolcōnus. apstaigoj ols puiss ar appuškōtu slauktivi i pīdōvoj olu. Pi ols daleišonys styngri īvāroj kab kōrta ītu pa saulāi. Tolkā seviški dorba beigōs nūteik saiminīka i saimineicys izceļšona iz krāsla. Par tū atmoksoj ar olu i sīru.

Kai dorbu tai atpyutu tolkā pavoda dzīsmis, kas roda dzeiveibu i pacelġ gora stōvūkli. Ols nesieji īraugūt dzīd:

kas bejot i orōjeni,
pacelit capureitis,
as bej mīžu pļōviejená,
as nūjiemū vaiņuceni.
niu atgōja ols kannená
par teirumu leigōdama.

Ir ari daudz cytys dzīsmis, kas cyldynoj saiminīku vīsmīleibu i tolcōnu strōdeigumu. Pīm.:

Labi tī tolkā īt,
kur prīceigi saiminīki:
ap sovīm gasteņim,
kai biteitis lidynoj.

Bīži viņ tolcōni īzarūn taišni dorbā teirumā voi pļovā, īpriķš naīzarosdami tolkys sātā. Taidus tolcōnus skaita par sevišķi strōdeigim i kautrim. Leidz brūkoškom strōdoj, lai «nūpeļneitu brūkoškys» voi reitišķys kai ļaudš sauc. Brūkoškōs olu dzer māroni, ari saiminīks na sevišķi ceņšās spīstġ dzārtġ, jo īdzārušu tolcōnu dorba spiejis i padareitō dorba vierteiba mozynojās. Pušdīņōs dzer vairōk. Agrōk tolkōs pi pušdīņu golda ir nūtykusá apdzīdōšona. Tagad vairs tō nav. Ar tolkom ir saisteita daža mōņticeiba, pīm. ka pyrms tolkys nu ustobys nas māslus ar sītu, tod tolkys dīnā lej leits.

Gryuši pateiktġ, cik vacs īrodums ir tolka i nu kureinis tys nōk. Tolkys nūsaukums ir kūpejs latvīšim, leišim i krīvim. Nu šōm tautom šū vōrdu ir patapynōjušys ari vairōkys sūmu ciltsġ.

Jōdūmoj, ka tolkys ir sōkušōs kūpā ar zemkūpeibu, i mýsu senči jau ir vaca zemkūpu tauta. Gonu i staigūlu tautom nav vajdzeigys tolkys. Drūši varam apgolvōtġ, ka tolkys mýsu tautā ir veicynōjušys cīžōku kaimiņu attīceibu izaveidōšonu — saticeibu, izpaleidzeibu i dorba priķu.

J. Klīdzējs

Sīna pļovā

Leitovys beja īzasōkušys. Jau vasalu nedeli gondreiž kotru dīn i dabasi nimos narōdāja, ka laiks nūzaskaidrōš. Nu reita paspeidāja saulá, a iz vokora pusi gōzá otkon.

Pagōjušā svātdīnī Banžavys bazneicā beja atlaidys vacijīm i jaunijīm, aiz bazneicys tiergs i pazastaigōšona. Beja sabraukuši peirādznīki i cerāja daudz pōrdūt, jo parosti puikys pierka daudz konfektis i tīpaž spielāja iz tōm — vīns turāja konfektis pi obim papeiru golym, a ūtrs pazacālá iz pierstu golym i tai sōvá ai dalnys molu, ka beja pušu kai ai ciervi. Cyti otkon staigōja pylnys kabatys

pībōzuši ai boltmaizi, aizgōja atsasāda rotūs iz maisa, iādá i gōja otkon. Lájī zvīdzá zyrgi, augšá zvanāja bazneicys tūrnī. Vyss plyudá kūpā — zámis muzykā.

Puiši sovom bryuṭom pierka pa vasalam maisam soldonumu, a jōs jámá tai kautreigi pa vīnai, nūsorka, ādá ai zūbu gozym i tik tikkū kustynōja lyupys. Tod smājās i runōja par vysu kū i laika beja vāļ dīsgon izarunōt par vysu.

Krystāvi paborōja sovus krysdālus ai bryunim peirāgim, kas beja kīgeļu formā i beja ļūti garšeigi i seiti, tod dzart viņ gribājās. Aizgōja pi bazneickunga okys, kur vysapleik beja pīlaisteits iudinš i dubļains, padzārā iudiná, gōja atpakaļ, nūpierka vāļ kū leidza pajimt; peirāgus ilyka svōrku kabatōs, a konfektis sabārā bikšu kabatōs i ai laimeigu sirdi gōja iz rotim. Tāvs voi brōļš beja jau nūzagaidiejš. Ek, ka tod spruka braucieji: sprauslōja zyrgi, skanāja dzelža ašš i boltu putekļu mōkūni aizsādzá sauli, leida nōsīs kārdami, i kōrtom nūsāda iz braucieju drābjom.

A pagōjušā svātdīnī beja tukšs tiergs. Kas tī leitā braukš. Sagōja tik tyvejī ai leita sorgim. Ka tymā dīnā Dīvs bītu nūkōpš iz zámis i staigōjš radzamā veidā, kai divys tyukstūšys godu atpakaļ, tik patš Dīvs tū zyna, voi peirādznīki par šū leita svātdīni jam nabītu atsarībuši. Oi kaidys dusmys beja! Kas tū lai zyna — valns voi Dīvs beja nesš tá šū leitu?!

Vysam beja sovs mārs. Dreiz viņ atsagrīzā saulainys dīnys i dabasi beja kai zyļs stykllys.

Pīvakarī Kalnīšu sābri pōrstaigōja vīns pi ūtra i nūrunōja braukš iz tōlejom pļovom. Patš pādejīs laiks. Agri nu reita. Vysi ŗaizī. Nu da, ka vysi ŗaizī.

Beja traps vokors. Vysi syta izkaptš. Tārauds pacaldams i nūlaisdams bolsu gon vaidāja, gon dzīdōja. Nu vysom sātom atskanāja vīnāids atbaļšš i drābāja elksnōjs i leidz pošai kopsātai skanāja tys. Sōka satimš. Ričūs jau beidzā, tod apklusā Knibiņūs,

ari Aparānūs, a Kalnišūs izkaptš klakstāja ilgōk — tī beja vairōk
puišu, vairōk i izkapšu.

Tod klusāja skaista julá naktš. Tik apsa sovōs krōcis, kai
myžeigi šaļcá.

Ūtrys dīnys reitā, vāļ saulá nabeja izlākusá četri zyrgi nu
Kalnišu pusis pazagrīzá iz lelcelá i rikšōja iz Lubōna klōnu pusi.

Braucieji sazaklīdzá i runōja šū-tū, tōli reita agrumā jūs bolsus
varāja dzierdāt.

Boltyš lelceļš aizvadá caur teirumim, mežim i beja pōrsvīsts
par kolnim kai lenta par miļža placu, kas beja apviļcš zalá samta
kraklu.

Zylō dabasu stykla mola kliva sorkona saulis gunkurī.
Bezdeleigys lidōja augstu.

Puiši nūsprīdá:

— Lobs laiks ir īzastōjis iz ilgu palikšonu.

Jīm beja taisneiba.

Pošim ni Aparānim, ni Kalnišim, Rinčim i Knibinim tōlyjūs
Lubōna krostūs pļovys napīderāja, bet jī kotru pavasari tī nūpierka
zōli i vīnmār julá mienesī braucá pļauņ. Ap tū laiku slāpnijūs
Lubōna klōnūs beja sausōks. Tai tys jau beja seņ godus, ka jī pļōvá
tymā pošā vītā i laikā. A zōlá, zōlá šūgod beja pīaugusá — nu, kai
myurš! Izkaptš kōts līcās vōlu gōžūt. I puiši pļōvá leidz vālai naktái,
tai beja vāsōks i lobōk veicās. Pa rosys laiku reitā voi vokorā varāja
pagōzņ vasalu lārumu.

Sīns sakolta vīnā dīnā tai, ka byrza kai spali. Puiši pagrōbá nu
koponys pa sauvái, pabárzá rūkōs, pīlyka pi daguna i teicá: smaržoj
kai mads.

Teišam sīns smaržōja kai mads, jo tá beja sakoltuši daudz
suleigu mads pylnu zīdu.

Vysi nūtveikuši i steidzeigi násá kliepus, sasveida, i krakly palyka svīdrūs slápni i sīna gruži, i vōlu putekli pīlypa mīsai i sapika sovoidā, spieceigā smaržā, kurai nazynōja vōrdu, bet vysī sajuta.

Kalnišim beja vairōk i styprōki puīši, tī sovus dorbus paveicā pyrmī i Francš aizskrāja paleigūs Aparānim, jo jam vīnmār gribājās bīt Ancis tyvumā, gribājās kū pateikt, pavaicōt, a ka nabeja kū runōt, to vysmoz aizmátá ai sovu grōbekli Ancis grōbeklām i obi sazaskatāja i smājās.

M. Bukšs

Zemņiku apstōkli XVIII gs.

1. ĪVODS

Vaicōjums par Latgolys zemņiku stōvūkli dzymtbyušonys («kungu») laikūs ir moz pieteits i vāļ mozōk apraksteits, tō pec Latgolys aktivitatis vysumā ir moz pazeistamys.

Kur jimt zinis?

Olūtu priķš tō ir dišgon daudz, tik par nūžālōšonu na pi vysim varom tikt klōt, i jau asūšūs pieteišona prosa daudz laika i pyuļu.

Kai jau pīminieju, taišni par Latgolys zemņiku stōvūkli apceriejumu, atsevišku aprokstu nav. Tai ka Latgola beja gon kai Livonejis vaļstš, gon kai pūļu i krīvu vaļstš sastōvdalā, to dažys zinis atrūnamys šūs vaļstu zemņiku stōvūklā aprokstūs. Pīm. krīvi ir rakstiejuši par zīmeļ-rītumu Krīvejis zemņikim. Storp tīm itylpst ari Latgolys ļaudš. Bet krīvi beja lela naceja, zīmeļ-rītumu Krīvejis apgobolā itylpa vairōkys gubernis, i jī sovūs aprokstūs par cyttautišim nazainteresāja i Latgolys senōtni naaprakstāja. Par tū nu šaidim olūtim mās varam dabōt tik vyspōreigys zinis, kas nadūd piļneiga priķšstota par atseviška apgobola apstōklim i īpatneibom.

Ka klaušu laikūs kotrā atseviškā apgobolā, kotrā starostistī i paļ kotrā muižā ir bejš daudz īpatneibu, tū mýsim rōda dokumenti. Kō deļ varāja byt īpatneibys? Dažaidu sovaideibu rassōnōs ir vīgli saprūtama. Gon vysā vaļstš ikōrta beja vīnaida, bet tai ka muižkungim beja naaprūbežōta vara, i tai ka jī kotrs reikōjās pec

sova prōta, to zemnīku zāmis daudzums, pīnōkumi i dorbi beja ļūti dažaidi. Šōs dažaideibys kotram apgobolam beja sovys, i deļ tō atsevišku muižu īpatneibys apgryutynoj vuspōreja pōrskota īgiušonu.

Kur dabojamys zinis par atseviška apgobola senōtni? Zinis dūd dokumenti i senejī priķšmeti. Dokumenti globojās arhivūs i cyti arhivi šūs dokumentu nūrokstus ir izdavuši. Pīm. tai ir dariejš Vitebskys arhivs i tai dora mýsu vaļstš arhivs i viesturis instituts. Dokumentu ir sazaglobōjš daudz, tī ir dažaida vacuma. (*Sal. B. Brežgo pōrskotus: «Latgola dažū XVI—XIX gs. dokumentu gaismā» i «Daugavpilš školū direkcejis arhivs»*). Nu tīm ļūti svareigi i daudz ziņu dūd muižu inventara saroksti.

2. VYSPŌREJŌS ZINIS PAR LATGOLYS ZEMNĪKU STŌVŪKLI XVIII GS.

Kō pec izvālāts 18.gs.? Tam ir vairōki īmesli. 18.gs. nūteik mainā storp pūļu i krīvu vaļdeibom: Latgola nu pūļu rūkom pōrīt krīvu vaļdeišonā. Pi pūļu vaļdeibys zemnīku stōvūklis beja izaveidōjš skaidrōs nūteiktōs formōs, i šōs formys daudz nazamaināja ari pōrejmūt krīvu rūkōs. Tō pec pādejīs pūļu vaļdeišonys pūsms dūd spylgtōkū Latgolys zemnīku stōvūklā skotu. Bez tō ari attīceibā iz dokumentim 18.gs. ir bogotōks, klaušū laiku raksturōšonai tys ir pīteikūši izdeveigs i nūzeimeigs.

18.gs. Latgolā ir «kungu laiki» — dzymtbyušona; klaušys i nūdavys jau ir sasnāgušys gondreiž augstōkū pakōpi.

Pyrms seikōk vārsimās klaušys i nūdavys, pazavārsim eisumā, kai zemnīks palyka par dzymtcylvāku. Muižnīku tīseibys pastyprynōja 1588.g. Pūlejis vaļdeibys izdūtīs statuts. (*Nu 1561. g. Latgola palyka zam Pūlejis*). Izabeidzá zemnīku tīsys, kur taidys beja, i vysa tīsys vara pōrgōja muižnika rūkōs. Muižnikam pīderāja vara par zemnīku dzeiveibu i nōvi. (*I ka gadājās, kod kaidis muižnīks*

nūsyta svešys muižys zemnīku, to jam tik vajdzāja par tū samoksot svešos muižys īpašņikam. I tys beja vyss).

18.gs. dzymtcylvāku stōvūklis jau beja šaids: 1) zemnīks i jō bārni pīder muižņikam i muižņikam ir tiseiba jū pōrdūt, dōvynot voi pōrcālť cytā vitā. 2) Aizbāgušū zemnīku kungam ir tiseiba vaicot i atprasat. 3) Zemnīks bez sova kunga zinis nadreikst vāstņi ni civillītu, ni kriminallītu. 4) Zemnīkam nav nikaida īpašuma i jys navar nikō nūvielāt nu tō monta, kū litoj (*partū ka zemnīks ar vysu sovu montu pīder kungam*). Pať lauleibu nadreikst nūslāgt bez kunga zinis. Kungs, ka jys tik gribāja sovys tiseibys pīlītot, beja piļņeigi nairūbežots vaļdinīks.

3. ZEMNĪKU LĪTŌJAMŌ ZĀMĀ

Vacōkā laikā zemnīki varāja litot zāmis nairūbežoti, tys ir — cik patyka voi varāja apstrōdot. Muižņiki beja īintereseiti, lai jīm bȳtu vairōk zemnīku, vairōk dorba spāka, i jī dāvā zāmi zemnīkim litōšonā. Bet dažaidu īmeslu deļ vielōk pamosam sōka īrūbežot i nūteikt apstrōdōjamōs zāmis plateibu. Zīmeļ-rītumu Krīveji tys tyka izdareits 16.gs. — tyka īvastys zemnīku zāmis vīneibys «uvoloki», apm. 19 desetinu plateibā. I Latgolā tyka īdaleiti zāmis goboly «vlokys», kas pec 1766.g. ir 21 ha lely. Atseviška zemnīka reiceibā parosti ir bejš 1/4 voi 1/6 voi 1/8 vlokys tai tod apm. 2,5—5 ha apstrōdōjamōs zāmis. Par šos zāmis litōšonu zemnīks moksōja muižai nūdavyš i gōja klausōs.

Zemnīku grupys

Atkareibā nu tō, iz kaidim nūsaciejumim zemnīki sajāmā zāmi, zemnīkus var sadalāt grupōs:

1) Kolpōtōji — muižai pīdereigi ļaudš, storp tīm voits, kas ari dabōja zāmi.

2) Kļaušu zemnieki — par zāmis lītōšonu gōja muižys dorbūs cauru godu. Šaidu zemņiku beja vysvairōk. Kļaušys saucá par prigonu (*prigon*).

3) Rentis zemņiki (*čīnša*), kam kļaušu beja ļūti moz voi nimoz, bet kas par lītojamū zāmi dāvá nūdavys. Rentis zemņiki parosti beja tī, kas atsaroda tōli nu muižys.

Muižys beja apvīnōtys starostejōs Latgolā beja 4 starostejis: 1) Viļakys, 2) Ludzys, 3) Riezeknis i 4) Daugavpilš. Starostejis priķšgolā atsaroda starosta. Beja i vaļstš muižys, bet vyss leljš vairums muižu beja nūdūts muižkungim, šlāhtai.

4. VYSPŌREJĪS KĻAUŠU I NŪDAVU RAKSTURŌJUMS

Zemņiku kļaušys saucās prigons. Regulari nūteiktā laikā vajdzāja īzarasť muižā strōdōť. Cik daudzi? Daudzums atsevišķōs starostistōs i muižōs dīsgon navīnāids. Vajdzāja strōdōť pec vajdzeibys. Vielōk specialy apskateišu Viļakys starostistis kļaušys. Vysumā prigona dīnu daudzums nedelī ir 4—8 (*parosti tys ir 1 strōdnīks ar zyrgu i paleigs*). Vosorā kļaušu vairōk, zīmā mozōk (*vosora nu Jura dīnys leidz Mārtená dīnai — 11.nov.*), bet tys nav vysur vīnaiž.

Dorbs prigonā jōstrōdoj — kaidu dūd. Jōīzarūn iz dorbu tōlōkīm jau vokorā, lai ūtrā dīnā agri nu reita varātu strōdōť. Dorbs beidzās ar tymsu. Strōdnīki ar zyrgim daboj garijōs dīnōs 3 atpyutys pa 1 stuņdái (*brūkoškys, pušdīnis, launogs*), pōrejī strōdnīki pa pušstuņdái.

Bez šōm regularijom kļaušom vāļ pastōvāja «gvaltys» voi «zgoni». Tōs beja ōrkōrtejōs kļaušys, steidzamōkim dorbim, i iz tīm ŗaizjom vajdzāja iť vysim dorba spiejeigim cylvākim. (*Seviški sīna pļaušona!*) Šaidu dorbu nabeja mozums: siešona, pļaušona, kuļšona u.c. Seviški kuļšona ir bejš smogs dorbs i ir bejš jōstrōdoj ari nakti. Tys teik mynāts na viņ tautys dzīsmōs, par tū ir zinīs i dokumentūs.

Bez tō vāļ zemņikim vajdzāja iņ muižu sorgōt, lobōt muižys ākys, ceļus, tyltus, iņ oblovōs, vāsť muižai molku i labeibu iz dziernovom, zvejōt deļ muižys, sprāsť, austť itt.

Bez prigona i gvaltom kotrs zāmīs litōtōjs vāļ muižai moksōja naudā i gryudā nūdavys. Tūs lelums dažaidōs muižōs i laikūs ir navīnāids. Bet naudā vysā vysumā nūdava ir leidzynōjusās tagadejom lauku saimņiceibu nūdavom, tik tymā laikā klōt vāļ beja dažaidys nūdavys gryudā: lyni, rudzi, mīži, auzys, apeini, dzeja, audakly, galā, putyni, ūlys, mads, vysāidi trauki itt.

Kai atseviška kļauša i nūdava ir skaitiejis braucīņš iz Reigu. Cyņraiz jōatkolpoj, cyņraiz jōmoksoj, a kod i jōpylda obi.

Vāļ kai pīnōkums zemņikim ir bejš pierkť dagveinu nu muižņika voi jō rentņika.

Muižu izrenteišona tūlaik beja mūdī i tā jōpīzeimoj, ka rentņikam beja taidys pošys tīseibys kai muižņikam. Šys apstōklis zemņiku stōvūkli paslyktyņōja vāļ vairōk, jo rentņiki ceņtās vairōt i kļaušys, i nūdavys.

Par kļaušu napīļdeišonu draudāja strōpis: 1) atstrōdōt nūkavātō vītā ūtrcik i 2) tyka pārti. Pieršona i mūceišona — parostīs strōpis veids. Pīm. cytā muižā ir bejš parādzāts par naīzarassōnu laikā iz dorbu 15 sitīni ar viervi. Tai ka vysumā nikaidu sevišku strōpeišonys nūteikumu nabeja i muižkungam beja augstōkō vara, to cylvākus pārā cik patyka.

5. ZEMŅĪKU KĻAUŠYS I NŪDAVYS ATSEVIŠKĀ STAROSTEJĪ

Pec tam kod vyspōrejūs viļciņūs asom īpazazyņušī ar zemņiku kļaušom i nūdavom, īpazazeisim tyvōk ar kaida atseviška apgobola pīnōkumim.

Pīmāram 1765. i 1770.g. Viļakys starostejis inventara sarokstūs zemņikim ir parādzātys sekūšys kļaušys i nūdavys, kas pīzanōk

Viļakai i tōs foļvarkom Bolvim, Līpnai i Baļtinovai (saukta ari Purnova i Timšāni):

K l a u š y s.

Nu vīna apstrōdōta zāmis gobola, tys ir nu vīna saiminīka, kura reiceibā ir 1/4 vlokys (*apm. 5 ha*), muižai par lobu pīzanōcā sekūšys klaušys:

1) Vīns strōdnīks ar zyrgu i saiminīka dorba lītom ikkotrā catūrtā nedelī cauru vosoru i zīmu nu pyrmūdīnis vokora leidz sastdīnis tymsai. (*Tys ir 5 dīnys nedelī*).

2) Īpriķš mynātījam klōt paleigs bez zyrga nu Jura dīnys (*23.apr.*) leidz Mārtenā dīnai (*11.nov.*).

3) Lauku aršonai, siešonai, labeibys savōkšonai pa 2 cylvāki nu saiminīka. (*Cik ŗaizis? — Nav pasceits*).

4) Zīmōjus (*rudzus, kvišus*) i vosorōjus izkuļ tolkōs, pōrejū beidz ar strōdnīkim. (*Tai tod jōit vysmoz 2 tolkōs*).

5) Bolvu i Līpnys voitistōs (*pušmuižys*) dūd 1 strōdnīku nu Jura leidz Mārtenā dīnai kotrā 4.nedelī ar zyrgu bez paleiga, a zīmā nakolpoj pavysam, par tū zīmā strōdoj pi meža materialu gatavōšonys.

6) Tōlōkys pļovys pļauņ, sakaš i mat skaudzōs, tyvōkōs — pļauņ, sakaš i vad iz muižu. (*Cik dīnu kam jōstrōdoj, seikōk nav nūrōdeits*).

7) Muižai i pušmuižom nu klaušu zāmis gobolym pec ryndys dūd 14 sorgus. (*1770.g. inv. sarokstā pīmynāts, ka jōdūd pa 2 sorgi 9.nedelī*).

Činša zemnīki syuta tik 2 nedelis godā sorgus ģprišķdejīm (*tys ir klaušu zemnīkim*) paleigā.

8) Nu kotrys mōjis muižai i pušmuižai pīvādā klaušu zemnīki 2 asš molkys, a činša — 1 asi.

9) Lai palelynōt muižys īnōkumus, leidumus leist, calmus izrakṭ, kryumus izrauṭ, krauṭ i nūleidzynōṭ, kas vajdzeigs zemnīku nūvītōšonai pīzadola vyss pogosts.

10) Divi braucīni iz Reigu nu zāmis gobola 1 naudā (*tys ir 1 dalderš apm. Ls 10,—*) i ūtrs jōatkolpoj. Mozōkūs brauciņus pogosts izpylda pec ryndys. (1770.g. inv. sarokstā mynāts, ka vyspōri pīzanōk tik 1 braucīnš, kū var atleidzynōṭ naudā voi gryudā).

N ū d a v y s.

1) Nu kotra mynātō klaušu zāmis gobola, kura saiminīks muižai dāvā strōdnīku ar paleigu, jōmoksoj 5 dalderi (*apm. 50 latu*), bez paleiga — 6 dalderi (*apm. 60 latu*), činša zemnīki 11 dalderu.

2) Kara nūdava 1 dalderš.

3) Celā nūdava 1 dalderš.

4) Rudzu 2 pyuri (dūd kai klaušu tai činšu zemnīki).

5) Mīžu 2 pyuri (dūd kai klaušu tai činšu zemnīki).

6) Auzu 2 pyuri (dūd kai klaušu tai Činšu zemnīki).

7) Lynu 2 goboly (dūd kai klaušu tai činšu zemnīki).

8) Apeiņu 4 mārčenis (dūd kai klaušu tai činšu zemnīki).

9) Nu sovu lynu sprāstys lynu dzejš — 3% mārčenis.

10) Cyukys galis 4 mārčenis.

11) Nūpeita teikla 3 asš.

12) 1 vysta.

13) Puš korpys ūlu (*30 gobolu*).

14) 2 pōri naizstrōdōtys ōdys postolu.

15) Lyuku veizis i meža materialus muižys vajdzeibom. (*Nav saceits, cik daudz*).

16) Ōrpuš tō nu kotrim 2 klaušu zāmis gobolym 1 maisu i cybu voi 1 spani (*trauki*).

Boldūņu i Nagļu cīmi dūd teiklym murdus. Par aizsprūstōjumim, kū jī lik upōs deļ zyvu, tī dūd 20 pušpudu mada.

Ka zámá lobōka, to jōmoksoj vairōk i jōdūd vāļ klōt 2 lynu goboly.

Nu kotra vacūs bišu strūpa muižai jōdūd 2 mārceņis mada. (*Vysam pogostam jōsanas ņaizī*).

Tymōs voitestōs (pušmuižōs), kur bȳš ceļamys 2 bazneicys i plebanejis, kurynōšonai molku dūš draudzis pa 15 krystosu.

Bazneicai kotrs saiminīks dūd pa pušpyuram rudzu, mīžu i auzu.

Taids ir klaušu i nūdavu saroksts Viļakys starostistī iz 1770.godu (*apm. pyrms 170 godu*). Nu tō radzom, ka paņ 1 starostejī atseviškūs apgobolūs zemņiku pīnōkumi nav vīnaidi i izaverūt vāļ seikōk nūdavu sadaliejumā pa cīmim, radzom vāļ vairōk dažaideibys, deļ tō ir ļūti gryuts uzdavums lelōkā laika spreidī i taidā apgobolā kai vysā Latgolā pareizi raksturōņ zemņiku klaušys i nūdavys.

Paņ šymā starostejī, pōrskotūt augšā mineitū katalogu, ir dīsgon gryuši saviļķņ vysu nūdavu kūpsummu. Pec dūtijōm ziņom apriekinu var mieginōņ sastōdāņ kurs kotrs.

Caurmārā par 1 catūrtū daļu vlokys, tys ir par 5 ha, klaušu zemņiki moksōja nūdavu naudā i gryudā apm. Ls 140—150, a čīnša zemņiki ap Ls 200,—.

Par tik mozu zāmi tei ir ļūti augsta nūdava.

Vīnkōrša dorba strōdnīka dīnys olga iznōk apm. 30 sant. Cik natycami lāts ir bejņ dorba spāks! Vīns dalderņ par braucīni ar zyrgu leidz Reigai (*apm. Ls 10*).

Vot seneji lobī laiki!

Tymā pošā laikā Viļakys starosteja vaļstāi ir moksōjusā 6068 zloti godā, tys ir apm. 7000 latu.

6. ZEMNĪKU NABADZEIBA

Zemņika beztīsiskis stōvūklis, bezgaleigōs klaušys i nūdavyš i muižkungu untumainō vaļdeišona kūpā ar rentnīkim žydim panōcā tū, ka zemņiks godu simtenim ilgī dzeivōja lelā nabadzeibā.

1) V.Mjakotins grōmotā «Zemņiku vaicōjums Pūleļi tōš sadaleišonys laikā» (*Историко-юридические материалы извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской Дм.Ив.Довгялло. Выпуск 29 и 31*) roksta: «As radzu miljonus cylvāku, nu kurim daži staigoj pušplyki, cyti apsagti ar ōdu voi sveitu; vysī jī ir izkoltuši, paneikuši i nūkvāpuši, dryumi i glupi, dzili īkrytušom acim. Jī pastōveigi nūzapyuš, moz sajiut i moz dūmoj i tymā pastōv jūs lelōkō laimā. Jymūs tik tikkū var sarādžāt preteigū goru. Jūs ōrejīs izskots pi pyrmō ocu izmetinā vairōk rōda leidzeibu ar zvieru kai ar cylvāku. Jūs pōrtyka — maizā nu nasejōtim myltym i catūrtū daļu nu goda tik palovys; jūs dzierīnš — iudinš i īškys dadzynūšīs dagveins. Par dzeivūklim jīm nūdar olys voi budkys, kas tik drusku pazaceļ nu zāmīs. Saulā tī nateik, i tī ir tik krāsla i dyumi, kas patīsī vāļ paleidz tam, lai jī mozōk vārtūs iz sovu tryukumu. Dyumi samaitoj jīm acš i, lai jīm mozōk būtu jōcīš, dīnu i nakti smacej jūs i saeisynoj dzeivi. Seviški apdraud mozūs. Šymā tymsijā i dryumijā telpā iz mōla klōna atsapyuš saiminīks, pīkusš nu dīnys dorbim. Leidza ar jū plyki guļ bārni iz tō poša klōna, iz kura stōv gūvš ar telim i cyuka ar syvānim. Lobī muižnīki, vot cylvāks, kas jiusus boroj!»

Taidš ir 18.gs. oculīcinīka līcynōjums par zemņikim i jūs dzeivi.

Ka patīsī šys nav nikaidš pōrspeiliejušs, tū līcynōš kaids cyts roksts nu 19.gs. sōkuma.

«Generalgubernators knāzš N.Chovanskis apbraukojūt Boltkrīvejis gubernis, kuru storpā itylpa Latgola, īvārōja, ka vaļstš, bazneicys i seviški muižnīku zemņikim pa lelōkai dalāi nav kōrteigu

āku ni dzeivōšonai, ni lūpim. Zemņīki ar vysu gimini mytynošanās kūpā ar lūpim nabadzeigōs, šaurōs i cytraiz paņ pušsagruvušōs budkeņōs. Tai paņ generalgubernatoram ziņōts, ka daži zemņīki, kas dzeivoj mežainūs apvydūs, kur kūka materialu pīteikūši, ir gon izcāluši lelys ustobys, bet bez ceplim i greidom i tai paņ tī dzeivoj kūpā ar lūpim, ustobā kaļtej ari labeibu, bet telpys apsylda i iedīni gatavoj iz gunkura, kas aizkūrts taišni iz plykys zāmis».

Pec šaidim vārōjumim Vitebskys, Mogilevys, Smolenskys i Kalugys generalgubernators 19.gs. sōkumā ir devš reikōjumu muižu pōrvaldnīkim gōdōt, lai zemņīkim būtu lobōkys ākys (*sk. Brežgo «Latgola dažu XVI – XIX gs. dokumentu gaismā 4 lp.»*).

Bet nabeja vīgli zemņīkim tikņ iz prišku. Naražys, kari, slimeibys – kur gryuši klōjās, tī, likās, vāļ vairōk nalaimis īt klōt.

Pi moz īstrōdōtys zāmis naražys ir vīgli īspiejamys. I pa kuru laiku zemņīks sovu zāmi varāja apstrōdōt?

Ari karu tymā laikā natryuka. Karōja sovā storpā vaļstš, bet bīži ari muižnīki vīns ar ūtru. Šymā sakareibā dažūs vōrdūs raksturōšu muižnīkus (*muižkungus*).

7. MUIŽNĪKI I JŪS ATTĪCEIBYS PRET ZEMNĪKIM

Muižnīki sevi skaitāja par cytaidim cylvākim kai zemņīki, kotrā zinī daudz augstōkim, tai kai būtu kaida pavysam cyta radeiba: cyts ašnis.

Ari romanūs i stōtūs jī teik pīmynāti kai krītni, gudri, dižciļteigi cylvāki ar vysaidom cālom brūņnīciskom īpašēibom. Nanūlīgsim, ka storp muižnīkim ir bejuši krītni, gudri, aristokratiski cylvāki, pīdavom ari gūdeigi i taisneigi, bet vīna lela dalā (*voi tik na vairums*) ir bejuši pavysam cytaidī. Ari jymūs, tai paņ kai tys pīmynāts par zemņīkim, tikkū var sarādžāt prōteigu goru – narunojūt nimos par kaidom cālom īpašēibom, seviški augstprōteibu, augstsirdeibu, taisneigumu, gūdeigumu, izgleiteibu i

gora aristokratiismu. Jī nu zemņikim atsaškeira tik ar tū, ka beja pōrtykuši, lobōku ādā i dzārā, dzeivōja bezdarbeibā i pīzaturāja pi sovom īražom, kurys saucā par muižņiciskom. Cik tōs beja vierteigys, lai rōda dokumenti!

Nu Inflantu (*Latgolys*) knāzistis pilš tīsys izrokstim radzams, ka muižņiki vīns ūtram bīži izbrukuši ar sovim ļaudim, laupiejuši muižys i zemņikus, daudz ir ticš pūsteits i dadzynōts. A īmeslis? Sovstarpejōs nasaskanis. Nūtykumi taidi, kaidi reši godōs storp vystymsōkim mūsliaku ļaudim. Dāly aplaupa tāvu, izbrukst tam i ceņšās nūsist. Taidis nalaimeigīs tāvs — Karnickis nu Ludzys starostistis bejš spīsts dzeivōt pi zemņika dzymtcylvāka. Radzom, cik lela vacōku mīlesteiba!

Muižņiku naidōšonōs i pliesšonōs sovā storpā varāja nūtikť tik daudz, cik tys patyka jūs cālyjam prōtam. Tīsa i izpyldu vara tī tik pať kai nikō navarāja leidzāť. Pīm. tīsojās 2 muižņiki: Moļs i Šolkovskis. Praseiba teik pīsprīsta Moļam par lobu, bet navar pīdzeit. Polockys augstōkō zāmis tīsa izdūd Daugavpilš zamōkijai zāmis tīsay izpīldāť sprīdumu pīaicynojūt militarū paleidzeibu. Tai ari teik dareits. Bet kod Moļa pylņvarņiks ar tīsys veirim īzarūn pi Šolkovskō, tod pādejis ar sovim muižys ļaudim nalaiz jūs īškā. Kod tīsys pōrstōvi tūmār tykuši muižys sātā, tod Šolkovska pylņvarņiks izgryudš tīsnesi pa vōrtim, kō deļ sōkuši izakauť. (1786.g.)

Nu šō pīmāra radzom, ka muižņiki vysumā ir ļūti naatkareigi. Šei naatkareiba řaizjom zemņikim dāvā lobu, bet vairōk gon slykta.

Nu muižņiku pliesšonōs sovā storpā zemņiki daudz citā, bīži gadājās, ka ībrukstūt svešā muižā tyka pūsteitys zemņiku sātys, a poši zemņiki ar vysu montu aizvasti paceļu. Ir gadīni, kod muižņiki ir izbrukuši atsevišķim cīnim i pīvōkuši zemņikus (*Brežgo «Latg. dažu XVI — XIX gs. dokum. gaismā 104.lp»*).

8. ZEMNĪKU BIEGŠONA

Ir zinīs, ka pastāvūt gryutīm apstōklīm, zemnīki ir raudziejuši bāgūt iz svešīm apgobolym.

Tys nabeja vīgli. Nu vīnys pusis zemnīkim nabeja atļauts atstōt sovys muižys rūbežys, a nu ūtrys pusis, bāgūt ar sovu montu, jī beja padūti piļneigi liktinā varai — jūs kurs kotrs varāja pikaut i aplaupāt.

Vysbeistamōkī šymā zinī beja navys zemnīki, a muižnīki.

Tī iraudziejuši iz celā zemnīkus, kas ceļoj ar sovu manteni (*pōrtyku i lūpim*), saprota, ka tī ir pōrbiedzieji, i, ka patyka, ar sovīm ļaudīm pajāmā sāv, voi aplaupāja, atpārā i palaidā.

Kod īzādūmojom, ka zemnīkam vajdzāja pi bieģšonys atstōt sovu budkeni i izajimūt vysaidys nazynomys bādys, to mās varam saprast, cik patīsi gryuts jō stōvūklis ir bejš.

Kur jys varāja aizbāgūt? Prūtams nikur tōļōk kai kaida cyta muižnīka muižā! Lai ari kaids cyts muižnīks beja ciļvieceigōks i lobōks, tūmār i tī zemnīks beja padūts tai pošai dzymtbyušonys īkōrtai, klaušom i nūdavom. Nazaverūt iz tū zemnīki ir bāguši, ir mekliejuši lobōkus apstōkļus, ir gaidiejuši ciļvieceigōku dzeivi, kaut ari ir bejš jōsamoksoj ar dzeiveibu.

9. NŪSLĀGUMS

Kaut ari tik napylns godu simtenš mūsus škir nu laika, kod ļaudš vāl dzeivōja vacijā dzymtbyušonys īkōrtā, kaut ari vīns ūtrs nu vacijīm cylvākim tū vāl atmiņ, tūmār leidz mūsū laikim nu tō laika pasaulī ir nōkušys tik daudzys pōrmainis, ka piļneigi naīspiejami ar tagadejōs dzeivis priķsstotu i tū vārōt tō laika dzeivi. Tī jōit pavysam ar cytu gaismu, jōipazazeist ar daudzim, daudzim faktim, materialym i dokumentim, tod tik mās varāsim vysā piļneibā sarādžāt tō laika dzeivi i cylvākus. Ka tys nav vīgli sasnādzams, tū rādžās ikvīns, kas mieginōš šū ceļu i tū. Ikvīns jauns atrodums

paplašņoj redzis aplūku, bet bīži viņ īvad jaunā labirintā, roda arvīnu jaunus i jaunus vaicōjumus, kuru risynōšona prasās jaunus spākus i entuziastus.

Šymā pōrskotā rādžājam, cik zemņiks ir bejš beztīsisks, nūmōkts i nabadzeigs. Ŗaizī valdāja ari timseiba.

Ka īzaverom bogotijōs tautys tradicejōs i tautys mōkslā, to jōatzeist, ka latvīšu gors absolutā tymsumā nav grimš. Daudzōs tautys dzīsmis, pōsokys, nūstōsti, meiklis i parunys līcynoj, ka latvīša rodūšis gors turpynōjš dorbōtīs. Vysys tō atzinis izapaudā šymā naraksteitā krōtuvī — tautys tradicejōs. Tik ar laiku šys rodūšis gors palyka kyutrōks, bezdarbeigōks. Godu simtenim nūmōktīs cylvāks zaudāja nacionalū dedzeibu i apjiemeibu. Šī pādi vāļ tagad nav gaisuši.

B. Brežgo

Latgola XVII gadu symtā

(*Jauni materialy Latvejis viesturái*)

Kazimirs Buinickis, Dagdys muižys īpašņiks Daugavpilš aprinkī, 1842.g. izdává Viļņi pūļu volūdā «Rubona» («Daugova»), pyrmū grōmotu. Šymā grōmotā, kas golvonā kōrtā beja veļteita Latgolai, tyka īspīstys XVII gs. bazneickunga Jordana atminis: «*Pamiētniki Xiēdza Jordana Soc. Jesu*» (*Rubon, Viļņi, 1842., I*). Atmiņu nūlyuks beja snīgt̄ priškstotu par tō laika Latgali, i tōs īspīdā ostoinu gadu laikā (*Rubon, 1842.—1849., II—X*). Itī roksti īmontōja tik lelu laseitōju interesi, ka K.Buinickis 1852.g. izdává tūs atseviškā grōmotā: «*Pamiētniki ksiēdza Jordana. Obrazek Infant v XVII vieku*». (*Viļņi, 1852., I—II, lpp. XVIII + 261 + + 263.*) Grōmotys nūsaukums nūrōda, ka Buinickis, apstrōdojūt i izdūdūt Jordana (atminis) rokstus, gribāja parōdāt XVII gs. Latgolu.

Materialu sovam dorbam Buinickis jiemš, kei jys patš nūrōda (*Rubon, I, lpp. 145.—146. i Pamiētniki, I, lpp. VII—IX*), nu XVII gs. manuskripta, kas beja atrosts storp grōmotom nazkod bogotijā Daugavpilš jezuitu kolegejis bibliotekā. Manuskripts globōjis klūsterī Dagdys tyvumā, i ti tys atrosts nailgi pyrms laika, kod jezuiti beja spīsti pamāst̄ Latgolu, sakarā ai krīvu vaļdeibys reikōjumu. Spriežūt pec šōm ziņom, manuskripts ir globōjis Izvaltā, iz kureini 1814.g. beja pōrcalta Daugavpilš jezuitu kolegeja. 1820.g. kolegeji slādzá, a biblioteku pōrvádá iz Polocku.

Mineitis dokuments ir keida Daugavpilš jezuitu kolegejis bazneickunga autobiografeja. Autors sevi sauc par Jordanu. Voi tys ir autora vārds voi uzvārds — nav nūskaidrōts. Pec biografejis datim, dzimš jys Latgolā. Jō tāvam, Piltenis pilš dzierīņu pōrzinām, pīderiejusā Latgolā sādža. Šū zāmi, izdolūt no sovys Aulejis muižys, jam dōvynōjš par ilggadeigū dīnasti Lītovys lelknāzistis lauku hetmans Aleksandrs Korvins Gonsievskis. Tā atmiņu autors pavadiejš sovū bierneibu i jauneibu. Jō audzynōtōjš beja keids Auleji dzeivojūšs jezuitu misionars. 1626.g., deveiņpadsmīt gadu vacuumā, jys īstō hetmanā Gonsievska karaspāka nūdali i pīzadalā kara operacejōs pret zvīdrim. Par nūpalnym kaujōs Jordanu paaugstynōja par leitinantu, i kei viersinīks jys pīzadalā karā līdz tō beigom 1629.g. Pec kara Jordans īstōja Daugavpilš jezuitu noviciatā. Izavuiciejš par bazneickungu, jys dorbōjās misejōs na viņ Latveji, a i cytōs zāmōs. Jordana atmiņu izdeviejs Buinickis pajiemš no Jordana auto-biografejis tik tū dali, kurā īt runa par Latgolu.

Itymā dali Jordans aproksta 1625.—1627.g. nūtykumus Latgolā. Ŗaizi ai tū jys snīdz zinis par apgobola stōvūkli i īdzeivōtōjim. Jordans sovys atminis, kei līkās, ir rakstiejš vairōkus gadus pec rokstā mineitim nūtykumim. Pīrōdiejums tam ir dažaidu viesturisku nūtykumu aproksts, kuri nūtykuši 1631., 1639. i 1673.g. Nu tō varom sprīšt, ka Jordans sovū autobiografeji nav rakstiejš agrōk par 1673.g. Šys apstōklis īvārōjami pazamynoj snīgtū ziņu vierteibu. Lai gon Jordans dzeivōja Latgolā i pec tō, tūmār agrōkūs nūtykumu svaigums varāja izgaist, i tī izavārās cytaižōk, na kei nūtykumu laikā. Manuskripta atsarasšonu Dagdā varam izskaidrōt vīneigi tai, ka Jordans drūši viņ mirš Latgolā. Jordana manuskripta originals nav sazaglobōjš leidz mūsū laikim, ir viņ Buinicka pōrstrōdōjums. Kei Buinickis izdariejš itū dorbu? Buinickis, kei jys patš stōsta, izrakstāja nu originala zinis i aprokustus, kas jū interesāja. Jys izrakstā aprokustus par latvišu dzeivi, partū ka tī, pec

jō dūmom, beja Latgolys īdzeivōtōju golvonō kōrta. Buinickis šūs sovus izrokstus snīdz laseitōjim pōrstrōdōtā veidā, atmatūt latīņu nūsaukumus i arhaismus, i dūdūt tīm literaru formu. Nazaverūt iz taidim pōrstrōdōjumim, Jordana atmiņu roksti Buinicka izdavumā dūd interesantu materialu, kas izgaismoj Latgolys stōvūkli XVII gs. Vajag vysu līkū atmāst, lai atrostu zinīs, kas patīšai jymtys nu Jordana manuskripta originala. Izdorūt augstōk mineitū, dabojom zamōk radzamū XVII gs. Latgolys aprokstu.

Latgolū XVII gs. klōjuši plaši meži. Jordana dzeivis vītā, Aulejis muīžys kolnainijā apleicinī bejuši lely meži ai pūrim. Nu šajīnis meži snīgušīs pa Daugovys lobū krostu leidz Aivīkstis upái. Taidi paņ meži storp pūrim i smīļkšōjim stīpušīs nu Leiksnys līdz Višku azaram. Tik aiz Dubnys upis sōcīs kolnains apvyds ai mozōkim mežim. Lelý meži sōkušīs otkon nu Rušonys azara iz Riezeknis i Rāznys azara pusi. Storp tīm pazaceļ ai mežu apaugušīs Garīs kolns (*Garykolna*). Taipaņ ai mežu ir bejš klōts kolnainīs apvyds storp Volkenberga kolnu i Ežu azaru. Gryuši caurejams pūrainis mežš atsaradš storp Ludzu i Viļaku.

Latgolys mežu vīnmuleibu raibynōja upis i azari. Jordans sovōs atmiņōs pīmiņ tik dažys upis. Daugovu (*Džvina*) jys sauc par Latvejis upu mōti. Pa Daugovu vādā labeibu i kūkus iz Reigu. Nu Daugovys pītakom Jordans runoj par Līksnānku (*Lixnienka*), Dubnu i Aivīksti (*Evikszta*). Bez Daugovys i tōs pītakom, jys miņ Riezeknis (*Rzeżyca*), Maltys i Dagdys upis, i Sapyvušū upeiti (*Gnily ruczaj*), keidu dīsgon plotu pūrainū strautu natōli nu Aulejis sādžys. Jordans aproksta šaidus Latgolys azarus: Rāznys (*Rošno*) azaru, kas asūt gondreiž opols, lels i vysmoz div jiu dzis gars; Sīvera (*Sievierz*), kas asūt cīži lels; Dagdys azaru, kas arī asūt lels, i Rušonys (*Rosson*) azaru, kas asūt lels i skaists. Mineiti vāļ Višku, Viļakys (*Marjenhauz*), Ludzys (*Lucyn*) i Ežu (*Esza*) azari. Ežu azarā asūt naskaitams

daudzums solu i azaram apleik kolny, storp kurīm nūzaglobōšs azari, kas savīnōti sovā storpā ai upom.

Autors Latgolys dobu nav aprakstiejš atseviškā nūdali, par tū eisys zinis atrūnom izkaiseitys storp vairōku nūtykumu aprokstim.

Jordana rokstūs atrūnom zinis par Latgolys satiksmis celim. Ceļš gar Daugovys lobū krostu gōja cauri vysai Latgolai, tys beja zynoms kei Daugavpilš ceļš. Šys ceļš gōja caur Indricu - Daugavpili – Krustpili i tōļōk iz Kūknesi i Reigu. Pi Vac-Daugavpilš beja pōrcaltuvá par Daugovu. Tympuš Daugovys sōcās Braslavys ceļš, kas vádá iz Lītovu. Nu Daugavpilš gōja Riezeknis ceļš – gar Višku azaru i Rušonys azara austrumu dali. Tymā vītā, kur Rušonys azars sazavīnoj ai ūtrū – mozōkū, beja prāms. Šys ceļš bejš šaurs, samaitōtim i izskolōtim tyltim. Nu Riezeknis leidz Ludzai vádá tai sauktis Viļakys ceļš, kas nu Ludzys gōja tōļōk iz Viļaku. Nu Viļakys ceļš gōjš caur milžeigu, gryuši caurejamū mežu. Švakōkōs vītōs ceļš bejš izlykts opolom, pūrā īsleicynōtom bolkom. Bez mineitīm lelcelim (*trakt*) beja vāļ ceļš (*szlak*) nu Ludzys iz Volkenbergys pusi. Nu šō celá Riezekná palyka pa labi. Itī celi savīnōja tō laika dzeivis centrus – pilš.

Pilš Jordans sovōs atmiņōs aproksta seikōk. Jys roksta par divejom Daugavpilš (*Dyneburg*) piļom. Vīnu jys sauc par Jaunū Daugavpili ci vīnkōrši par Daugavpili. Tei atsaroda smilķšu klajumā ai mežim apleik. Poša piļsāta atsarodusās smilķtis i tik div punkti pazacālušs pōri smilķšōjim. Tī bejuši: augstō aizsorgu skanstá Daugovys krostā, kas bārta Pūlejis karalá Stefana Batorija laikā, i jezuitu misejis kūka bazneica. XVII gs. pastōvāja vāļ Ordená laika Daugavpilš, kas saucās par Vac-Daugavpili voi Vacū pili (*Stary zamek*). Riezeknis (*Rzeżyca*) rītumūs beja pļovys. Dīnvydūs beja kolny ai ágļu i prižu mežim. Itymā pusi, iz augsta kolna, stōvāja kūka mōja ai kārneņu jumtu. Tei beja Riezeknis starostys pagaidu rezidencá. Riezeknis upis kairijā krostā beja mīsts, a lobijā – pilš.

Mistā varāja saskaitāt dažys desmit mōjenis. Izcyļa āka beja kūka bazneicēnā, kas bejusā calta iz Ivana Borgō karaspāka nūpūsteitōs bazneicys drupom. Piļsātys austrumus greznōja bārzu mežš, kura molā stōvāja budkenā — Vipingys krūgs (*Vypijka*).

Riezeknis piļš stōvāja iz stōva kolna, kas, pec Jordana dūmom, beja cylvāku sanasts. Zīmeļ-rītumūs plots i dziļš grōvš atdalāja piļskolnu nu zāmīs. Dīnvydūs piļskolnu apskolōja Riezeknis upā. Mozs dambeits, kas beja sabārts pret piļš vōrtim, pacālā iudīnš leimini upī i nūvadāja iudini piļš grōvī, kas, aptakūt piļskolnu, otkon sasnīdzā upi. Ībraukšona pili beja dīnvydu pusī. Tā beja žūgs nu osim mītim i kūka vōrti. Storp žūgu i piļš myurim beja sorga budkenā nu kūka, a myurī — nūcītynōti vōrti. Viers vōrtim pi myura beja pībyuvis nu bolkom bez jumta. Tōļōk, viers šōm pībyuvjom, atsaroda ūtrei sorga budkenā, kurai beja dieļu jumts. Pošys piļš korpuss beja kolna rītumu dalī. Piļš beja trejsstōvu, calta nu naapstrōdōtim akminim. Zam piļš zamaškā beja eja voi puļvera nūlyktovys. Piļš nu vydspusis izavārās pec īgarona ostoinštyura, i beja 400 sūļu gara i 350 sūļu plota. Piļš beja bez jumta; sīnōs daudzōs vītōs beja radzami lobōjumu pādi. Piļš īškdīnā beja stypri izpūsteita: ustobys tymsys, mītrys, lūgi izdauzeiti, krōsnis i kamīni navylka, virtuvā sazagōzusā.

Ludzys (*Lucyn*) piļš beja lelōka par Riezeknis i lobōk nūcītynōta. Piļš stōvāja kolnā pi azara, kas saucās par Ludzys azaru. Ūtrā pusī piļskolnam atsaroda ūtrs, mozōks azars. Pili no zāmīs škeira plots grōvš, kuram pōri nūlaidā pacelāmū tyltu. Ludzys piļš bejusā skaista, taiseita nu sorkonim ceglym, ai taidu paņ ceglu myuri apleik priškpilāi, kas beja nūcītynōta nu ōrpusis ai pībyuvjom i kotrā styurī ai tūrnim. Zinis par Viļakys (*Marjēnhauz*) pili stōsta, ka tei atsaroda iz Viļakys azara solys, deļ tō tū skaitāja par naijemamu. Krustpili (*Kryžburg*) Jordans pīmiņ tik storp cytu. Volkenbergu Jordans sauc gon par pili, gon par nūcītynōtu mōji (*blokhauz*).

Sprīžūt pec jō pīzeimom par Volkenbergu — XVII gs. pilš vītā vāl bejušs dažaidys celtnu atlikys, kurys zvīdru kara laikā otkon savastys kōrteibā aizstōveišanai, i paņ apbruņōtys ai lelgobolym. Jordans aproksta vāl vīnu nūcītynōjumu, kuru jys vīnņreiz nūsauc par Dagdys pileiti (*zameszek*), cyņreiz par nūcītynōtu mōji. Kolnu, iz kura šei pilš atsaroda, nu trejom pušom apjāmā iudīņš, partū ka tymā vītā Dagdys upeitī itak keida cyta, kas sōcās ezerenī. Vīneigi nu zīmelim varāja pītikt pi zāmis vaļnim. Nūcītynōjuma vaļņu stōvūklis bejš samārā lobs, bet pileitāi šaids nūsaukums gon napīderā. Pileitis sīnys, caltys nu kūka blučim, stōvāja saliekušys i turājās tik iz atbolstīm. Jumta atlikys sādžā ākys vīnu styurī. Nu Jordana aproksta secynoms, ka Dagdys pileitā atsaroda latvju Dagdys piļskolnā. Tys nūrōda iz tū, ka latvju nūcītynōjums kolpōjš aizstōveišonai leidz paņ zvīdru kara laikim.

Latgola tymā laikā bejusā moz apdzeivōta. Muižu i sādžu beja moz, tōs beja tōli vīna nu ūtrys. Jordans sovōs atmiņōs atzeimōj tik tōs vītys, kurys jys kara laikā patš beja apmekliejš voi par kurōm dzirdiejš, dūdūt cyņreiz seikōku šū vītu aprokstu. Tai jys atzeimōj Plāteru Indricys muižu, Krasnaluku sādžu, Leiksnu i Vōrkovu, kas vysys beja pi Daugavpilš celā. Par Vōrkovu saceits, ka tei stōviejusā sōnim nu šō celā. Krasnaluku sādžu Jordans tāloj sekōjūši: tei atsaroda iz Daugovys krosta vītā, kur upā mat leukumu. Šei vīta bejusā skaista. Boltkrīvu upis kugu dzinieji šū vītu deļ tō nūsaukuši par Krasnaja Luka, kas nūzeimej Skaistīs Lūks. Vīns vacs kūka krūgs i dažys zvejņiku budkenis sastōdāja Skaistō Lūka sādžu. Riezeknis ceļš iz zīmelim nu Dubnys upis gōja pa apvydu, kur beja mozōk mežu, tys beja vairōk apdzeivōts, i tā varāja rādžāt vairōk apstrōdōtys zāmis. Pi šō celā atsaroda Biržu (*Biržagola*) i Jodkys Feimaņu (*Fejmany*) muižys. Feimaņu muižā beja dīsgon lelys kūka mōjis i kapleica. Pušcelā nu Riezeknis iz Ludzu, sōnim nu celā, beja Veisenhofa Sarkanu (*Sarkanie*) muiža. Natōli nu muižys beja sādža.

Pyrmijā jūdžī nu Ludzys, natōli nu Viļakys celá, atsaroda Ilgonska muižená. Lela pūrainā meža vydā beja nalels klajums ai apstrōdōtīm laukim i ākom. Muiženis dzeivojamō mōja beja itaiseita vydā, a tai apleik saimnīceibys ākys. Tai Jordans aproksta Ilgonska muiženi. Mōjis vīnā golā dzeivōja patš muižnīks, ūtrs — beja kolpu gols.

Lelyjūs mežūs Viļakys apleicīnī, kei stōsta Jordans, beja daudzys sādžys, kurōs dzeivōjuši nakrysteiti latvīši. Pi Rāznys azara beja muiža, kas pīderāja Šadurskim. Šōs muižys dīsgon lelōs ākys stōvāja azara leiča krostā. Ežu azara krostā atsaroda moza Andzeļu sādža; tōs dzeivōtōji beja latvīši. Nu apdzeivōtōm vītom itymā apgobolā Jordans pīmiņ vāļ Okryš sādžu. Jordana vacōku Aulejis (*Aul*) muiža voi sādža atsaroda pi Sīvera azara, meža vydā. Muižai bejušys vīnkōršys kūka mōjis ai saimnīceibys ākom, krūgs i kapleica. Aulejis muižys kapleica beja pyrmō itymā apvydā. Azara ūtrā krostā atsaroda Plāteru muiža.

Seikōk apraksteita keida sādža Aulejis muižys apleicīnī, kurā dzeivōjuši nakrysteiti latvīši. Itei sādža atsaroda tai kei iz solys lelu pūru i mežu vydā. Nūgōzti kūki izveidōja gryuši pōrejamū aizsargvaļni, caur kurū gryuši beja tikļ sādžā. Sādžai garom táčaja Sapyvušō upeitá (*Gnily ruczaj*). Iz šōs solys atsaroda poša sādža ai sovīm dažīm desmit sātom. Sādžai apleik gōja žūgs. Šymā Solys sādžā skaitājās ap 40 dzeivōtōju. Keida sādžys ustoba apraksteita šaidi: tai bejusá priškená i ustobā beja sūls. Seikōk apraksteita sādžys virsaiša ustoba. Tei, taipat kei vysys sādžys ustobys, beja calta nu opolom bolkom. Ustobai beja div lūgi kei četrstjuraini caurumi, kas no vydspusis beja aiztaisami ai dieli. Gristi — nu slītnim, apkvāpuši dyumim; greida — nu naapdadzynōta mōla. Pa kreisi nu īejis stōvāja mōla krōsnis bez škūrstyna. Pi lūgim nūvītōti sūly nu bīzim dielim. Ustobā atsaroda vāļ golds i guļamō vīta. Pi sīnom karinā vysaidi reiki, golvys, rūku i kryušu rūtys, kei i kokla

rindžš ai zalkša golvu, gradzyni, aprūcis, kiedeitá i saktys. Vysys šos lītys beja dīsgon mōkslinīciski taiseitys nu bronzys voi vara. Tīpať beja salykti vysaidi īrūči, kei akminš ciervi, škiepu goly, mačugys, škiepi, nāži i lūki ai garōm bultom. Pi sādžys ustobom atsaroda klietenis i škiuneiši.

Bazneickungs Jordans skaitā latvišus par Latgolys pamata īdzeivōtōjim. Vōcīšus i pūļus jys nūsauca par īgōjiejim. Leidz vōcīšu atīšonai zámis saiminīki bejuši latviši. Jordans atstōsta keidu legendu par latvju tautys pagōtni, kuru jam stōstiejš Solys sādžys vacōkīs. Itei legenda viestej, ka XVII gs. Latgolys latvišūs vāļ dzeivi bejuši nūstōsti par tautys breiveibys laikim, par jūs dīvim, par Jersikys piļsātu, i par vōcīšu ībrukšonu Latvejī, par keidu Kobbis kungu, kas patš krystiejis, i jō pīmāram sekōjuši jō plašū īpašumu īdzeivōtōji. Solys sādžu, pec vacōkō nūstōsta, dybynōjuši vīni nu tīm Latgolys īdzeivōtōjim, kas pec Daugavpilš bruninīku pilš ceļšonys, bāguši nu vōcīšim i gribiejuši palikt breivi. Solys sādžys pastōveišonys laikā jau div řaizis tōs dzeivōtōju dalá aizgōjusá iz jaunōm dzeivis vītom.

Pec Jordana snīgtōm ziņom, Latgolys XVII gs. latviši sadolami divejōs daļōs. Lelōkō dalá jūs dzeivōja sādžōs, kas pīderēja muižnīkim. Beja dalá latvišu, kas dzeivōjuši taidōs sādžōs, kurys muižnīki vāļ nabeja paspiejuši īrakstāť sovū īpašumu skaitā. Pymī beja muižnīku dzimťš ļaudš. Jī moksōja muižnīkim nūdavyš (*remanenta*), dává tīm vysaidus produktus i izstrōdōjumus (*danina*), izpiļdāja klausys (*paņszczyzna, szazvark, gvalt, daremszczyzna*). Zvīdru kara laikā Latgolys zemnīkim beja jōit karā: aizstōvāť zāmi i aplenkť pilš. Zemnīki beja stypri apspīsti. Leidumu leisšona i zámis apstrōdōšona teirumam prasāja itymā mežu bogotijā apvydā lelu, naatlaideigu dorbu. Zvejnīks, medinīks, putynu giviejs i dravnīks bez seviškom pyuļom piļdāja sovys laivys ai giutū mediejumu, a naboga orōjs ilgi miercāja zāmi sovīm svīdrim, cikam tei sōka dūt

maizi. Muižņiki pīlītōja styngrus leidzekļus pret zemņikim, lai tī strōdōtu i gatavōtu meža zāmi teirumam. Navarādami panāst muižņiku nažieleigū izatureišonu, zemņiki dumpōjās, bāga i slapstājās mežūs. Muižņikim pošim pīderāja tīseibys turāt tīsu i izlikť sūdu zemņikim. Pūlejis karalā Sigismunda Augusta 1561.gada 28.novembrī Latgolys muižņikim dūtō privilegeja pīškeira jīm tīseibys sovōs sātōs tīsōť sovys muižys zemņikus, pīsprīžūt pať nōvis sūdu. Atmiņu rokstu autors aizrōda, ka taidi gadīni, kod pīsprīž nōvis sūdu, bejuši reši. Sādžōs, kas vāļ nabeja īskaiteitys muižu zāmī, dzeivōjuši breivī latviši. Taidys sādžys beja Viļakys apleicīnī, a vīna sādža beja i Aulejis apleicīnī. Tymā latviši dzeivōjuši pec vacōm tradicejom. Solys sādžys dzeivi vadāja diveji sādžys vacōkī. Vīns nu jīm saucās par virsaiti (*vurszajtas*). Jys beja prīsterš (*ofiarnik*) i nūzadorbōja ai būršonu (*puszlatajs*). Ūtrs sādžys vacōkīs pōrzynōja sādžys saimņiceibys lītys i beja sādžys tīsness. Virsaišam beja lela ītekmā vysys sādžys dzeivī. Kei pyrmō, tai ūtrō vacōkō omoti pōrgōja montōšonys celā nu tāva iz dālu.

Jordana atmiņu rokstūs atrūnamys zinis par tōs sādžys latvišu ticiejumim, jūs ceremoneju i irodumu aproksti. Solys sādžys latviši dīvynōja pārkiuni (*Perkun*). Kod pārkiunš ryucš tod jī runōja, ka vacīs dusmojās (*vacajs barrahs*). Atmiņu rokstu autors stōsta, ka jys redziejš virsaiša ustobā divejus dīvu attālus; vīns bejš nu vara taiseits zalktš ai cylvāka golvu, kas sazaritiniejš pazacielš iz āstis; ūtrs bejš nu kūka, i attālōjš rupi kubiski taiseitu cylvāka golvu ai roгим. Pyrmīs, pec autora dūmom, bejš iudinš dīva (*Antrymp*) tāls, ūtrs — latvišu Baha tāls (*Babilos, Bubbulis, Bubles Trvmpus*). Seviški cīniejuši svātū ūzulu (*Baublis*), kas audzš sādžys vydā. Īdzeivōtōji ticiejuši, ka ūzuls viestej paregōjumus i sprīdumus. Tam nasuši uperus; vīns nu uperim beja svātō gunš (*ptomien ofiary*). Uperus ness virsaitš. Pyrms lelōs upereišonys virsaitim vajdzāja škeistātīs gavejūt i koč vīnu dīnu pavadāt vīntuleibā. Virsaiša-prīstera omota

zeimis beja: augšā salikta vāza, bolta saga, kuru pi upereišonys jys apjūzá, i ūzula lopu vaiņuks. Nu svātkim atzeimōti div: pavasara svātki i myrušū pīminis dīna. Pyrmī svātki tyka svineiti aprilī; tod jaunōtnā sagaidāja saulis lāktu. Myrušū dīnā (*dieva dienas*) cāpá upereišonys blīnus ai simboliskom zeimom. Svineigi nūtyka kōzys i bāris. Pec īroduma, leigavainš aizvādá leigovu. Trešā dīnā pec leigovys īišonys leigavainá sātā, svināja kōzys. Kōzōs varāja pīzadalāṭ tagad i leigovys vacōki. Mīlasts sastōvāja nu putrys, mada, blīnim i ols, kas skaitājās par dīva dzierīni. Pec mīlasta dzīdōja dzīsmis, a gosti apdōvynōja saiminīkus i dzīdōtōjus. Ka daži gosti par daudz ilgi kavājās kōzōs, to saiminīks kiura guni i ai dyumim, kas gōja no krōsnis, dzyna gostus paceļu. Jordans aproksta keida Solys sādžys myrušō bāris. Myrušijam beja apvylyktyš svātku drābis no vadmolys, ai dažaidim rūtōjumim. Golvā beja apmāukta opola capureitá, taiseita nu plotim bronzys gredzinteni, savārtim iz ōdys aukleņom. Ap koklu jam beja taidš paṭ saveits rindžš, ōrpusī apkōrtim vara pokavenim, kam beja trejstyura formys plateitis. Iz kryuteža beja bronzys kiedeitis, nu lelōkim i mozōkim gredzinteni, bruņu veidā; a iz rūkom aprūcis nu tō pošā materiala. Apovi beja leidzeigi tīm, keidus volkōja kapucinu bazneickungi (*postolys*), ai syksnom, kurys aptyna ap kōji zam lelō kaula. Tai izgreznōtu aizgōjieji nūsādynōja iz krāsla bez atzveltnis, ai mugoru pret sīnu i seju pret durovom: tam vajdzāja izavārtis pec dzeiva. Aiz jūstys aizgōjiejam aizspraudá ciervi, pi kam sacāja: «āj, nabadzeņ, iz lobōkū pasauli, kur vaļdeisi par vōcīšim, i tī jūs mūceisi tai, kei jī mūka mūsus itá.» Kod sagōjuši gosti beja ustobā sasāduši sūlūs, aizgōjieja tyvōkīs radinīks, kas izpīldāja saiminīka pīnōkumus, sōka cīnāṭ gostus ai olu. Kotrys nu dzārōjim koč kū vaicōja aizgōjušam. Vīns vaicōja, voi jys nav pametš tānīti par tū, ka tryučš maizis, ūtrs — ka jam nav bejš rotu itt. Kod vyss beja izvaicōts i ols izdzarts, tod aizgōjiejam vielāja lobu nakti i lyudzá, lai jys tymā

pasaulī naaizmierst sovus rodus, draugus i pazinis. Tymā laikā aizgōjieja sīva, mōtā i mōsa, i pījymtōs raudōtōjis sōka raudōt i klīgṭ, pa storpom vaicojūt myrušam tō nōvis īmesli, i izskaitūt vysu, kas tū saistāja pi dzeivis: milū sīvu, skaistūs bārnus, straujū zyrgu, lobū gūvi itt., leidz mozōkijai litai, kas myrušijam pīderāja i kurys jys navarāja pajimṭ leidza, i vīnmār atkōrtojūt vaicōjumu: par kū jys myra? Itai ceremonejai beidzūtīs, myrušū iznásá ōrā i izlyka iz rotim; tod braucá iz kopim. Aiz rotim sekōja, gon zyrgūs, gon kōjom, rodi i draugi, nasūt īrūčus, kurus klīdzūt kratāja gaisā, lai tai aizdzeitu ļaunūs garus (*pokolón*). Sīvītis, ejmūt aiz rotim, rauduleigi klīdzá. Pavadūt myrušū leidz lauka rūbežai, jōs atsagrīzās sādžā. Aizejmūt pi kūkim apauguša kaļnená, īlaidá myrūni bez groba dzilá dūbī. Kopā pyrms tam beja īlykti meža keilṭ i akminá bulta, par zeimi tam, ka myrušis bejṣ karaveirs; pec tam diveji maizis kukuli, lai myrušam b̄ytu kō āṣṭ, i div naudys gabaleni (*pōrcaltuvái*). Beidzūt kopā īlaidá skrūzi ai olu i mozu mōla trauceni ai raudōtōju osorom. Pec kopa aizbieršonys iz tō sataisāja kaļneni, viers kura salyka rindži nu akminim. Zīmā, roksta Jordans, iz kopa lyka kapaneni seikys molkys i kažuku, lai myrušō dvāselá varātu sazasiļdāṭ.

Tai, pec Jordana atmiņu rokstim, dzeivōjuši breivī latvīši Latgolā XVII gs. i tai jī apglobōja sovus myrušūs. Bazneickungi, misionari skaitāja, pamatojutīs iz pāvestu Inocenta III i Gregora IX pavieļom, ka latvīši, kas pījāmuši kristeigū ticeibu, bauda breiveibu. A muižniki skaitāja cytaižōk. Jī centās krystāt jūs, i leidza ai zāmi īrakstāt sovu muižu inventarūs, voi sajimṭ karalá privilegejis jūs vaļdeišonai.

Jordans atminis rokstūs dūd XVII gs. Latgolys latvīša raksturōjumu. Jys stōsta, ka latvīšam nav saprasšonys par ārtys dzeivis priku. Leidzeigi vysim gryuta dorba strōdnīkim, jī dzeivis «bagateibu» rádž nikō nadareišonā. Ka jys sakrōj naudu, to tū lobōk

irūk zámī, i nadūmoj tū izlītōt drābjom, iedinám, voi izagōdōt lobōkus rotus i reikus. Tikai lobs klaušu cylvāks. Prōta nabadzeiba dora jū par paklauseigu kunga grybys piļdeitōji. Jys strōdoj kai viersš, ka jū iz tō spīž; cytaizi jys lobprōt nikō nadora. Jys lobprōt it īstaigōtu ceļu, paklausa i strōdoj, a ka keids gadīnš jū izsyt nu tō, to gryuši jū ivadāt vacijōs gaitōs. Gryuši vajag runōt ai latvīti, jōsalauž jō styurgalveiba. Pec dobys mīreigs i ni ai seviški osu prōtu, latvītš apbreinōjami lātticeigs. Itaidu raksturōjumu latvišam devš K.Buinickis pūļu volūdā. (*Tulkōjums ir pareizs, bet dīmžāl, nav īspiejams pōrbaudāt tū pec pyrmlūta — Jordana roksta, kurs leidz šam nav atrosts.*) Ticeiba savīnōta ai mōņticeibu. Pījiemš kristeigū ticeibu, jys gadu simty laikā nav variejš piļneigi atsabreivōt nu pogōnisma pādīm. Jys okly tič vysam, kam bazneica lik ticāt i taipāt tič burvim i vylkačim.

Jordana rokstūs atrūnom zinis par XVII gs. Latgolys latvišu ikdīnys apgierbu. Veirīši vosorā volkōja svōrkus bez rūkom, kas snīdzās zam celim. Sīvītis volkōja taidu pať tuniku ai jūstu. Jordans redziejš taidus apgierbus, sašyutus nu naapstrōdōtōm jāra i vōveŗu ōdom, pi kam tōs nosōja ai vylnu iz ōru.

XVII gs. Latgolā bez latvišim dzeivōja vāļ vōciši, pūli, žydi, čygani. Kei vōciši, tai pūli beja muižu īpašnīki Latgolā. Pūli sovys muižys sajāmá nu Pūlejis karalim kei atleidzeibu par pakolpōjumim voi dabōja tōs cytā celā: pierkšonys, kilu veidā, apprecūt vōcu muižnīku máityš. Daži vōciši pōrjāmá pūļu kulturu, taidā celā pastyprynoĵūt pūļu īspaidu Latgolā. Latgolā bez muižnīkim dzeivōja vāļ tai saucamō, seikō (*zaščiankova*) šlāhta, kurai pīderāja vīnsātys. Latgolā dzeivoĵūši pūli prota latvišu volūdu i sazarunōjās ai zemnīkim latviski. Žydi Latgolā nūzadorbōja ai tierdznīceibu, turāja krūgus, cyťraiz ōrstāja sliminīkus (*cerulnik*). Čygani, pec autora ziņom, īgōĵuši nu Lītovys. Latgolā jī strōdōja daĵaidus omotus, zoga i ōrstāja slymūs.

Bazneickungs Jordans snīdz zinis i par Latgolys administrativū daleišonu. Mineitijā laikā Latgola nabeja atsevišķs apgobols. Itymā teritorejī beja Daugavpilš, Riezeknis, Ludzys i Viļakys pilš apgoboly (*trakt*), kas vysi beja Cēsu vaivadejis (*vaivadistes*) sastōvdalis.

Tautys medicina

1. Kod bārns nūzabeist i nav zynoms baiļu cālūņš, tod kaidā bļūdā apmozgoj krystiniski golda styurus, durovu klindžus i stenderus, pec tam tymā iudini nūmozgoj bārnu i iudini izlej iz zīmeļu pusi.

2. Kod ir zynoms baiļu cālūņš, pīm. kaidš cylvāks voi dzeivinīks, tod tū «nūcierp», t.i. cylvākam voi dzeivinīkam nūgrīž motu voi spolvu piceni, voi atplieš kaidu nīku nu apgierba i ar tū nūkiupynoju nūzabeidušū. Ka ir nūzabeidš nu vītys, to tī teik salaseityš kaidys skaidenis, smīldzenis voi žagareni, ar kū apzakiupynoju. Pret nūbaili teik lītōti dažaidu zōleišu čaji.

3. Kōsu zōlej iz korsta ceplā syldūt papīžus.

4. Kod ir īrauta skoborga, tod tū pec izvilķšonys vajag ar zūbim sakūdāt, lai tei vīta, kur skoborga beja īrauta, nasōpātu.

5. Velákauls ir kaidš nanormals izaugums vīnā vītā, cītam sapampumam leidzeigs. Tys nasōp i ari naīt pušu. Taidi velákauly izaug celá golūs, rūkys lūcaveicōš i koklā zam zūda. Ari dzeivinīkim pīm. zyrgim ir velákauly. Tūs ōrstej ar aprībšonu: ar lobōš rūkys rōdeitōja pierstu valk rindži pret sauli trejdeveinyš řaizis. Velákaulu aprībš var tik tys, kas ar sovu rūku ir nūmīdzš kūrmuli.

6. Ādi nu vaiga var nūdzeiž sasmierejūt ar lūga svīdrim, kod maizá ir ceplī. Sasmiereišona jōizdora saulái rītūt. Tū var izdarāt teipaž persona, kam ir ādá.

7. Rūzá celās nu nūbailá. Slymō vīta palīk sorkoni zyļa i stypri sōp. Zōlej tai: rudzu myltu meikli ilīk zyļá papeirā i aplīk ap slymū vītu, īškā dzer styprus peliejumus (vārmelis). Rūzá var rastīs

dažaidōs vītōs. Ka rūzā ir golvā, to ir styprys golvys sōpis. Parosti soka: rūzā pīkryta. Vyspōri slimeibys, kuru cālūni ir naskaidri, pīm. nūbailš, ļaunys acš, nūredzeišona, skaudeiba, teik sauktys par pīkriteņom, partū ka tōs kaidam cylvākam pīkreit (dazamat).

8. Ka bārns tryukstās mīgā, to tū kaiti var nūvāršt tai: vajag bārna dvašu vilkt sevī i trejs ņaizis nūzasplauť.

9. Tīm bārnim, kas jau labi viņ paauguši, a vāļ slapynoĶ gultu, vajag leišť caur steipu. Kas pōrkōp par niešim (ar kū teik nasti iudinā spani), tys slapynoĶ gultā.

10. Nalobums īzamat kōĶōs voi rūkōs pierstu golūs i sōp. Nu tō valī var tai tikť: apeiņus, milis, sulenis, tabaku, captu seiĶulu, īveņu myzys, cyukys taukus (nasōleitus) i palnus samaisa kūpā i līk klōt kai kompresi. Cytus nalobumus (augūņus) tai īzōleĶ: pajem 9 rudzu vōrpys i salīk pa 3 krystiniski iz nalobuma vītys. Viersā lej sōleĶu, syltu iudini voi sulenis tik ilgi cikom slymō vīta palīk najiuteiga. Tod nalobums nu slymōs vītys izeĶmūt i īleinūt vōrpeņōs. Pec tō vōrpys sadadzynoĶ.

11. Džielš grīž koklā pec syltys maizis voi dažim cytim iedīnim. Pret džieli ir šaidi vōrdi: džielš vyra kotlā, džielā bārni pūdā, voi ari: džielš ādā mani, as iežu džieli; gūvš zaļu zōli, vylks zaļu gali (3 ņaizis).

Dažūs apvydūs pīm. Višku pog. džieli sauc graizš, gen. graiža (ar lauztu intonaceĶi).

12. Apvārta ir rūkys nogu slimeiba. Leidzekli dažaidi, pīm. 3 ņaizis īmārkt korstā iudini; smierāť ar kozys pīnu i.c.

13. Koltūņš. SaplaisoĶ papīži. SaplaisōĶjums jōsmiereĶ ar vuškys taukim. Ka koltūņš īzamat golvā, to izkreit moti voi sazaveļ. Tī moti ir jōizgrīž. Tū var izdarāť viņ pratieĶs, kas zyna pajiemīni, kai koltūnā savaltī moti izgrīžami. Ka izgrīžš napratieĶs, koltūņš savāls motus vāļ.

14. Tryukums voi pōrzaraušona rūnās nu gryuta dorba i smoga priķšmeta ceļšonys. Leidzekli: vajag karināt, stāipātīs, laitāt (masāt) ar zīpom i syltu iudini. Cyti īteic iz vādara likt pūdu, kurā aizdadzinoj pokulu sauvi i tod apgōž.

15. Blaums. Sōp kōja voi rūka. Dūmoj, ka blaums dzeivoj iudini i rūnās nu zyrga ostrim. Atrūnūt īvainōjumu, īlein tymā i dzeivoj. Nu tō rūnās sōpis. Blaumu var aizdzeiļ ar lupstōjim, saunamū puļveri, casnāgu i tabaku.

16. Pamašys ir tod, kod izgaist āstgryba, slykta pošsajiuta, nūmōkts gorastovūklis. Leidzekli dažaidi.

17. Dyuriejs īskrīn sōnūs. Leidzeklis: mīreigi pagulāt.

18. Spōrni ir mozim bārnim, kod tī grūzōs i namīreigi guļ. Leidzeklis: pajem ciervi i cierš iz sliķšnā runojūt: tagad cierssim (pīmiņ bārna vōrdu) spōrnus. Cyts leidzeklis: lik gaili saulāi rītūt trejs ņaizis nu bārna placa iz gūrnu. Soka: spōrni pagolam.

19. Sari ir tod, ka mozi bārni maiga acš. Tūs izzōlej lītojūt kvīšu myltu raugu zīpu vītā pi bārna mozgōšonys.

20. Vacumi ir dažaidi saprosta slimeiba. Vysā vysumā tū skaita par vysnalāgōku slimeibu, partū i nagryb paskaidrōt. Kod vacumi ir mozam bārnim, seja palīk vaca, bārns naaug i naatsateista. Ar vacuumim slymoj kai leli, tai mozi. Mozī vōrgst i kolst, lelī pōrzaklōj ar vōtim. Sevišķi iz sejis. Bārni vacuumus daboj nu «apaukleišonys» i «apīšonys piertī». Apaukleišona pastōv īķš tam, ka bārnu ir aukliejš namoralisks cylvāks. Bet īķš kam pastōv apīšona piertī, tauta naizpauž kai napīdīneigu lītu. Šū slimeibu var izlaiš ļaunprōteigi, sevišķi tys nūteikūt aiz romantiskim īmeslim. Sekys nu tō infantilisms i impotencā. Šū kaiti ōrstej tai: nu sliķšnā izdrōž sausu zoru i tōs skaidenis saber iudini i vōrej. Tymā iudini mozgoj slymū i drusku dūd īdzārt. Vaci cylvāki na lobprōt īzalaiž sarunōs par šū kaiti.

21. Reibuļš voi reibūņš ir golvā, kod pīzalīcūt reibst golva i zvaigznis rōdīs. Kōjōs nav leidzsvora. Leidzeklis: jōdzer bišu i būrķōnu sula.

22. Kod bārnam izkreit pīna zūbs, tod tū patš svīž aceplī saceidams: ša tāv līpys zūbs, dūd maņ kaula zūbu!

23. Kōrbys nu rūkom i sejis var nūdzeiņ tai: 1) īgrīzņ kūceni tik rūbu, cik ir kōrbu i tū nūsvisņ celá molā. Kas tū kūceni pajem rūkā, iz tū pōrīt kōrbys. 2) Vacā mienesī ar sōlá gryudu deveinys řaizis aprībņ kōrbainū vītu i pec tam tū sōlá gryudu vajag svīšņ gunī, a pošam bāgņ paceļu, lai nadzierdātu spraksteišonu.

24. Pōrzamášt. Vysbīžōk tū teicīni lītoj attīceibā iz dzeivinīkim ar nūzeimi *fructum amittere*. Tys varūt nūtīkņ nu pōrzapyuleišonys, sazastīpšonys.

25. Pīkritīnā. Ar šaidu vōrdu apzeimoj dažaidys kaitis, kuru cālūni ir naizprūtami, pīm. nu ļaunu ocu, nu nūredzeišonys, skaudeibys, nu nabašņika (ka pret myrušū nav izdareits kaidis pīnōkums voi nav piļdeits sūliejums).

26. Atsatīkņ nūzeimoj paleidzāņ, izaveselōņ; pīm. «atsatyka zōlis» (leidzāja, nūdarāja): «slymīs meklej zōļu, cikom atsateik.»

27. Spindzelis zvona ausī. Tod tam, kam zvona, ir jōprosa nu cytim, lai atmiņ, kurymā ausī zvona. Tymā strāči vajag koč kū dūmōņ i gribāņ. Ka atminās, kurā ausī spindzelis zvona, to nūdūms pīzapīldās; ka naatminās, to napīzapīldās.

Zemņīku namīri Latgolā

1. APSTŌKLI, KAS IZSAUCÁ ZEMNĪKU NAMĪRUS

Máš zynom, ka Latgolys zemņīku dzeivá 18. godu simtenī beja ļūti smoga, a 19. g.s. sōkumā tei pazaslyktyņōja vāļ vairōk.

19. godu simtená pyrmā pusī vaļdeiba atļōvá muižņīkim sovus zemņīkus izrentāt svešūs dorbūs. Tō pec muižņīki sovus zemņīkus syutāja lelom partejom gon iz Īkškrīveji pi dažaidim ceļu dorbim, gon ari šeit Latgolā, pīm., kod byuvāja Pīterpilš — Varšavys dzelzceli (1858.g.). Zemņīka peļni muižņīki paturāja sáv.

Kaut gon lykumā beja nūteikts, ka muižys klaušom zemņīki jemami tik 3 dīnys nedelī, tūmār muižņīki zemņīkus nūdarbynōja tik daudz, ka sovus teirumus tīm laiks atlyka tik apstrōdōt pa svātdīņom. (Tai mynāts Vītebskys gubernatora ziņōjumā keizaram). «Zemņīki apspīsti verdzeibā, muižņīki apstulbuši pōrōkuma apzinī.»

Šaidi i cyti nasaskaitami apstōkli izsaucá zemņīku pretōšonūs i namīrus.

2. ZEMNĪKU PRETŌŠONŌS

Ašņainys sadursmis nikam nav pateikamys, deļtō ari zemņīki izmieginōja vysus leidzekļus, lai nu tōm izbāgtu, lai dzeivis apstōkļus izlobōtu mīreigā celā.

Kai māronōkīs leidzeklis beja bieģšona iz cytu apgobolu. Nu zámis tīsom i revizejom radzams, ka zemņīku bieģšonys ir nūtykušys daudz i plašūs apmārūs. Pīm. nu Ludzys starostejis 40

godu laikā ir izbāguši 83 zemnieki. Prūtams, jūs meklāja i klaušynōja, i iz kū beja aizdūmys — lyka cītumā i spīdzynōja, lai nūroda, kur atraš bāguļus. Tai pīm. 1786. godā Ludzys cītumā turāti vairōki Zūsenīcu cīma zemnieki partū, ka nav nūrōdiejuši, kur sliepās aizbāguši.

Biegšona ŗaizjom ir pijāmusá masu parōdeibu. Nu Ludzys i Riezeknis aprīnkim ŗaizī ir bāguši vasaly cīmi (Kupeļnica, Vydi, Zuji, Repšova, Savčenki, Sokārņica, Strūžānu i.c.), tai 18. g.s. beigōs beja izbāguši vasaly 17 cīmi.

Ir bāguši ari nu dorbim ōrpuš muižys, kur jūs izrentāja muižņiki.

Vyslelōkōs bieģšonys ir nūtykušys 1847. godā Sebežys i Drisys aprīnkūs (blokus Ludzys i Daugavpilš apr.). Ir bejušys izplateitys baumys par zámis dūšonu, par breiveibu itt. i cylvāki symtim ir davušis iz Neveli i cytom Krīvejis vītom: veirīši apbruņōti pa prišku, sīvītis, bārni i vazumi aizmugurī. Kū gon šī cylvāki naizcītá! Prūtams, izsaucá karaspāku, izacālá apkaušona i zemņikus atgrizá atpakaļ. Golvonūs vadūņus borgi strōpāja. Kūpā ar Sebežys aprīnka zemņikim ir bāguši nu Ludzys, kūpā ar Drisys — nu Nauļānu muižys.

Cik dedzeigi sovai lītai zemņiki beja nūzadavuši, tū līcynoj kaidis nūtykums nu Nauļānu muižys.

1847. godā nu tōs izbāga dažys zemņiku saimis. Dreizi nūgiva jūs vadeitōji Vincentu Rubānu. Jys tyka atvasts iz tīsu, nūtīsōts; i policejis kolpōtōja pavadeibā tyka syuteits iz aprīnka policejis prišknīku. Leidzi pavadūnám idūd viestuli ar reikōjumu. Pa celám Rubāns šū viestuli nūzūg i aizbāg. Pec tō atsagrīzīs sovā cīmā pīrunoj cytus bāgť: šam, vot, Opočkā idūta viestulá, lai beidziejus muižņiki navarātu aizturāť. Zemņiki nūtič, apzabruņojās, i 14 giminis dūdās jam leidza. Policejis prišknīks mieginoj šū parteji aizturāť, bet bez panōkumim.

Tai nūzarisynōja zemņiku bieģšonys — laimis i taisneibys mekleišona.

3. ZEMŅĪKU SYUDZEIBYS

Sovu taisneibu zemņiki gribāja atrast syudzādamīs. Bet ari šeit zemņiki vairōk cītā, kai īgiva.

Lai gon vysumā muižņiki beidōs nu syudzeibom, jo iz syudzeibu pamata ņaizjom varāja atsaklōt daudzys bliedeibys, tūmār šōm syudzeibom ir bejusā moza nūzeimā. Vaļdeiba gon gribāja, lai muižņiki pōrōk naizmontoj i naapspīž zemņikus, bet beidōs ari krasi nūzastōt pret muižņikim, lai navairōtu zemņiku namirus. Bez tō vāļ syudzeibu saraksteišona i syuteišona zemņikim dōrgi moksōja. (Syudzātīs atļauts beja nu 1821. goda, a 1826. g. aizlīdzā). Nazaverūt iz vysom gryuteibom, syudzeibys tūmār nūtyka.

PAR KŪ ZEMŅĪKI SYUDZĀJĀS?

Parostīs beja par pōrmiereigom klausom i nūdavam i par nažieleigu i naciļvieceigu apzaišonu. (Par syudzeišonūs, ka navinnāja, - sajāmā strōpi). Apzastōsim pi kaidys syudzeibys seikōk.

4. LUDZYS STAROSTEJIS ZEMŅĪKU SYUDZEIBA

1835.g. Ludzys starostejis zemņiki īsnādzā Boltkrīvejis generalgubernatoram syudzeibu. Šymā syudzeibā ir mynāts, ka muižņiki par kotru strōdnīku, kū jī syutāja iz cytu guberni, ir sajāmuši pa 25—30 rubļu. Šū naudu vajdziejš īskaitāt zemņiku porōdu dziesšonai, a muižņiki pīsovynōjuši sāv. Naražys godūs par aizdūtū sāklu ir jāmuši 2 pyuru vītā 3 pyurus. Kas naspiejš atdūt, ticš strōpāts. Muižņiki pīsovynōjuši 18000 rubļu, kū vaļdeiba davusā zemņikim par 1812.g. (Napoleona karā) pūstiejumim. Pōrvaldnīks Reuts pajiemš nu pogostā kasis 1736 rubļus i naatdevš. Dorba laikā i slyktā celā zemņikim izlyktys pōrmiereigys zyrgu klausys. Viers

izlyktos nūdūkļu summys, nauda pīdzeita nazynomom vajdzeibom. Deļ muižys zemņikim atjymti lūpi voi nu pavysam par veļti, voi par nalelu moksū. Pi labeibys nūdūšonys magazinā pīpraseits pōri par nūteiktū normu i Mārdzinis zemņikim 4 garnicu vītā — 16, nu Nierzys i Janovolis (Janovolá tagad Raipolá)) 4 vītā — 24. Muiža zemņiku pļovys davusá armejis zyrgu ganeibom, a zemņikim par tū nav moksōts. Zemņiki lasiejuši i vaduši šosejis byuvái akmiņus i strōdōjuši pi šosejis byuvis, a par tū nav moksōts. Vaduši bolkys i vaduši iz Reigu lynus, dažim celā krytuši zyrgi i par tū nav atleidzynōts. Pōrvaldá muižys lobā kotru sastdīni īkasiejusá pa rublám. Bez zemņiku zinis nu nūlyktovys izjymts lels daudzums auzu, kū zemņikim bejš pavieleits sovūs maisūs aizvást gvardis kavalerejai. Ni par vesšonu, ni par maisim nikō nasajāmuši.

Tōļok sovā syudzeibā zemņiki ir pīminiejuši, ka jī jau vairōkys řaizis ir syudziejušis, bet bez panōkumim i nu vītejōs pōrvaldis sajāmuši tik strōpis. Tagad asūt nūnōkuši galeigā nabadzeibā i mierstūt bodā. Taipat syudzeibys ir bejušys nu Daugavpilš starostejis pret grāfu Plāteri.

5. NAPAUKLAUSEIBA I DUMPI

Syudzeišonōs storp grāfu Plāteri i zemņikim turpynōjās ilgi, i zemņiki sōka napaklausāt. Dumpōšonōs nūtyka nu 1815.g. vairōkys řaizis i beidzūt Daugavpilš starostejis zámis pōrjāmá vaļstš i nūdává kara ministrejai (1828.g.), kas izveidōja kara zemņiku apgobolu. Itá pastōveigi atsaroda karaspāks, kū vaļdeiba izlītōja namīru apspīsšonai Latgolā.

Vālōkī namīri Daugavpilš starosteji ir nūtykuši 1847.godā. Sazacāluši beja muižņīka Šadurska zemņiki, kū karaspāks tūmār apspīdá i vadeitōjus borgi sūdāja.

6. PYRMĪ NAMĪRI LUDZYS STAROSTEJĪ

Jau iepriekš tyka pīmyņāta Ludzys zemņiku syudzeiba, a tai ka ar tū nikaidys taisneibys nadabōja, to zemņiki sōka atklōti napaklausāt i reikōtīs pec sova prōta.

Vyspyrms jī atcālā starostu, naļōvā pīdzeiņ nūdūkļus, labeibu, kū vajdzāja nūdūt magazinā, sadalāja sovā storpā, pīprasāja zemņikus izlaisņ nu cītuma i poši pajāmā pogosta zeimūgu.

Sakarā ar tū teik izsaukts gubernators, bet zemņiki naizalaiž sarunōs i, kod nu jīm prosa zvārastu, jī skali sazarunōdami aizīt nu sapuļcis bez atļōvis.

Tod gubernators nūreikoj karaspāku 653 cylvākus. Tūs nūvītoj zemņiku mōjōs i zemņikim tys jōiztur. Kaut gon pec nasenejōs naražys tys zemņikus galeigi pūstāja ōrā, tūmār nu mīra sarunom nikas naizgōja.

Par Ludzys nūtykumim satraukums rodōs jau paņ Pīterpilī. Tyka dūts reikōjums sagiustāt golvonūs namīru vadeitōjus Šestunovu, kas beja rakstiejš syudzeibys, i Timofejevu. Bet tī slāpās mežūs, i zemņiki arvīn palyka napaklauseigi. Tod gubernators lyka dorbōtīs kara tīsai.

1836.g. oktobra sōkumā tei mieginōja ībīdāt šaidā veidā. 78 zemņikus, kuri tyka turāti arestā rejōs, izvādā, 5 nu tīm īkola dzeļžūs, nūdzyna pusi motu nu golvys i vīnu pusi bōrdys i pōrejūs atlaidā. Ūtrā dīnā sasaucā zemņikus. Tod sōka pīlītōņ styngrōkus leidzekļus. Sōka tīsōņ ar pieršonu. Pīsprīdā leidz 1000 reikšu (klūgu) sitiņū. Vyspyrms strōpāja 49, kū dzyna caur īryndu (stroju). Paņ 60 godu vacīs Andrejs Timofejevs sajāmā 1000 sitiņū, pec tō jū aizsyutāja iz Sibireji. Taipāņ iz Sibireji tyka aizsyuteiti 70 godu vacī Mikelš Timofejevs i Andrejs Vlasovs. Bez tō strōpāja vāļ 40 zemņiku i ar tū namīri skaitājās izbeigti 1836.goda 16.oktobrī.

Tī, kas paspāja pazaslāpņ mežūs, nu strōpis palyka breivi.

Bet mīrs, kas tyka nūdybynōts ar varu, nabeja iz ilgu laiku, jo zemņiku taisneiba nabeja īvārōta i jī pretōšonūs turpynōja.

7. LUDZYS ZEMŅIKU ŪTRĪ NAMĪRI

Pec pyrmūs namīru izbeigšonys muižņiki zemņikus apspīdā vāļ vairōk. Zemņiki otkon sōka atkōrtōti syudzātīs i beigōs syudzāja pošam keizaram. Zemņiku praseibys gon tyka atzeitys par pamatōtom, bet jūs lobā nikas natyka dareits. Otkon sōkōs namīri.

Tī zemņiki, kas īprišķdejā ŗaizī beja izbāguši nu kara tīsys soka musynōt Mārdzinis pog. zemņikus. Kod uzraudzeibys īstōdis gribāja jūs apcītnōt, zemņiki tūs naizdāvā. Tod otkon šur saucā karaspāku, kazakus, i musynōtōji M.Tarasovs, M.Parfenovs i P.Panfilovs tyka sagyusteiti.

Tūmār 1840.godā sōkōs napaklauseibys Cyrmys muižā i Nierzys pogostā. Otkon sōkōs zemņiku pīrunōšona, bet veļteigi. Iz gubernatora aicynōjumu zemņiki sapulcī gon īzaroda ap 600 cylvāku iz zyrgim, a gubernatora īteikumim napaklausāja.

Tod tyka izsaukts bataljons karaspāka. Zemņiki šūŗaiz nūlāmā turātīs preteim, apzabruņōti ar mītim, izkapņom i karaspāku padzeit. Šymā nūlyukā jī zvierāja, ka cyts cytu nanūdūš, lai kaut vysus syuta iz Sibireji.

Šū zemņiku nūdūmu dabōja zynōt karaspāka prišķņiks (pulkv. Arnolds). Jys atnōcā agrōk, kai zemņiki beja ceriejuši i zemņikus sajāmā, aizlīdzā jīm sovā storpā sazarunōt, sastatāja cīmu īdzeivōtōju sarokstu itt. Trejs golvonūs nūstrōpāja, pōreji apsūlāja mīru i paklauseibu. Otkon oktobra beigōs beja mīrs i karaspāku dreiz aizvādā prūjom.

Tōļōk muižys pōrvalđdā pošā gōdōja par mīru. Jī daudzus zemņikus vāļ strōpāja ar reikšņom, pi kam 5 cylvāki tyka nūpārti leidz nōvāi, vīnu lyka pamāšt dūbī naaproktu...

8. LUDZYS STAROSTEJIS TREŠĪ NAMĪRI

1841.g. marta sākumā otkon uzlismōja tymōspaṭ muiṭōs jauni namīri.

Janovolis muiṭzys zemnīki padzyna policeji, ijāmá muiṭu, izdzyna muiṭznīkus, apcītyņōja starostu, izlauzá klietš i nūdybynōja sovu kōrteibu. Daudzys omotpersonys pīkōvá policejis prišknīka klōtbyutnī. (Golvonīs namīru vadeitōjs Moisejs Matvejevs.)

Zemnīki zynōja, ka otkon nōkš karaspāks i soka gatavātis, lai varātu pretōtis. Matvejevs pīspīdá Sebeṭzys dákonu sarakstā izsaukumu. Tymā tyka pīmynāts, ka zemnīkim bṭšūt karaspāks 800 cylvāku apmārā. Tōḷōk lai natyktu izpausts, kas storp zemnīkim nūteik, jī aizlīdzá svešinīkim apzamāšṭ krūgūs i cīmūs.

Namīru izbeigšonai īzaroda pulkv. Arnolds, kas jau tá beja ūtrijūs namīrūs. Jys, sasauč zemnīku sapuḷci, pastōstāja, ka grybūt nūskaidrōṭ zemnīku lītu. Labi. Zemnīki stōsta, deḷ kō tū ir darejuši: jī tykuši styprī systi deḷtō, ka navariejuši samoksōṭ nūdavys, jīm tykuši atjymti zyrgi, lūpi, lyni i kas tik bejš atjimšonys vierteigs. Muiṭzys klietš šī asūt izlauzuši deḷtō, ka nabejš kū āšṭ.

Pulkvedš par tū jīm ir sōčš draudāṭ ar kara tīsu, i zemnīki skali klīgdami i klaiḡōdami izkleida.

Nu keizara tyka atsyuteits vāḷ kaidis augsts īriednis (grāfs Tizenhauzens), lai zemnīkus pīrunōtu ar lobu. A tai, ka zemnīku praseibys nabeja īvārōtys, to zemnīki otkon atjāmá nūlyktovu atslāḡys. Šymā sanōksmī namīrs ir pījiemš augstōkū pakōpi. Klīḡšona asūt bejusá tik lela, ka pec pulkveṭža ziņōjuma, tū naasūt bejš īspiejams aprakstāṭ. Bet dūsmōs zemnīki izpauṭ vairōk kai vajag: ka nu tagad iz šani vesškūṭ karaspāku, to sazalaseiškūṭ vyss pogosts, ar mītim sasisškūṭ šautenis i īriedņus sasītus aizsyuteiškūṭ keizaram. Nu mīryņōtōji saprūt, ka itá palikšona ir jau beistama, i steidzeigi aizbāḡ.

Namīri īt plašumā, i zemņiki zyna, kas jūs gaida. Karaspāks b̄yš kl̄ot, deļt̄o j̄i s̄ok gatav̄ot̄is tū sajm̄t. Apzabruņ̄ojuši ar m̄itim, šauteņom i izkaptim, 1841.g. 9.aprilā reitā ap 100 cylvāku sazapuļcāja pi Slobodys bazneicys. J̄i gribāja pieški izbrukt karaveirim, kai t̄i īš šur, sakaut̄ tūs i dab̄ot̄ īrūcus.

Pulkvedš nu kaida zemņika par tū dab̄oja zynot i aizḡoja pa cytu ceļu. Jys p̄iḡoja zemņikim gluži kl̄ot, nūslādzā vysus ceļus i īsōka sarunys. Vyspyrms jys pavielāja vysim nūjm̄t capuris i m̄astis ceļus. Zemņiki apjuka, kū darāt? Tik jūs vadūnš Barans staiḡoja gar zemņiku ryndom i ar varu uz mudryn̄oja i īdrūsyn̄oja.

Kod pulkvedš pavielāja st̄ovāt̄ m̄ireigim i nūmāst̄ īrūcus i m̄itus, i kas gryb pazadūt, lai atīt molā, tod Barans izbruka pulkvežam i ar m̄itu nūsyta capuri. S̄ok̄os nykna ceinā. Zemņiki i karaveiri ceinājās veirs pret veiru. S̄ovā i syta, i syta i s̄ovā. Zemņiki tyka izvarāti. Nu šim beja krytuši 21 i īvainoti 24 (kas beja palykuši iz z̄āmis).

S̄ok̄os vaineigūs tīsōšona. Sūdāja ap 200 cylvāku. P̄ispridā paļ leidz 8000 sitīņu ar reikštom. Otkon dzyna caur ryndom, kur daudzēj̄i kryta i myra. Storp t̄im ari namīru vadeit̄ojs M.Timofejevs. Vīnai dalái pec nūpieršonys p̄ispridā katorgu i aizsyutāja iz Sibireji.

Bez t̄o vāļ sūdāja vysus Janovolis i Nierzys zemņikus nūperūt nu j̄im kotru dasmytū. Str̄ōpis izpildāja publiski Janovolī.

Pec t̄o 2 godus vāļ karaspāks tyka turāts namīru apgobolūs. Tai zemņiki, kas meklāja taisneibu i lob̄okū dzeivi, daudzi par tū samoksōja ar dzeiveibu, daudzi sajamā lelys str̄ōpis, daudzi tyka aizsyuteiti prūjom nu sovejim i sovys sātys, atlykuši tyka nūpūsteiti leidz pādejai nabadzeibai. Tai beidzās Nierzys i Janovolis zemņiku sazaceļšona.

9. NAMĪRI CYTŌS MUIŽŌS

Namīri ir nūtykuši i cytōs muižōs. 1855.g. taidi izacālā Marcinopolī. Tī, kod vacīs muižnīks sovu muižu beja pōrdevš, zemnīki jaunijai muižneicai na tik nagribāja klausāt, a sazapuļciejuši stōjās celā prīškā i atgrīzā jū ar vysim vazumim atpakaļ. Šī klauseiškūt voi nu leidzšinejam kungam, voi keizaram. Ari tá policeja naspāja nikō leidzāt. Atsyutāja 320 karaveiru, sōkōs pieršona i panōcā paklauseibu.

1857.g. sazadumpōja Riezeknis vaļstš muižys zemnīki i Dlužnevys muižys zemnīki.

Kai nu tīsu aktim radzams, tod sazaceļšonys ir nūtykušys ari cytōs muižōs.

Zemnīku namīri i protesti, kaut ari tī zemnīkim pōrōk dōrgi moksōja, tūmār pamosam spīdā dūmot par zemnīku stōvūklā grūzeišonu. Tys nōcā ar dzymtbỹšonys atceļšonu 1861.godā. Kaidys pōrmainis tys zemnīkim nāsá i voi zemnīku cereibys apmīrynōja, pi tō bỹš jōpazakavej atseviški.

M. Bukšs

Seņōk ir bejš cytaidōk

*Etnografiskys pīzeimis
(Vacu ļaužu atminis)*

Vacī ļaudš vysod mādž sacāt, ka seņōk ir bejš cytaidōk kai tagad.

Tai ņaizi kaidš siermgalvš, bolts kai zīduša ōbelá, stōstája, kai bejš jō jauneibys godūs.

Kaut gon jys lobprōt runōja par vysim vaicōjumim, tūmār par mežim jam patyka runōt vysvairōk. Par tīm vōrdi gōja ar sajiusmu.

MEŽI I ZVIERI

Baļtinovys apgobolā seņōk mežu bejš daudz vairōk. Kūki gon auguši tī poši kai i tagad, a kas tagad par mežim! Vysur ciersts i ciersts. Prīdis, áglis, ūzuly, ūši, kļovi gon kai bolkys, gon kai lītys kūki pōrdūti lelym daudzumim. Tai vysi lelōkī meži izciersti i iznycynōti. Kas palicš pōri? Lai gon ari patņaiz vāļ nav lels mežu tryukums, tūmār gryuši saleidzynōt ar tīm mežim, kaidi bejuši agrōk.

Zvieru ir bejš daudz vairōk. Mozynōjās meži, gaisa zvieri. I vacīs veirs stōsta par lōču medeibom.

LŌČA MEDEIBYS

Lelyjūs mežūs bejušys 2 lōču sugys: skudru lōči i leļy lōči. Pymī nav bejuši beistami, a ar ūtrijīm ir klōjīs slyktōk.

Jī na viņ ir «braukuši» auzys, a i nav mīļojuši, ka cylvāki staigoj pa mežu.

Ņazi kaidis P. cīma Donats, lels i styprs puisš, aizgōjš iz Ruskulovys mežu ierbu medeibōs. Aizgōjš sameklāja lobu vītu. Sviļp i sasviļp ierbi. Blisá pīlōdeita ar mozijim škrotim — gaida, kod varās sauļ.

Tá izražis nazkas storp atlašom izačaukš. Atsaver — lōčš: pavysam tyvu. Kū darāt? Ni vairs izbāgt, ni atsaturāt, ni ar smolkīm škrotim nūsauļ. Dūmoj, beigys viņ bjš. Tá lōčš pazaceļ iz pakaļ kōjom i izstīpš priškdejōs lāpys it viersā.

Donats ōtri aiz kūka. Lōčš klōt. Navarādams sovaidōki nūgiuļ, lōčš aptver kūku. Donats satver jō lāpys i pīvalk cik spāka. Tai jī ilgi staigoj: vīns vīnā pusī kūkam, ūtrs — ūtrā. Obi pīkusuši i nazyn kai tys beigsis.

Tod Donatam rūnās taida dūma. Vajaļ lōčam sasīļ lāpys i tod jū jimļ i nūsauļ kai zvieri. Tai i izdora. Lōčš ir pīkuss, i patš ir pīkuss, tūmār satver lōča lāpys ar vīnu rūku, ar ūtru atraisa sāv nu bikšom jūstu i laimeigi sasīn lōča lāpys. Tai teik breiveibā.

Tagad D. nu molys nūzaver, kai lōčš apčierš kūku stōv ar sasītom lāpom. Pa ilgu ceīņu kūkam saknis apskrombōtys i nūplāsta myza. D. pōrlōdej sovu blisi, ilik lūdi i nūsaun sovu pretinīku.

Tod izjiemš lōčam ikšys, lik jū par placim i nas mediejumu iz mōjom.

Bez lōčim na mozums ir bejš cytu zvieru. Tá vacīs veirs stōsta, kai jō draugs Benš mediejš lopsys.

LOPSU MEDEIBŌS

Benš na jau slykts sōviejs. Lopsai trōpej par lelu gobolu. Tei ir beigta. Pīit klōt: beigta, kas beigta. Benš pajem jū par placim i nas iz mōjom. Tik jys kaidu gabaleni paīt, izražis lopsa jam cyskā cop — Benš pi zāmis, i lopsa prūjom. Ar bliedi naasūt vīgli tikļ golā.

VYLKI

Kai mežu daudz, tai i vylku daudz, i kod vylku daudzi, tod jī staigoj «vilksņōs».

Bet ar vilksņom sazatikt nav jūks. Tá ir vysaidi nūstōsti: řaizjom apād zyrgu, řaizjom celiniku i zyrgu, a řaizjom tik apkiezej i aizīt. Tá vāļ klōt nōk vylkači! Cik drausmeigu pīdzeivōjumu nav ar tīm!

Kaidš vacs veirs, kas bejš pōrvārsts par vylkaci, vāļ rōdiejš, ka jam iz kokla augūt vylka spolvys.

Tys nūticš taidā veidā. Vylkačš kūpā ar vylkim gōjš suņū medeibōs. Parostī vylki āduši vysus līsūs suņus, a vylkačš nav variejš tūs āšt. Jys mekliejš pīsītūs suņus — tī treknōki. I řaizi ceinūtīs ar šaidu pīsītū suni, šam iz kokla tykusá pōrsysta ōda. Kod rāna aizdzejusá, pōrzavieršūt par cylvāku, tī augūt vylka spolvys.

Bet tī ir vacu ļaužu pastōsti!

Parostūs vylkus vīgli variejš nūmedāt šaidā veidā. Medeibōs izbrauc ar zyrgu. Syvānu tur vazumā, a viervis golā pīsīn sīna veikši. Kai vylks, dzierdeidams syvāna kvīkšonu, kreit pi veikša, tai tod jū i nūsaun.

Slyktōk ir klōjīs ar ierglim.

IERGLI UZBRUKUŠI CYLVĀKIM

Tagad iergli reši kas ir redziejš, vāļ ratōki gadīni, ka tī kam uzbruk. Seņōk iergļu ir bejš vairōk. Slykti ir klōjīs tīm, kas ir gribiejuši tikt pi jūs pereklá.

Vyss ir labi cikom iergli naatskrīn, a leidz kū ir klōt, tod vairs naizaceinātīs. Ierglis nalik mīra. I plieš tik stypri, ka paņ napaspiesi nūkōp.

Tai ir dzierdeits, ka daži nūkrytuši pavysam bez samanīs.

Iergli, dāls, nav zvierbuli.

KAI ĻAUDŠ GIERBŌS?

Vacī ļaudš navar raš̄ attaisnōjumu dažaidom mūdōm (jaunī taidu nameklej), i iz vaicōjumu, kai gierbās jūs jauneibys laikūs, muns vacīs sarunu bīdrs stōsta ar sajiusmu.

Tūŗaiz drābis nosōja pašu austys i pašu ūytys.

Veirīšim zōboki, postolys voi veizis — pec vajdzeibys, biksis, gars kraklys leidz paŗ celim. Veirīšu krakly beja raksteiti. Izšyuta zamejō mola i placi. Vydā sajūzts.

Sivīŗtom raksteitys blūzīs i krōšni brunči.

Raksteiti cymdi, zāčīs i dvīli — tī jau vysim zynomi.

Vot, beja mūdis, kas gōja nu paaudzīs iz paaudzi i nazamaināja — tōs beja sovys. A tagadejōs nazyn nu kureinis nōk!

Taipat̄ ar daņčim. Voi tūŗaiz skrāja iz taidom »veŗerinkom»? Beja kaidys gūdeibys: ļaudš pazaprīcōja i otkon mīrs. A kur tagad: skrīn pa 10 kilametrū.

SVĀTKU SVINEIŠONA

Iz vaicōjumu, kaidus svātkus svināja i kai pavadāja. vacīs veirs pasmaida.

Svātki katōŗticeigim jau vysod tī poši. I svineišona zynomā: Dīva lyugšona bazneicā voi sātā, tod cīmōšonōs.

Tai kai naseņ beja pagōjuši Jōni, to as īzaminieju — kai ar leigōšonu? Tei līta ir bejusā sovaidōk. Jōnā dīna — bazneicys svātdīnā, deļ tō i Dīva lyugšona pyrmā vītā. Vokorā pret Jōnā dīnu pīguli gon nabraukuši, a nagōjuši i prīcōtīs. Tō vītā ļaudš pulciejušīs pi krysta.

Daži dzeidamīs pec vacom īraŗom, gūvim lykuši dažaidys zeimis nu zōŗom; bet kas lai vysus šūs vacūs sīvu nīkus pīmiņ? — nūsoka siermgaļvŗ.

Tod runōjam par gūdeibom.

«GŪDS»

Baļtinovys apgobolā ir pījymts nu senejim laikim kōzys saukt par «gūdu» (bȳš gūds, gūdu nūtaisāt). Kai taiseits «gūds»? Kaidys kōzu īražys? Ari tá seņōk vyss ir nūritiejs sovaidōk.

Svōtūs jōjuši iz zyrgim. Pi kam svōtūs jōj tik jauniča tāvs i krystāvs. Tī vysu nūkōrtoj jaunūs lobā.

Laulōšonōs ir nūtykusá catūrtđiņ. Jaunovom škidrautu nav bejš. Tik zaļš vaiņucenš.

Pec laulōšonys leigova i leigavainš braukuši kotrs iz sovu sātu. Kōzu svineibys nūtykušs sekojušā svātdīnī.

Tod leigavainš, kas klivš jaunīs veirs, ar kōzu gostim brauc rotūs pec leigovys (ražjom ir braukuši jōšus). Leigovys sātā cīmōjās vīnu dīnu i tod pyrmūdiņ jū atvad veira sātā. Tá vāļ svineibys turpynojās kaidu dīnu i tod «gūds» ir pagōjš.

Gierbšonōs i cyti dažaidi seikumi ar laiku stypri mainiejušīs. Dažaidūs apgobolūs īražys ir bejušys stypri dažaidys. Kur vysus seikumus pīmināt!

Viesturis atminis

Šōs viesturis atminis maņ pastōstāja Teklá Ciša dzymusá 1850.g.; myužu nūdzeivōjusá Lelūs Kleperu cīmā, Vōrkovys pogostā. Tai ka jōs atmiņu vairums, kas tá saraksteits, atsatic iz jauneibu, to tōs skotamys par piļneigi tycamom. Kai vīnpadsmīt godu máitiná stōsteitōja ir bejusá muižā, kod nūlaseits manifests par zemnīku breivatlaisšonu. «Zemnīkūs manifests atstōja lelu saviļņōjumu; ļaudš tik par tū viņ runōja. Daži raudōja prika osorys. Kaidu dīnu mýsu muižinīks sasaucá sovus ļaudš i paziņōja, ka nu kienená gon asūt izgōjš manifests, bet zemnīku pīnōkums asūt vāļ trejs godi kolpōt muižā, strōdojūt trejs dīnys nedelī. Ļaudš sōka kurnāt pret taidu nataisneibu i ībylda, ka šī skaidri dzierdiejuši "manifestu, kur saceits, ka zemnīki atbreivōti nu kolpōšonys kungim". Muižinīks naļōvā runōt i pīdraudāja ar sīkstom. Tod kaidis Jākubs Upinīks nu Aizpūrišu cīma atsasaucá: máš vairs nakolpōsim nivīnys dīnys i ka mýsim vāļ likš muižā strōdōt, tod mýsus nūsisš i pec treju godu vairs nabýš nivīna dzeiva. Par taidu Upinīka runu muižinīks cīž sazadusmōja i lyka ilikš sīkstōs. Tei beja lela bolka ar divejim caurumim, kur īlyka kōjis. Pec tam Upinīku nūpārā i vāļōk stōstāja, ka jys ticš aizvasts i pīsits soltā viejī, jo tūlaik beja agrs pavasarš. Tī jam davuši āšt iudinī vōreitys lynsāklys; vāļōk jys palicš vōjprōteigs i tīpaļ rejī mirš. Muižinīki beidōs, ka atbreivōti zemnīki nasaceļ dumpi, tō pec prasāja atsyutāt karaspāku; tys ari īzaroda i dzeivōja zemnīku ustobōs. Zemnīkim vajdzāja karaveirus borōt. Tī runōja tik krīviski i latviski nasaprota ni vōrda. Tūlaik agri īzastōja pavasarš, palyka sylts i beja atskriejuši jau starki. Bet tod otkon izgōja soltums

i pīkryta daudz snīga. Starki saleida ustobōs. Mýsu ustobā dzeivōja trejs starki i mōtā tīm dāvā tūpaṭ iedīni kū cyukom. Ustobys tūlaik nabeja taidys kai tagad. Tūlaik ļaudṣ dzeivōja rejōs. Sīnys beja nu rasnu, natāstu bolku; grīsti nu kōrtim i nūbārti ar spalim, knūtōjim i lopom, apakṣdejō greida nu mōla, kū saucā par podu. Grīsti beja ļūti augsti. Viers golvom beja sejis i iz tōm stumamys ōrdis, iz kurom kaļtāja labeibu — pīsārā soru i tū izkiulā pībyuvātā kulā. (Dažūs pogostūs vāļ tagad ustobys pīkṣtelpys sauc par kuleni, kas aizrōda iz tū , ka tā nazkod kulta labeiba). Pi mōjis beja pījumṣ vīnā i ūtrā pusī, kur stōvāja palovys, labeiba i roti. Ustobys vydā beja lels ceplis; dažīm tys beja īmyurāts zāmī tai, ka ceplā vierss nadaudṣ pazacālā par greidu. Škūrstyna nabeja. Tai ka grīsti beja augsti, to dyumi sazalasāja augšā i tī pošā vydā beja aizbōžams caurums, kuru attaisā kurynojuṭ. Lūgu ari nabeja. Beja tik vīns ar dieli aizsaunams lūgs. Par aizsaunamū lūgu beja šaida meiklā: žyds iz vīnys slīcis brauc. Atminiejums: aizsaunamīs lūgs. Kod sōka ustobom taisāt stykla lūgus, taidi ar dieli aizsaunami lūgi palyka vāļ rejom, klietim i pierṭom. Tagad jau taidu vairs nav. Ap cepli apleik krīvu soldoti sūļōja i taisāja sovus kara vyngrynōjumus. Māṣ, mozōkī bārni, vāramās iz jīm, sakōpuši iz ceplā i ōrdim. Garum sīnom beja bīzs sūls, izlykts iz blučeišim.

Mýsu cīmā beja 24 saiminīki, a grōmotnīka nabeja nivīna. Tāvs atvādā kaidu sīvīti nu tōlīnis i tei gavienī vuicāja skaitāt grōmotā. Nabeja katōļu grōmotu. Katehisma vuiceišonu bazneickungs tai ikōrtōja. Jys beja nu pūļu volūdys pōrtulkōjṣ i ar lelim burtim ar rūku sarakstiejṣ iz papeira. I īvuicāja vīnu zemnīku skaitāt; tys beja kaidis Maskalāns nu Plōciņu sādžys. Tīm, kas gribāja katehismu vuicātīs, vajdzāja bazneicā īzarasṭ svātdīņ agri. Maskalāns stōvāja augšā pi kōrim i pōrzalīcṣ par aizžūgōjumu spieceigā bolsā skaitāja nu papeira, a ļaudṣ bolsā atkōrtōja. Tai māṣ īzavuicājam desmit Dīva bausleibys; pīcys Bazneicys bausleibys; septeinus

sakramentus, vysys atsaceibys i daudz cytu gobolu. Bazneickungs iteicá it̃ i vuicātis, i ļaudš lobprõt gōja; seviški jaunī gōja. Vieļōk kai padzierdá krīvu žandarmi sōka vojōt i nagribāja atļaut̃, Tod vīnu ņaizi m̃ysu bazneickungs, kuru saucá Ćegis, lyka m̃ysim vysim sazalasāt pi skolys, jo atbrauksūt gubernators. Máš sazapuļcājam i nūzamatušī iz celim gaidājam, a bazneickungs stōvāja priškā ar lelu zalta krystu iz kryutim. Pi skolys pībraucá gubernators i vaicōja bazneickungam: kas jiuš taidš asot? — As asmu katōļu bazneickungs. — I kō šī ļaudš gryb? — vaicōja gubernators. — Tī gryb, kab atļautu drukōt katōļu grōmotys, sacāja bazneickungs. Tod gubernators m̃ysim prasāja: voi taisneiba, ka jiuš grybot katōļu grōmotys? — Da, máš grybom; tai máš vysi klīdzám kai vōrnys borā. — Nu, labi, to dabōsit, sacāja gubernators. I patīši dreizi pec tam pazarōdāja grōmotys i avīzis.

Ōrsta tūlaik nabeja nivīna; kur-nakur beja kaidš feļdšerš. Vīnu godu daudz bārnu slymōja ar pokom. M̃ysu cīmā vīnai mōtái ņaizi nūmyra četri bārni. Ļaudš cīži sazabeida i meklāja ilikt̃ pokys. Daži beja sovus bārņus aizvaduši pi feļdšera i ilykuši pokys; tod mōtis tōļōk izjámá poku drupanenis nu tūs bārnu rūkom, kam auga i pošys ilyka sovim bārņim. Tai pasorgōja nu slimeibys. Ka nūmyra bārni, to tūs ilyka leidzeigi sileitái izcierstā šķierstā; razgalī beja izciersts golvys gols i tīvgalī kōjis. Šķierstu ciertá nu prīdis voi áglis kūka, a krystu pagatavōja nu ūzula. Pīaugušim rešōk litōja izcierstus šķierstus, vairōk gon nu dielim. ņaiz nūmyra kaidš vacōks cylvāks i jō dāls aizgōja pi muižys kunga lyugt̃ kūka deļ šķiersta. Muižys kungs pateicš lai cārtūt mežā pošu lobū kūku. Nu tō ari izciertā šķierstu, nu pōrškalta bluča — vīnā silī ilyka, ūtru izlyka viersā kai vōku. ņaiz gadājās, ka vīns patš sáv голу beja padariejš; tū ilyka šķierstā i krystu iztaisāja nu čārmyuška kūka. Tū lyka ar razgali iz augšu; parosti dora ūtraiž. Dabeigā nōvī myrušim nikod nalyka čārmyuškys krysta.»

Kai m̄ysu cīmu jaunatnā izlītoj breivū laiku

(Biļdeitis nu dzeivis)

I Kōzōs

Zīmys laiks. Kōzys. Jauni puīši i m̄aitys sagōjuši iz kōzom par vairōkom verstom, naskaitūt tōlejūs gostus, ar kurim pōrpiļdeita vysa sola. Doncoj divejōs ustobōs. Tāpaṭ kur naviņ „samagonkys” pōrdeviejs, kuram šūvokor sīna plōvā. I patīši, jys ar sovom buteleiṭom jau „nūplōvā” vīnu ūtru dūšeigu veiru, kurs īdams pa īlys vydu i dzīdōdams „vyspīklōjeigōkys” dzīsmeitis, rokstin-roksta voi „rysavoj” ar kōjom pa dziļu īlys snīgu, koleidz napakreit kur sātmalā molā. Pakriṭš, nūplieš kaidu ṛaizi „ōzi”, celās i īt otkon maklātu „samagonkys” buteleitis, jaunu m̄aitu... — „Ōzi nūpliešu, vīgļōk, paļdis Dīvam, palyka” — soka jys.

Vīna nu ustobom, kurā doncoj. Ustabená, kai i vysys solu ustobys; tik šudiņ tymā tik ļaužu, ka paṭ pazagrīṭṭ nav kur. Lai gon ōrā dīsgon lels soltums, bet ustobai durovys stōv vysu laiku atvārtys i par tōm tvaiki celās, kai nu piertš, kod tymā perās. Cylvāku desmit laimeigōkūs sād, bet tīm „laimeigīm i laimeigōm iz kliepim sād div ṛaizis vairōk vāļ laimeigōku... Pōreji stōv kōjōs, gaideidami, koleidz pīnōkš jūs kōrta doncōṭ. Iz poša ustobys vyda nalels laukums, kur četri pōri doncoj ar kōjom pīsysdami, nūsveiduši. Muzykys gon nav, bet labi var iztikṭ i bez muzykys, kod vysy laiž sovys stabulis valī.

Taids koncerts paņ kara muzyku pōrklīgtu. Vīni nūdoncoj, jūs aizmeļ ūtri, tod treši itt., koleidz vāļ sōc pyrmī doncōļ. Koktā vīns, ūtrs sazarunoj ar jaunkundžom: stōsta taidus „skaistumus”, ka ausš dag nu kauna i gribīs bāgļ nu ustobys ōrā. Stōsteitōjs sāvķuru teikumu pastyprynoļ ar „matušķu”... Bet jaunkundzeitis navar nūzaturāļ nu smīķla. Taids „tukls” stōsts jōm rōdīs pīviļķeigi jauķs!

Vysu tū ziņķōreigi nūvāroļ, krōļ sovā prōtā, mōcōs nu vacōķīm brōlim i mōsom vysu rādžūši i vysur teikūši bārni, jo vacōķi tūs ar labpatikšonu atlaiž iz šaidom kōzom i saišonom. Lai mōcōs, sok, dzeivōļ!

Loba šķola, lobs pīmārs jaunai paaudzāi, mýsu nōķūtnāi!..

Cytōs kulturalōs vaļstīs — par taidu gryb sauktīs i mýsu zámā — zemņiku jaunatnā pavoda breivu laiku pī grōmotom, avīzjom voi lītišķōs sarunōs par saimņiceibys vesšonys lobōķim pajiemīnim, par šķolom, par tū, kas ir skaists i lobs mýsu dzeivis paceļšonai.

A pī mýsu cytaiž nūteik. Kod mýsu cīmu jaunatnā taidūs kavieķļūs izlītōš sovū breivu laiku?

II Voi mežūni?

Solys jaunī puiši it pulķā iz tierģu tivleķā mīstā. Kū gon jī īdami sovā storpā tai dedžeigi pōrrunoļ? Pazaklausāsīm i ar izabreinōšonu dziedāsīm, ka runa it ap tierģa kauķi storp gōķieķim nu vīnys pusis i ūtrys solys puišim nu ūtrys pusis, ar kurīm gōķieķi jau seņ dzeivoļ tai kai naidā. Kauķa sagaidama nūpītna, vysi jī, paņ 16 ģodu vaci puikys, apzabruņōjuši kas kai varādams: pī vīna revolķerš ķešā, pī ūtra „svincovķa”, pī treša vīnķōršs oss nāzš, pī catūrta paņ duncš (ķinžals). Tūmār jī veļ ilģi mōķōs pōrsprīdā: voi nabýš tik jūs īnainđiki apzabruņōjuši lobōķ par jīm?

Jōdūmoļ, tá ļūti lelam īmešļām vajag býļ, kas sacālā taidu naidu storp diveķu solu jaunatni, kas spīdā jūs ģimtīs paņ pī īrūķim. Ka mās izzynōsim šūs īmešļus, mýsim rōdāsīs natycams, ka tō pec ķi

jāmās aiz īrūčim, ka tō pec jī riskej ar dzeiveibu; mās naticāsim deļtō, ka tī īmesli pōrōk jau nīceigi. Vīnys solys puīši ar nycynōšonu atsasaucá kaidā večerinkā par puīšim ūtrys solys, izsmāja tūs, ka tī nimoz namōkūt dzárt ī nu pōrs glōžu apreibstūt kai vucyni, ka pi tīm kešys tukšys kai klietš pavasar, — izsmīti apzavainōja par taidu izsmikli i apzajámá pi pyrmō izdeveigō gadiejuma vaineigūs labi viņ atpārt. — I nu itō naidš jau gotovs.

Cytuŗaiz naida īmeslis ir maita, kurā izamiļōja vīnys solys puīškins (tai mýsu solōš vysod sauc jaunus naprecātus ļaudš) i skaita tu par sovu „īpašumu”, a ūtrā solā atsaroda taidš drūšinīks, kurs nacīnej sveša „īpašuma” i maitu īmiļoj sevī. Diveju saceņšus storpā naidš izastōj patš par sevī. Bet tō vāļ moz vīnys i ūtrys solys puīškini skaita par vyslelōkū pīnōkumu paleidzāt sovam solys bīDRAM. — I šys jau ir īmeslis naidam storp diveju solu jaunīm puīšim.

Koleidz obeju solu sazanaidōjuši jaunī puīši nadzāruši, skaidrā prōtā, toleidz naidš pavysam namonams. Tī dzeivoj sadereigi, tik ar vōrdim vīns ūtru īkūsdami. Bet atīt tiergs kaidā mīstenī voi kōzys kaidā tivlejš solā, kur vysī: jauni i vaci skaita par vyslelōkū pīnōkumu pīzadzārt leidz samanis pazaudeišonai, (deļkō tod iz tiergu īt, kod iz mōjom atsagrīzīs skaidrā prōtā!) Sávkurs pīdzārušis zaudej vyslelōkū cylvāka īpašeibu, kas jū atškir nu lūpa: spiejī dūmōt, samani i sevá savaļdeišonu.

Tod naidš i bezprōteiba pōrspiej vysys ciļvieciskōš jiuťys. Sōcās grīzšona, sisšona, saušona, pakaušu lōpeišona, ašná i zornu laiššona. Dažam lobam pec taidom kōzom voi tierga jōnūit iz tū pasauli pošā myuža zīdūšā laikā; dažam jōpasiež kaidu godu cītumā, dažam jōpalīk iz vysa myuža par krūpli. Caur mežūneibu i bezprōteibu nūdareitō nalaimá lela, a vysī kōzu voi tierga daleibnīki runoj par tū, kai par vysvīnkōršōkū lītu. Vāļ vairōk, tū skaita kai

varūneibys zeimi... Palykuši sveikā bejuši lel̄y naidinīki vairs naida iz zynomu laiku vīns pret ūtru najiut, paṭ sazadraudzej.

Voi na izlītīs ašnis jūs samīrynoj?!...

Cytōs molōs, kur gaismys sauleitā speid, cīmu jaunatnā natai kavej laiku. Tī ļauds, ejmūt iz tiergu voi iz kaidu cytu saišonu, runoj par tū, kaidys avīzis kurs pierkš, kaidu grōmotu jimš palasāt, kai dorbojās jūs bīdreiba, kooperatīvs, banka, kaidu lekceji voi prišklykumu kurs klausājās voi klausāsīs par napīcīšamōkōm dzeivis vajdzeibom, par gaišōkys i vīglōkys nōkūtnis sasniegšonu. Tī runoj navys par naidu i atrībšonu, a par kūpdarbeibu i sadereibu, kai personeigā, tai vyspōrejā lobā. —

Voi tai nūteik pi m̄ysu? I voi navar m̄ysu cīmu augšā nūrōdeitū jaunatni saukṭ par mežūnim saleidzynomjūt tū ar kulturalu zāmu jaunatni?

III Večerinkā

— Kur svātdiņ b̄yš večerinka? — Šys vaicōjums aizjem solu jaunatni jau nu pušnedelis, nivīns šō vaicōjuma navar izsprīš leidz svātdīnāi. Svātdiņ, sazalasiejuši pi bazneicys, puīši sovā pulkā, m̄aitys sovā, (sorgoj Dīveņ saiṭ m̄aitom i puīšim kūpā!) šū vaicōjumu pamateigi pōrsprīž, tai ka ejmūt iz mōjom jau sāvkurs skaidri zyna, kur b̄yš lasātīs pavadāt vokoru i nakti. Atgōjuši nu bazneicys, jaunī steidzeigi aizkūž i dūdās iz nūrunōtū vītu, sazalosa tymā nu mozōm solys ustobom jaunī puīši i m̄aitys treju-četrū apkōrtejūs solu. Puīši, voi jau izīdami nu mōjom, voi, vysvairs, tāpaṭ iz vītys, vysī pamateigi īvyllkuši, vysī „gradusūs”, jo, redž, skaidrā prōtā nikaida lobuma nu večerinkys naīgiusi: doncōšonā iṭ lōgā navarās, ar m̄aitini nāparunōsi, naatsadrūšynōsi tū pasādynōṭ kliepī, labi tū „mīlynōṭ”... A kod izmasta butelā — ūtra, tod vyss atļauts, tod var sōktīs eistō večerinka, tod doncojūt skombys grīstūs var sist, tod var „nūmīlynōṭ” m̄aitys. Večerinkys sōkumā vāļ dažs lobs naīspiej

„Īpumpāt” samagonkys, deļtō patš večerinkys cymuss, patš makteigums — dažaidys spielis ar vyspōrejū bučošonūs, parosti atsalikās iz večerinkys голу, kod vysī puiši i dalá maitu bjš „pylnā prōtā i samani”. I tod sōcās...

Lobōk pazavārsim, kai ļusteigi blokus mōjī pavoda laiku. Tī ari speiļ guntená vysu nakti, jōdūmoj ka ari prīcojās jaunī ļauteni. Drūši var pascāt, kai tī dorōs kas sovaids, partū ka tī nadzierd garmoškys čeksteišonys, bez kurys nivīna solu jaunatnis saišona naapzaīt. Kas to tī vysu nakti dorōs pi guntenis? Varbūt, apzineigōkī tautiši, nagrybādami pīzadalāt pīdzārušūs orgejī, sazasasiejuši koč kai lobōk laiku pavoda? Pavysam nā! Tys, kas solōņu svātdīnis izprīcys rādž jau na pyrmū ļaizi, naīdams ustobā var pascāt, ka tī padzeivōjuši saimis tāvi blokus ar godu 18—25 jauneklīm prīcojās pa sovam: spielej kartōs grīzdamīs leidz pādejam, — grīzdamīs, lai prospielāt pādejōs kapeikys, kurys vysa saimá ar gryutim svīdrim peļņaja. Tá ir na viņ prospieleitōji, ir i peļneitōji voi peļneitōjs — tys gunš turātōjs (ustobys saiminīks), kuram nu sāvcura „banka” moksojās zynomō naudys summa. Tai par garu nakti uzjiemeigīs gunš turātōjs salosa vīnu naudys dali par gunš tureišonu, ūtru par samagonkys buteleiņom, kurys drūši viņ pi jō atsarass kaidā skreineitī, tai ka pi spielātōjim leidz reitam moki palīk vīgly, a golvys, kōjis i prōts — smogi. Lai koč ar kū atgrīzļ dusmys par iztiereitū naudu, jaunekli tāpaļ sōc plyukōtīs sovā storpā, a cīnejami saimis tāvi steidzās dreizōk iz mōjom, lai tī labi atdzeiļ sovys dusmys iz nalaimeigōs sīvys i bārnim...

* * *

Tá jaunatnis breivō laika pavadeišonys izprīcu biļdis. Cytōs vitōs biļdis drusku par tysmu jymtys, a cytōs tōm vajdzāja bļļ daudz, daudz timsōkom. Alkoholā, kūpā ar tū natykumeibā i vysaidūs nadorbūs grymst mūsū cīmu jaunatná.

Kōzys Latgolys cīmūs

„Kū dīna, tū tyvōk da groba”, soka latgališu paruna. Lai vairōk baudeitu dzeivī prīcu i lai ilgōk tei tevi aplaimōtu, vajag nakaviejuši gōdōt sāv dzeivis bīdri. Dažs lobs tū ir sasniedzš, cyts dūmoj izdarāt tū vysdreizōkā nōkūtnī. As pasceišu: kū agrōk, tū lobōk. Taipaṭ kai as dūmōja Pīterš. (Jō uzvōrda as nazynu i jiuš maná partū navarot apvainōt: as naasu pogosta skrīverš). Kotru svātdiņ Pīteri varāja rādžāt pi bazneicys durovom stōvūt i caurejūšos jaunkundzis aplyukojūt. Pīterš gribāja atrašt sāv pīmārōtu maitini: skaistu, strōdeigu i lobu saimineicu.

„Loba Teklá, a ka naiš, brauksim iz Madali”, tai runoj Pīterš sovam krystāvam, kuram pīnōkums bīt par svōtu. Tys pīkreit braukṭ i jī nūlik dīnu, kurā braukš svōtūs. Bryugonam jau ir šaidam nūlyukam struceitš, kurs gaida kab tū iztukšōtu. „Ka jau tāv aizdzereibom ols ir, to brauksim šōs sastdīnis vokorā.” — „Bet”, soka bryugons, „as jū redzieju tik pi bazneicys. As gribātu vyspyrms rādžāt jū jōs paṭ sātā”. — „Aiz itō līta nastōvās”, gudrojās svōts, „aizbrauksim šudiņ paṭ jōs apzavārtu. Brauksim iz jōs tāvu kai lynu kupči, tod i rādžāsīm”. — „Labi”. Saceits, darīts. Pec pušdiņom svōts i bryugons brauc iz Teklis tāvu. Na par ilgu laiku jī Teklis pogolmā. Svōts sīn pi vadža zyrgu, bryugons grīž ūsys. Pogolmā jūs gūdeigi sajem divi leli raibi suni, kuri tai i lovōs pi svōta kai pi vacōkō zōboku kaļovys. Suņus apsaukṭ izīt poša Teklá. Jei aizdzan suņus i lyudz gostus ustobā. „Vasala, cōleiṭ!” apsveic jū svōts, „jiusu suni pōrōk grozni, tik kū maná nasaplāsá.” — „Nav jī tik dusmeigi kai izarōda. Koč i rej, a nakūž. Lyudzu, ejmit ustobā”, aicynoj Teklá.

Gosti paklausa i saīt ustobā. Ustobā pylna ar pokulom i stryčim. Teklis tāvs vej pokulys, mōtā i cytys mōsys spriež, ka torkš viņ. „Lai bjš Jezus gūdynōts!” apsveic sātņikus svōts. „Lai myužeigi myužam”, atjem sveicīni sātņiki. Saimineica tivleņ celās nu ratenā i, nūraususā pokulys nu sūla, aicynoj gostus apsāsť. Obi nūsāst. Sōcās sarunys. Saiminīks apvaicoj par sovim rodim i pazeistamim, par cytom ikdīniškom lītom. Runoj vysi, ustoba viņ skaņ. „Ak jau, cīmeni, par veļti taida lela celā nabraucá?” apvaicoj saimineica. „Mýsim šūgod pītryuka siejai lynsāklu. Kraukļu Jurš stōstāja, ka jiusim asūt pōrdūdams,” soka svōts. „Ir gon taida druska, a pōrdūt sābrim as nagrybu. Iz atdūšonu gon kaidu pyuru varu īdūt”. Svōts ir ar mīru jimť i iz atdūšonu. „Vajag tak cīmeņus pamīlōť”, soka saimineica i meklej pa skapi trauku. Gosti krotōs ar rūkom i kōjom, saceidami, ka šī āduši sātā i tagad nazagrybūt, a nīkas naleidz. „Taidu garu ceļu atbraukuši i vāļ nagryb īkūšť; vokors tak vāļ tōli, cikom aizbrauksit — naktš.” Saimineica aizīt iz kieki pec iedīnim. Maitys aizīt lūpu borōtu. Dreiž saimineica īnas škeivi bīzpīna ar svīstu i maizi. Gosti sasāst aiz golda. Saiminīks mīlōdams gostus pīsāst pi golda. Pīterš gryuž sōnūs svōtam, pa klusam saceidams: „Runoj tagad, kō māš patīsu braucām. Navajdzās ūtru řaizi zyrga dzonōť. Maņ Teklā pateik”. Svōts saglauž ūsys i grīžās pi saiminīka: „Jōņ, seņōk māš bejom draugi, koč i na radinīki, a pi vacuma býsim par rodim. Muns krysdāls, vot Pīterš, gryb dabōť sáv ļaudaveni.

Ka Dīvs bjš licš, as dūmoju, tova Teklā bjš Pīteram loba saimineica i sīva.” — „Da”, soka Pīterš, „Teklā maņ pateik i ka jei tik gribās palīkť maņ par sīvu, to cyts nīkas naatlīk, taisāsīm kozys.” — „As jau jōs ni turu, ni dzanu; kai gryb, tai lai dora. Pīteri as zynu kai gūda puisī. As ar mīru. Vajag pavaicōť i Tekli, voi jei ar mīru.” Tá par laimi, ustobā īit Teklā. „Nu, maitiņ, grīžās pi jōs tāvs, Pīterš tevi svōtoj, voi esi ar mīru īť pi jō?” Teklā nūsorkst. Jei beja dūmōjusā par Pīteri. „Ka jau tāvs gryb... I... I mani palaiž, as asmu, asmu ar

m...mīru.” — „Kai grybi, maitiņ, áj, nabýš kauna izejmūt nu tāva sātys, pyurs býš lobs.” Teklá pikreit. Pīterš ari. Tāvs ar svōtu prīcojās par tai dreizu lītys nūkōrtōšonu. Jīm aizamierst i lynsāklys i sābri. Lai sapeļ lynsāklys, lai apmierst sābri! Jī býš rodi!!

Vyss labi. Teklis tāvs atnas skrūzi ols, mōtá sīru i svīstu viņ, jau bez bīzpīna. Saskrīn vysa saimá ustobā. Nu prīcys aizamierst i lūpi, kuri mauroj pec vakariņom, i vyss cyts. Pīterš nazyna, kai ticš pi Teklis, lai gon pi golda sādāja aiz svōta i pādejīs jō nabeja laidš nu golda nūst. Obi ir laimeigi. Atīt iz aizdzereibom daži kaimini i vysy prīcojās nu jaunō pōreiša. Svōts izvalk nu sovīm rotīm prōvu bucenī, kuru beja ilicš gadiejumam. Nu zam maisa izvalk trejs butelis „pierktō” i vysu sanas ustobā.

Pīteram ar Tekli ir jōizdzer pa glōzái tō i tō ols. Saiminīks jīm atnas pa glōzái sova ols. Tōs rōvīnī iztukšoj. Svōts otkon vīna i ūtra sorta pa glōzái sova. Iz nōkušūs laimi ir jōiztukšoj i tōs. Aizsādynojo obus jaunūs blokum aiz golda. Tai turpyno jās leidz vālam vokoram. Vacōkī ir jau apsprīduši, kod braukš iz bazneickungu raksteitūs i kod býš kōzys. Raksteitūs braukš reit, kōzys par trejs nedelis; pec Jura dīnys tū svātdiņ. Vokorā svōti aizbrauc iz mōjom i nu prīcys i reibulá izbušavoj vysus sātņikus: „Celitās, pogōni”, bļauņ svōts, „par trejs nedelis býš Pīteram kōzys. Sasvōtōjam Vonogu Tekli! Aleluja!!”

Vysi sazaceļ kōjōs. Tivleņ aizsyuta puiku iz sābrim, lai ceļ vysus kōjōs i sauc iz aizdzereibom. Sazalosa sābri, labi sadzer i it otkon gulātu. Reitā brauc svōts i bryugons „iz roksta”. Sazaroksta. Obi jauniči it iz mīstu, lai sapierktu gradzynus, jaunivái sukni i tam leidzeigys lītys. Pīterš sáv izpierk „brilī” i tagad ir kai kungs, — taidis kungs, ka pazeiņ navar. Tod aizīt vāļ iz bazneickungu, nūmoksoj vasalu tyukstūšu, lai dzie salauloj kai kungus. Atbraukuši mōjōs, kai vīnā tai ūtrā pusī, sōc gatavōtis iz kōzom: mārc, kaļtej i maļ īsolu, dora olu, cap peirāgus, kaun syvānus, vucynus, teļus, diej dasys itt.

Bryutá sōc adāt cymdus, záčis, aust jūstys. Kō poša navar īspāt, tū padora cytys draudzinis i mōsys. Tai gatavejūtis proīt div i pi beigom ir trešō nedelá. Kōzu dīna klōt. Kōzu dīnys reitā sabrauc vysī bryutis ponōksni pi Teklis tāva, lai ŗaizī dūtūs iz bazneicu. Iz ōtru rūku sasāst vysī ībrūkastāt. Laiks braukť, vysī ir sazataisjejuši. Saimineicys nūjem nu golda traukus i apszadz goldu ar boltu goldautu. Izlīk iz golda mūku, maizis kukuli i sōlá trauceni. Vysī atsamat ceļūs i sōc dzīdōť: „Atáj, Svāts Gors, Dīvs Radeitōjs”... Dzīdōšonys laikā bryutis mōsa izlīk bryutái mozu miršu vaiņuceni. Dziērdīs bryutis i dažu cytu raudōšona. Lyugšonys beidzās. Vysī pīzaceļ. Bryutá atsasveicynoť ar kotru klōtasūšū, pasnāgdama rūku i nūbučōdama lyupōs. Tūpať dora i bryugona golā.

Pītersť gon nagribāja skaitāt kaidu tī lyugšonu. „Pīteik, ka tik atsasveicynoť”, jys sacāja, a cyti, bōbys vysuvairōk, pať klausātīs nagribāja. Pītersť golā pīzakōpá i, lai gon nagribādams, skaitāja pōtorus. Tod braucá iz bazneicu. Bryutis gola ponōksni jau jūs gaidāja. Dreīž vajdzāja sōkť laulōť. Szalasāja vysī pa pōram i, lai pazeitu, kuri ir ponōksni, pīspraudá pi sōnim puču puškus. Tod garā vārtinī sagōja bazneicā. Lauleibys beidzās. Kod jī gōja nu bazneicys ōrā, tod par Pītera „ūzulu” varganists spielāja tik brīsmēigu maršu, ka ponōksnim i vediejim kōjis pi zámis nazadyurá.

Sātā palykuši otkon pīvadá bārzu i cytu puču deļ ustobu i pogolma puškōšonys. Teklis sātā gaidāja kōzinīku atbraucom nu bazneicys, a tī naskrāja vys tai pieški: cikom paādā lauleibys ŗaizi, cikom sapierka mīstā puiši „Tip-Top”, „Reigu”, konfektis i cytus gordumus. Beidzūt, mōjinīki īraudzāja tōlumā braucieju ryndu i izdzīrdá zvonu skaneišonu. Vysī sazogatavōja kōzinīkus sajimtť. Muzykants sōka rauť prīceigu maršu, nūreibāja sōvīnš!.. ūtrs... trešs... Zyrgi sōka škurynōť aussť i beja tik kū valdami. Nūreibāja ūťraiz trejs sōvīni. Zyrgi nabej vairs valdami i saskrāja gubu gubom pogolmā. Dažam bej pōrrauta atseja, dažam nūlauzts „lineikai”

spõrns, vyss tys kõzu laikā ir nīks. Īstõja klusums... Jauničus sagaidāja Teklis tāvs ar mōti ustobys durovõs. Sõka dzīdõt: „Atāj, Svāts Gors, Dīvs...” Jauniči pījāmā nu vacõkim svieteibu i gõja ustobā. Sasāda vysī aiz golda i sõka ašt lauleibu maļteiti. Sõcās apdzīdõšona. Vyspyrms, apdzīdõja tautu maitys dzeivi pyrms lauleibys, tod pec lauleibom. Tai mīreigi nūturāja lauleibu maļteiti. Par nalelu šaļti ādā otkon pušdīnis. Tī jau sõka apdzīdõt patīсай. Kotram ponõksnim atroda koč kaidu tryukumu i tū tivleņ lyka dzierdāt vysim. Pīm.:

Pīteram(i) plyka golva,
Kai mozam(i) kucalānam:
Ni jam prõta, ni jam laimis,
Ni matená gaļvenī.

Pītera jaunõkõ mõsa Aná beja pyrmū ņaizi ponõksņūs i deļtam ļūti sorka. Jai kryta šaida daina:

Kur, Aneiņ, zõlis jiemi,
Ar kū byudus malāvõt?
Riezeknī(i) kabakā(i)
Vaca žyda kadakā.

Puiši otkon navarādami dagaidāt, kod maitys beigš, blõvā, põrtraukdami:

Itai dzīsmái lai ir gols,
Ponõksnīki, dūdit ols.

I patīši dažam patyka, deļtam ka svõts bīži stīpá rūku ar glõzjom dzīdõtõju vydā. Vysuvairõk tyka apdzīdõtī ūtrõ gola ponõksni. Pīm.:

Kū tī mýsu gaili losa,
Pa pasūli staigõdami:
Jezupam(i) nabogam(i)
Vutu kulá pabyrusá.

Sagõja stõmuči; ti beja vāļ lelõki dzīdõtõji i blõvieji. Pīm.:

Nadūd, Dīvs, taidys dzeivis,
Kaida dzeivá stōmučam:
Sausa mutá, slápná pīrá,
Kauna nosta mugorā.

Lai atvīglynōtu gryutū stōmuču liktini, saiminīks pavielāja izvált iz pogolma vasalu „sorokovku”, nu kurys varāja dzárť, kurs gryb i cik gryb. Labi samatuši, stōmuči dūmōja, ka laiks ir izariekinōť ar koč kuru porōdnīku. Vīnam nazkod ūtrs beja ģmetš ar kulāku, tys atpakaļ nabeja siťš, i tai tod pyrmīs ūtrijam beja porōdā, kū tagad atdává. Tys dává atpakaļ. Vīnam i ūtram rodōs aizstōvi i draugi. Golā iznōkums beja tys, ka veiri, skaitā apmāram 20, mátá vīns ūtram ar kulākim i tronkōja tys tū pa pogolmu. Cālās brīsmēigs tracš. Suni gaudōdami saskrāja pūrā, bārni saleida zam sūlym i goldim. Aizmyguši sōka runōť i varbťť sapņōja kaidu sovaidu sapni. Ustobā mátá pogostu. Svōts saucá saiminīkus pec vōrda i vielāja másť pogostā. Metiejs dabōja glōzi ols i „paľdis” nu jauničim. Tō jam pītyka. Dažs, kurs gribāja dabōť vairōk glōžu ols i vairōk řaižu „paľdis”, mátá pa druskai, vairōk řaižu. Kod beidzá másť pogostu, beja jau lela nakťš.

Vysi gōja gulātu. Ūtrā reitā pabrūkastiejuši, izlaidá lūpu gonus i pyura vediejus ar montu. Kod jau lūpu goni varāja bťť bryugona sātā, ari ponōksni soka dūmōť par braukšonu. Pi jūs rotim sāja akmiņus i vacys skalinis, smierāja zvonus ar taukim lai naskaneitu itt. Ponōksni otkon gribāja kū naviņ nūgiuť i aizvást iz ūtrū голу. Piedeigi vysi izbraucá. Jūs sajjámá i milōja ūtrijā golā taipāť kai i pyrmijā.

J.Rupajs

Druponys nu Latgolys kulturys i školu viesturis

Maņ jir laimiejīs sarakstāt storp cytu vairōkys Latgolys latvišu gareiga satura tautys dzīsmis nu tīm laikim, kod tautā vā| moz beja izplateitys drukōtys lyugšonu grōmotys i pavysam moz beja lasāt pratieju. Tūlaik šōs dzīsmis dzīdōtys gon sātā, gon bazneicā. Tys senejūs laikus i pi cytom tautom nabeja nikas neparosts, Latvejis ļuterāņu gareīgūs dzīsmū grōmotā atrūnom vā| tagad storp cytom vairōkys vōcu tautys dzīsmis.

Energiski pi lasāt mōceišonys i drukōtu grōmotu izplateišonys jir čārusās katōļu bazneica pagōjušō godu simtenā pyrmijā pusī, par kū stōsta ar gūdu pīminamīs Osyunis, vieļōk Kaunatys bazneickungs Jezups Maculevičs sovys 1849. godā Viļnī drukōtys grōmotys «Pawujcieszona i wyssajdi sposobi diel' zemniku latwiszu» priškvōrdā. Tūlaik pi kotrys bazneicys jir pastōviejušys «školys», kur jaunī puisāni i maitinis pyrms pyrmō sakramenta pījimšonys apmōceiti laseišonā, katechizmā itt. Kod vieļōk Krīvejis vaļdeiba šōs školys slādzā i latgališim kūpā ar leišim nūlīdzā latiņu alfabetu, drukōtis vōrds jau beja tautā dzilis saknis laidš i 50 godu laikā krīvu «činovniki» tū navarāja izskauš.

Nagrybu šūražiz pi šō tymsō laikmeta aizakavāt, par tū jau daudz raksteits. Teikšu tik: kab na katōļu bazneica, nazyn voi Latgolā tagad vā| skaneitu latvišu volūda. Kod mūsū volūda beja izdzeita nu školys, nu vysom īstōdōm, patš latgalitš vysur nycynōts,

vīneigi bazneicā jys atroda sāv apmīrynōjumu, dzierdāja mōceibu sovā tāvu volūdā, ka Dīva priškā vysī ļaudš, voi augsti voi zami, jir vīnleidzeigi. Kur tys dažaidu apstōkļu deļ nanūtyka tī mūsu dīnōs latvīšu volūdu vairs nadzieržom, pīmāram Ludzys aprīnkā austrumu pogostūs, kur izplateita pareizticeiba (pravoslavije). Pustinis, Pīdrujis i vysūs Drisys aprīnkā pogostūs leidz pošai Drisai, kur latviski palykuši tik daudzi vītu nūsaukumi i uzvōrdi, lai ari vītom sagrūzeiti. Vāļ lobōks pīmārs: teiri latviskijā Osyunis pogostā 7 sādžys pyrms pasaulā kara turājās pi Rosicys bazneicys, kur litaneja i mōceiba nūtyka pūļu voi boltkrīvu volūdā: šū sādžu īdzeivōtōji tagad jau ūtrā paaudzī sovu volūdu aizmiersuši, eistyn naprūt nivīnys volūdys lai gon pašōs par latvīšim atzeimāti. Lelys cīnis pārnejā godā nūtyka ap vītejū Apoļu školu, kurū Reigys «boltkrīvi» gribāja sāv pajimt.

Kai zynoms, nu 1861-1901. godim vysā Latgolā pastōvāja pa vīnai školai kotrā pogosta. Nazaskotūt iz tū ka šymōs školōs na viņ grōmotys i mōceibys pīdarumi, a i uzturs beja breivs, reši kurs beja ar mīru ar lobu prōtu bārnus školā syutāt. Parosti pogosta sapulčā (shodka) pazeimāja 50 bārnus, kuru dzymdynōtōjim tūs grybūt voi nagrybūt vajdzāja «krīvu školā» atdūt, par nūkavātōm dīnom vajdzāja moksōt lelu sūda naudu, a ka kurs pavysam nagribāja paklausāt, tū sādynōja cītumā. Nagativi, prūtams, tymā laikā pret školom izaturāja i katōļu goreidzneiceiba, par kū tai jōizsoka pateiceiba, na pōrmatums. Krīvu školys vysā sovā pastōveišonys laikā nav mūsīm nikō pozitiva snāgušys. Bārnus mōcāja nycynōt na viņ sovu volūdu, a i ticeibu, spīžūt mōcātīs i skaitāt krīvu lyugšonys. Krīvu valdeiba olgōja sevišku misionari, kurs braukōja pa školom pareizticeigys aizlyugšonys nūturādams. Bykovys školu slādzā iz vairōkim godim partū, ka klasī pi sīnys atroda katōļu krystā systō tālu (mūku). Atzeimeišu vāļ kuriozu gadiejumu. Jau vālōkūs laikūs vīna Stirnīnis pogosta školā Riezeknis aprīnkā inspektors klasī

prosa, lai skolņiki losa krīvu lyugšonu pyrms mōceibys. Školōtōjs, latvītš — vidzemņiks, aizrōda, ka vysy skolņiki katōli i taidys lyugšonys nazyna. Inspektors pavieļ, lai losa patš skolōtōjs, a izarōda, ka tys lyugšonu aizmiersš. Tūlaik losa inspektors, nateik leidz pusái, sajukst i atmat ar rūku.

1901. godā atcālā skolānu borōšonu iz pogosta sabīdreibys riekina i obligatoryskū skolānu pazeimeišonu pogosta sapuļčōs. Leidz ar tū krīvu vaļdeiba stōjās pi školu skaita pavairōšonys Latgolys pogostūs, pi kam atvārtijōs skolōs skolōtōji olgu sajāmā nu vaļstš, a par telpom, apkurynōšonu, mebelim, grōmotom i mōceibys pīdarumim gōdōja tūŗaizejōs apriņku saimnīceibys vaļdis, leidzekļus nūdūkļu veidā sajemūt nu īdzeivōtōjim. Pogostu sabīdreibom, lai gon tōs pīzadalāja školu iztureišonā, par skolom nabeja nikaidys nūteikšonys. Tai tys turpynōjās ari pec tam, kod 1911. godā Latgolā īvādā tai saucamū Stolypina zemsti, kurā vysa nūteikšona beja vītejīm krīvu «zubrim», latvīši i pūli beja mozōkumā. Vyss vairums školu tyka atvārts laikā nu 1906.—1914. godim, pasaulā kara sōkumā jau dažūs pogostūs školu skaits beja tikpaļ lels kai tagad. Jōatzeimej, ka krīvu vaļdeibai beja izstrōdōts nūteikts plans izvāst obligatoriskū vospōrejū pyrmmōceibu leidz 1928. godam, a tagad mýsu izgleiteibys ministrejai attīceibā iz Latgolu nūteikta plana nav, lai gon pec lykuma Latvejī «jōzamōca vysim bārnim nu 6—16 godim».

Tymāpaļ laikā, nu 1906—1914. godim stypri pazalelynōja skolānu skaits Latgolys skolōs, rodōs tīksmā pi īdzeivōtōjim dūt bārnim koč kaidu izgleiteibu. Sōka syutāt skolōs ari maitinis, kas seņōk beja naparosta līta; leidz tam pastōvāja izskots, ka krīvu volūda puisānim býš vajdzeiga kara dīnastī, a maitinis varās pa klāvu brodōt, taipaļ bez krīvu volūdys. Ar gondariejumu dzymdynōtōjim i katōļu goreidznīkim jōatzeimej, ka tūmār reši kaidys laidā bārnū skolā, cikom tys sātā voi pi kaidys «monaškys»

nabeja izmōceits lasāt «sovā grōmotā» i pījiemš pyrmū sakramentu. Taišni ar šū praseibu, kai ari vieļōk tū pošu prosūt pi aizraksteišonys iz lauleibu saukšonom, tymsijā pōrkrīvōšonys laikā pasorgōta latvīšu volūda Latgolā.

Pyrmī latvīšu tauteibys školōtōji tagadejā Latgolā pījymti ap 1870. godu, tod pastōvāja nūdūms īvāšt vītejōs školōs latvīšu volūdys pasniegšonu, litojūt grōmotys krīvu burtim. Vacūs školu bibliotekōs vāļ tagad varās atrast J. Sproģa tautys dzīsmu krōjumu, krīvu burtim drukōtu ar blokus tekstu krīvu volūdā «Pamjatniki latyšskogo narodnogo tvorčestva». Vidzemī i Kurzemī tymā laikā nabeja daudz školōtōju — krīvu volūdys pratieju, tik kaidi 6 atnōcā iz Latgolu, daži nu tīm nūstrōdōja leidz myuža golam (Balodis, Kalniņš). Kod naizadāvā krīvu burtu īvesšona, taipaļ kai pi leišim, latvīšu tauteibys školōtōju pījimšonu pōrtraucā.

Tagadejō godu simtenā sōkumā školu teiklu paplašnojūt, rodōs lela vajdzeiba pec školōtōjim. Pec lykuma Krīvejis vokoru gubernōs katōļticeigī navarāja ījimt skolōtōju vītys, tai tod pošim latgališim nabeja izredzis tikļ par skolōtōjim, nivīns ari specialy iz tū nazagatavōja. Bejušā Baltejis skolōtōju seminarā, Kuldīgā, varbūt vīneigā vysā Krīvejī, gon pījāmā katōļticeigūs, bet tī mōcājās tik Kurzemis katōli (pīm. grōmotu izdeviejs Jessens — seņōk Jasenas — bejušis Latgolys deputats Zvaguļs, Sangovičs, Brūklis i.c.). Iz Latgolu plyudā krīvi, pa lelōkai dalāi «barišnis» nu austrumim, biži viņ ar 4 klašu progimnazejis izgleiteibu, tūmār pamosam dāvā vītys ari kurzemnikim i vidzemnikim, i ap 1914. godu jau apmāram 1/4 dalā nu vysim Latgolys skolōtōjim beja latviši.

Kai to tūlaik strōdōja šī mūsū tautiši Latgolā? Atbiļdā bētu: kai kurīs. Beja daudzi, kas strōdōja latvisku kulturys dorbu školā i sabīdreibā, ceņtās mūdynōt tautiskū pošapzini. Daži mōcāja paslapyn latvīšu volūdu, šymā «nadorbā» pīnōkti paļ vītu zaudāja (Laiپnieks Borkovys pogostā). Natryuka taidu karjeristu, kas lykōs

sovu volūdu i tautu aizmiersuši, na viņ ar školānim i jūs dzyndynōtōjim latviski narunōja, ari sovim kolēgim iz latvisku uzrunu tik krīviski atbiļdāja. Par vairōkim školōtōjim vīteji īdzeivōtōji godus divdesmit nazynōja, ka jī latvīši, cikom pec Latgolys atbreivōšonys 1920. godā par jīm nūzalaidā itkai «svāts gors» i jūs mutā sōka latviski buldurāt. Kai vaci školōtōji ar diplomim jī tod sajāmā pylņys pamatškolys tīseibys, vīns laulōts pōrš paļ vairōkus godus vadāja vydsškolu Latgolys piļsietenī, bet interesantys lītyš atsaklōtu, kod cenza komiseja šīm tautīšim nūzeimātu pōrbaudiejumu... latvīšu volūdā!

«Latgolas Školā» i cytūs izdavumūs vairōkkōrt atzeimōta pyrmūs atmūdys darbinīku pošaižlīdzeigō darbeiba, sagōdojūt leidzekļus drukōta vōrda izdūšonai latgaliski, par sovim rokstim nasajemūt ni mozōkū atleidzeibu, taipaļ izcalti mons. Rancāna nūpalni pyrmūs latviskūs školu Latgolā, — Riezeknis tierdzeibys i Romys katōļu draudzis školys iztureišonā. Gribātūs vāļ aizrōdāt iz tūŗaizejū Pīterpilš studentu Fr. Kempa, V. Seiles i A. Laurinovičas pyuļom, sareikojūt periodiski dažaidūs Latgolys styurūs pyrmōs latviskōs teatra izrōdis. Vyspōri sokūt, tys laiks beja sajiusmys laikmets, kod kulturys darbinīki naprasāja: kaidu olgu par sovu dorbu sajimšu, bet strōdōja ar prīcu idejis i tautys lobā, nataupeidami spākus. Kaida lela starpeiba storp tīm i tagadejīm laikim!

Lels nūtykums beja 1910. godā Riezeknī sareikōtō 1. Latgolys lauksaimņiceibys, ryupņiceibys, mōjryupņiceibys itt. izstōdā, leidz ar tū plašōkō par vysom vālōkijōm izstōdōm. Pyrmū ņaizi nu vacō Riezeknis piļskolna atskanāja kara orkestra izpiļdiejumā «Dīvs, svietej Latveji», izstōdis laikā nūtyka izrōdis, izvadūt Zeibolta «Trejs sūli iz laimi» videja i Čehova «Lōcš» latgalīšu izlūksnī. Izastōja ar labi sagatavōtom dzīsīnom dzīdōtōju kors Runika vadeibā.

Sōcūt ar 1907. godu rūseiga darbeiba atsateista Varakļonūs. Vairōk ʒaizis godā nūteik teatra izrōdis, izvadūt lobōkōs Blaumaņa i cytu lugys, mōksliniku koncerti, kursi itt. Izrōžu daleibnīki iz mieginōjumim īzarūn paņ nu 30 kilometru attōluma, nu taida paņ attōluma brauc apmeklātōji, — vītejī sādžu ļaudš pi teatra gryuši beja pīradynojami. Varakļonūs 1911. godā izrōdāja ari pyrmū originallugu nu latgalīšu dzeivis, tūʒaizejō Borkovys pog. darbveža J. Sprūga «Naasu mīrā», skotu lugu 4 celiņūs. Luga beja jōatzeist par labi izadavušu, raksteita zam Blaumaņa īspaida, i vālamš bŷtu, kab autors, tagad kara izmekleišonys tīsness Līpōjī, nūdūtu tū atklōteibai, cikom mŷsim moz lugu, kurys bŷtu lobōkys par «Naasu mīrā». Vīsojās Varakļonūs ari Borkovys kors vacō sabīdriskō darbinika, varganista Ed.Krustāna vadeibā. Cik populari beja Varakļonu izreikōjumi plašā apkōrtnī, līcynoņ, pīm., tys, ka kaidā izrōdī pyrmijā krāslu ailī varāja saskaitāt 9 bazneickungus.

Tūmār vysā Latgolys pogostu lelumā leidz paņ atbreivōšonai nu lelinīkim napazarōdāja koč kaidš latvisks kulturals pasōkums. Mŷsu dīnōs Latgolys krīvi, baudeidami piļneigu kulturalu autonomeji, biži viņ skaita sevi par aspīstim. Atgōdynōsim tīm pōrs nūtykumus natōlā pagōtnī, kuri bez jau agrōk pīvastīm, raksturoj krīvu izatureišonu pret Latgolys latvīšim.

1913./14. mōc. godā Zīmyssvātku breivlaikā Pīterpilī nūtyka 1. Vyskrīvejis tautys izgleiteibys kongress, kurā pīzadalāja apm. 7 000 daleibnīku, paņ nu vystōlōkim Krīvejis apgobolym. Kongresa vadeibai beja pīteicš referatu par motis volūdys vojōšonu Latgolys školōs šō rakstenā autors. Iznāgdams atļōvi kongresu apmeklāt, (tūlaik tys beja napīcīšams), Riezeknis apr. pamatškolu inspektors Šako cīži pīscāja turāt kongresā muti, napīzadalāt debažōs. Bet kas gon kongresā, kar vaļdāja vyspōreja sajiusma, varāja prōtā paturāt inspektora draudus? Referats tyka nūlaseits i to saturs vysōs lelōkōs krīvu avīzjōs seiki atstōsteits. Riezeknī, prūtams, tys sacālā vātru,

dreizā laikā sajiem «vylka pasi» atsvabynojuūt mani i nu olgys sajmšonys par vosorys mienešim. Šymā litā, apvīnojūt ar cytom leidzeigom, maņ piļņeigi sveši deputati beja īsnāguši pīprasiejumu vaļstš dūmī, partū, ka krīvu izgleiteibys ministreja beja apsūļiejusā nivīnu školōtōji naatļaišt nu vītys par referatim voi runom kongresā, a «vara iz vītys» reikōjās cytaidi. Prūtams, krīvu sabīdreibys lobōkō dalā vysod beja apspīstu tautu pusī, tik Latgolā taidu krīvu vajdzāja ar guni meklā.

1914. goda pavasari Daugavpilš aprīnkā zemstis sapuļcī delegati Yubuļs i Šachno īsnādzā prišklykumu, tymōs školōs, kur školōtōji latvīši, pīļaišt iz dzymdynōtōju vieleišonūs latvīšu volūdu, kai naobligatorisku priķšmatu. Iz tū sapuļcis priķsādātōjs, vaļstš dūmis lūceklis Jermolajevs, pateicā: «As šū jautōjumu iz apsprīššonys navaru likt, taidā kōrtā šudiņ pīļaišsim školōs latvīšu volūdu, a reitā jau katōļu» (!?) Kaida tei katōļu volūda, mineitīs kungs napaskaidrōja.

Godu agrōk, 1913. g., beju par līcinīku šaidam gadīnām Daugavpilš apgobola tīsā. Syudzātōja — latvītā nu Ungurmuižys pogosta, naprosdama krīviski, grizās pi tīsys latviski. Tīsys priķsādātōjs izkōrā māli i sīvīti izmiedāja: ļe, ļe, ļe... Tulks natyka pīaicynōts, taida vyspōr i nimos nabeja. Leidzeigu pīmāru pa vysu Latgolu varātu salasāt naskaitamu daudzumu.

Gadājās maņ satikt sovū «labdari», insp. Šako pasaulā kara laikā. Pyutā jau cytaidi vieji, beja parādzāts ari Latgolys školōs īvāst latvīšu volūdu. Mūsū saruna beja draudzeiga i lītiška. Šako kgs. pateicā, ka munys praseibys izpīļdeiškūt, tik beja nasaprasšonā, delkō as kongresā sovā referatā pīprasiejš Latgolys školōs īvāst pasnīgšonu latgalīšu dialektā, na vyspōrejā. Atbīļdieju, ka pec munim īskotim tys napīcīšams nu pedagogiskō vīdūklā.

Nōcā tōlōki nūtykumi i nūsļaucāja aizmiersteibā Latgolys bejušūs spāka veirus. Vyskonsekventōkīs tūmār beja Riezeknis

zemstis valdis prišksādātōjs Nikolškis, kas vāļ atbreivōšonys karam turpynojūtīs tik izaicynōjuši izaturāja pret jaunū Latveji, ka valdeiba sekvestrāja jō muižu, nanūgaidūt lykumu par agrārreformu.

Boleslavs Brežgo

Školys Latgolā XVII—XX

g.s.

Krīvu cara Jōnā Brīsmēigō karā par Livoneji, Livonejis ordenā magistrs, atsarosdams kritiskā stōvūklī, atdává Pūlejai Latgolys pilš. Tymā paṭ 1561.godā Pūlejis karalš Sigizmunds Augusts tyka izsludynōts par Livonejis vaļdinīku. Sakarā ar šū Latgolā rodōs pūļu pōrvaļdis organi i ṛaizi ar tīm katōļu goreidznīceiba, seviški jezuiti. Jezuiti, kai vysur tai i šymā molā, soka ticeibys sludynōšonu i jaunatnis audzynōšonu. Šymā nūlyukā jezuiti jau 1630.godā dybynoj ar kolegejis tīseibom *residentia*. Par dybynōšonys iniciatoru beja Smolenskys vojevoda *Korvin-Gonsevskis*. Šam pasōkumam par lobu ikryta laimeigs kara iznōkums ar Zvīdreji.

Nōkušijā 1631.godā tāpaṭ atklōja jau jezuitu školu *humaniora*. Tūmar kara i vysaidys XVII i XVIII g.s. jukys daudz traucāja jezuitu audzynōšonys i vuiceišonys dorbu.

Pec galeigys Latgolys pīvīnōšonys 1660.godā pi Pūlejis, 1683. godā izgōja saeimys nūlykums par bazneicys dybynōšonu Latgolys provinci. Ṛaizi ar bazneicom rodōs i školys.

Tai pūļu vaļdeibys komisari ar 1686.gods 19.oktobra aktu nūdalāja nu Ludzys starostvys īpašumu draudzis bazneicys dybynōšonai Ludzys mīstenī. Ar šū aktu beja lykts priškā Ludzys starostai *Potockijam* izbyuvāt bazneicys: vīnu Ludzā, ūtru Slobodā, ar plebaneji, ar školu, slimineicu i ar mōji deļ školōtōja. Pi kam tyka atrunōts, ka draudzis saiminīkam ir pīnōkums nu draudzái

īdaleitijīm īpašumim izturāt skolotōji deļ bārnim i *kantori* (skolotōji žydim).

Jezuītu *residentia* Dynaburgā, pazateicūt dažaidim nalobvieleigim apstōklim, sōka moz pa mozam iņ iz lāji. Par *residentia* darbeibys atjaunotōju īzaroda Teofils Pflocks, ilggadeigīs tōs *superiors*. Jys īsōka taisāt školai nomu i nūorganizāja skolā retorikys klasi. 1761.godā Dynaburgys jezuitu *residentia* tyka pōrsaukta par kolegeji, a škola pōrorganizeita par gimnazeji. Seši godi vālōk, 1767.godā jezuiti pi sovys gimnazejis attaisā teologejis klasi, kas gon pastōvāja na vysā ilgi. Vieļōk, vītā teologejis pasniegšonys, beja īvasta franču volūda.

Dynaburgys jezuitu gimnazeja sovā īkōrtā niarkū seviški naatsaškeira nu cytom leidzeigom jezuitu īstōdom. Saskanī ar 1599. gods nūteikumim jezuitu mōceibys īstōdā pastōvāja nu divejom nūdaļom: zamōkō (*studia inferiora gymnasium*) i augstōkō (*studia superiora*). Piļneiga jezuitu gimnazeja sastōvāja nu pīcom klašom, kurys gōja iz augšu šaidā kōrteibā: zamōkō gramatikys klasā (*infima classis grammaticae*), videjō gramatikys klasā (*media classis grammaticae*), augstōkō gramatikys klasā (*suprema classis grammaticae aut syntaxis*), poezejis klasā (*humanitas autpoesis*) i retorikys klasā (*rethorica*). Kotrys klasis kurss beja apriekinōts iz vīnu godu, izjemūt retorikys klasi, kurys kurss cytraiz beja sadaleits iz divejim godim. Dažōs jezuitu skolōs beja vāļ speciala Dīva vōrdu nūdalā.

Dynaburgys jezuitu gimnazeja sastōvāja nu pīcom klašom t.i. beja zamōkō nūdalā piļneigōs jezuitu skolys.

Bez vaļdeibys i jezuitu ordenim par tautys apgaismōšonu Latgolā vāļ ryupājās privatys personys. Pymā vītā šymā zinī pīkreit gūds Krōslovys īpašņikim *Pļaterim*.

1755.gods 3. novembri Polockys kašteļans Konstantins Ļudvigs Pļaters ar sīvu Augustu Pļater nu Oginsku dzymtys dybynoj sovā

Krōslovys mīstā draudzis bazneicu ar klūsteri i īrōda zāmis gobolu ar nomu deļ školys. Pīnōkumus ryupātīs par školys satureišonu izlīk klūsteram. Tymāpaṭ godā bazneickungi-misionari attaisā itā draudzis školu.

Krōslovys īpašņiks grāfs Pļaters beja nūvieliejš 90000 pūlu zlotu draudzis školys iztureišonai Krōslovys mīstā deļ maitiņom.

Ar šūs paṭ Pļateru vōrdu saisteita i gareigō seminara dybynōšona Krōslovā deļ bazneickungim-misionarim.

Pyrmijā XVIII g.s. catūrksnī rūnās dūmys nūdybynōṭ Latgolā katōļu veiskupa sufragana siedekli i teiši par taidu vītu teik izraudzeita Krōslova. Sakarā ar šū Krōslovā beja nūdūmōts cālṭ myura bazneicu, nomu deļ veiskupa i nomu deļ diacezis gareigō seminara. Iz šū dorbu jau 1711.godā sōka gatavōtis veiskups *Teodors de Ludyngschauzen-Volffs*, bejušis Krōslovys muižys īpašņiks. Deļ šō nūdūma izvesšonys 1742.godā Elžbeta Puzyno nu Oginsku dzymtys, nūrakstāja īpašumu (fundušu) iz 40.000 tynfow. Drusku vālōk Krōslovys seminarā par lobu beja nūraksteiti veļ divi īvarōjami funduši. Pec pyrmō funduša nu Latgolys, Vidzemis i Piļtinis veiskupa *Antonia Ostrovska* 4000 taleru Krōslovys bazneickungim-misionarim vajdzāja izturāṭ sovā seminarā 1 bazneickungu, 1 teologejis profesori i 4 klerikus. Ūtrīs Smolenskys veiskupa *Hylzena* fundušs 2000 taleru beja dūmōts Smolenskys diacezis kleriku iztureišonai seminarā. Bez tam veļ deļ iztureišonys 2 kleriku Smolenskys diacezis i deļ kūpeigōs ar veiskupa Ostrovska fundušu teologejis profesora iztureišonys tyka nūdūta bazneickungim-misionarim foļvarka *Ploskoje* ar 100 zemņiku dvāseļom. Vielōk jau nu Romys ar Propagandys konsistorejis dekretu nūzeimōts ikgodus pa 180 pūlu zalta zlotim vāļ deļ pīcu Smolenskys diacezis kleriku satureišonys, a ka taidu nabṭtu, to deļ Latgolys, Vidzemis i Kurzemis klerikim.

Seminara atklōšona nūtyka 1757.godā bejušijā jezuitu kūka mōjī. Jaunīs myura noms beja sōkts taisāt 1755.godā. Regents Krōslovys seminara beja nūzeimōts nu Apostoliskō Siedeklā. Jam kotru godu vajdzāja dūt caur Romys tāva legatu Romys Propagandys sapuļcāi pōrskotu par seminara stōvūkli. Audzieknim, pyrms jūs pījimšonys seminarā, vajdzāja nūdūt nu Romys priškā raksteitu zvārastu.

Mōceibu kurss seminarā beja apriekinōts iz četrim godim, bet na mozōk par trejim godim. Seminarā pasnādzā: moralis teologeji, dogmatiskū polemiku, patrustiku, retoriku, latīņu, franču i latvišu volūdys. Bez tam apmōcāja svātūs sakramentu pījimšonys ceremonejom i vokālai dzīdōšonai.

Seminaru beigušijim goreidznīkim vajdzāja pyrmūs desmit godu nūstrōdōt tymā diacezī, iz kurys riekina tyka izturāti seminarā. Pec tam jī varāja atsagrīzēt iz tū diacezi, nu kurys beja pec dzymuma.

Pec pyrmōs Pūlejis sadaleišonys 1772. godā Latgolu pīvinōja Krīvejai.

Tivleņ pec šō Polockys vītejō pōrvaldā, kurys zynōšonā ītylpa i Latgola, pīprasāja zinis: „voi nav pīlsātōs i mīstūs školū, kaidys zineibys teik vuiceitys, kaidi ļauds i cik škoļnīku?”

Dynaburgys aprinkā komisars ar raportu nu 14.aprilā 1778.goda ziņōja iz šū Dynaburgys provincis vojevodam Boronevskam: „Dynaburgys pīlsātā pi jezuitu klūstera ir škola nu kūka, kurymā vuicōs skaitāt, rakstāt i runōt pūļu, latīņu, krīvu, vōcu volūdōs zineibys: retoriku, poetiku, viesturi, geografēji i aritmetiku. Šlāhtys 30, pōrejūs 2, vysa kūpā 32 cylvāki. Krōslovys mīstenī škola ari nu kūka, kur vuicōs rakstāt i skaitāt latīņu i pūļu volūdōs, šlāhtys 11, mīškōnu 5, vysa kūpā 16 cylvāku. Krōslovys vōcu škola nu kūka, tymā vuicōs vōcīšu volūdā 7 šlāhtiči, 5 mīškōni, kūpā 12 cylvāku.”

Riezeknis komisara raportā nu 1778.g. 7.aprilā Dynaburgys provincis vojevodom teikts: „Riezeknis piļsāta i aprinkī nikaidu školu i škoļņiku nav.”

Ludzys komisara raportā vojevodom nu tōpat gods 6.apriļa ziņōts: „Ludzys piļsātā pi plebanejis nikaidu školu nav. Nav školu ari Ludzys aprinķī.”

1774.gods febralā sōkumā keizarinā Katerina II atzyna i nūstyprynōja tiseibōs vysys tōs školys, kaidys beja Latgolā leidz tōs pīvinōšonai pi Krīvejis. Šōm skolom tyka atļauts bez kaidim trauciejumim turpynōt sovu lītu leidz tam laikam, koleidz mūku organizacejis, kas saturāja mynātōs školys, taisneigi pīldās sovus pavaļstņika pīnōkumus i zvārastu.

Tūmar, taidā veidā paturādama leidz 1772.godam bejušōs Boltkrīveji, kurys sastōvā tagad i Latgolā itylpa, katōļu goreidzniceibys školys, keizarinā Katerina II atzyna par vajdzeigu atvārīt itā vāļ krīvu školys.

1775.godā tyka īvastys gubernu satversmis, uz kuru pamata Krīveja sōka dybynōt tai saucamūs, “Приказы общественного призрѣнія”. Šīm prikazim keizarinā Katerina II i izlyka par pīnōkumu atvārīt školys vysōs piļsātōs, bet valōk i pa dažom solom deļ vysim tīm, kas lobprōteigi gribātu tymūs vuicātīs ar tū nūlykumu, lai moztureigī varātu mōcātīs bez moksys, a tureigōki par māronu samoksu.

Školys kursā vajdzāja itīlpt pīrkšmetim: ticeibys mōceibai, skaiteišonai, raksteišonai, aritmetikai i zeimeišonai.

Kod 1778.godā gubernu satversmis nūlykumi beja attīcynōti iz Krīvejai pīvinōtijīm nu Pūlejis apvydim, šajinis prikazim vajdzāja pazajimīt pīldāt ar lykumu pīškiertūs pīnōkumus par mineitūs školu atklōšonu.

Bet jūs darbeiba šymā virzīnī sevišku rezultatu nadávā.

Tai Polockys sabīdriskōs apgōdōšonys prikazi 1784.gods 4.septembri beja licš priškā vysim piļsātu magistratim: „voi nav vajdzeigs deļ pilsūņu bērnu apmōceišonys školōtōjs, kas zyna krīvu i latiņu volūdys? Ka kaidam magistram vajdzeigs nūrōdeitis školōtōjs, tod nūlikť jam olgu.”

Latgolys piļsātu magistrati, naturādami liku leidzekļu, nūteikti atsasacāja pazajimť iz sevim kaidus naviņ izdavumus pi školu atvieršonys. Šaidys beja jūs atbiļdis.

1784.gods 9.septembri Ludzys magistrats ziņoj „ka pec jaunizvieleitūs lūcekļu izastōšonys ni školu ni pilsūņu bērnu, kas mōceitūs nav i ari šajinis sabīdreiba nav spiejeiga saturāt školōtōji, varbỹť vaļstš kasá aiz žālsirdeibys par šōs piļsātys dzeivōtōju nabadzeibu varātu olgōť školōtōji, taidā gadinī magistrats naatsateiktu pilikť pyulis pi spiejeigu vuceišonai pilsūņu bērnu samekleišonys. Pi šō vitā parokstu kristeņus pastatāja + + ”

1784.gods 13.septembri Riezeknis piļsātys magistrats „ziņoj, ka šajinis piļsātā pilsūņu bērnu moz skaitōs i tī poši *обучаются вь ксензактѣ*, a cyti tryuceigi i par taidim nav ar kū moksōť, deļtō i školōtōja nav vajdzeigs.” Tō poša gods 4.septembri Dynaburgys magistrats ziņoj, „ka deļ pilsūņu i tiergōtōju bērnu vuceišonys školōtōju nav vajdzeigs.”

Krīvu vaļdeiba cansdamōs pīvinōtijūs nu Pūlejis apvydūs organizāt krīvu skolys, naizmiersa apzavaicōť i par leidzšinejūs školu stōvūkli. Tys radzams pec ziņōjumim nu Latgolys Polockys vītejai pōrvaļdái.

Dynaburgys komendants ziņoj 1783.gods 31.decembrī iz Polocku, ka Dynaburga nu tiergōtōju i mīškōnu bērnim vuicōs 4 augumā nu 10 leidz 14 godim. Nu 1780.—1783.g. 3 mōcōs Dynaburgys jezuitu skolā, a 1 plebanejī. Mōcōs pūļu i latiņu volūdōs.

1785.gods 5.febrālī Dynaburgys komendants ziņoj iz Polocku: „Vuicōs 6 tiergōtōju i mīškōnu bārni vacumā nu 12 da16 godim. 3 nu jīm mōcōs jezuitu školā, 3 — plebanejī.”

Riezeknis piļsātys prišknīks ziņoj 1785.gods 7.febrālī: „Riezeknī atsarūn tik vīna pūļu škola, i cytu nikaidu školu piļsātā nav. Šymā škola beja 7 školņiki, nu kurim 2 nūvītōti par raksteitōjim piļsātys magistratā, a cyti vysī izamōciejuši skaitāt i rakstāt pa pūliskam atsarūn pi sovīm tāvim. Tagad mōceibys nikaidys nanūteik.”

Nu Dynaburgys komedanta ziņōjuma Polockys vītejai pōrvaldāi 1786.g. 29.aprilī radzams, ka Dynaburgys jezuitu školā kai mōceibu priškmats īvasta jau krīvu volūda.

Pīvastī ziņōjumi līcynoj, ka krīvu valdeiba ir izrōdiejusā sevišku interesi par izgleiteibys stōvūkli jaunpīvīnōtijūs apgobolūs.

Krīvu valdeiba nazamaisāja goreidzniceibys školu īškdejōs dareišonōs, atstōdama tōs piļņeigā ordeņu prišknīku i boltkrīvu veiskupa Stanislava Sestrženceviča-Bohuša pōrzynōšonā. Beja tik pīpraseits, lai vysōs mūku školōs tyktu atstōts tys apvuiceišonys veids, kaidys beja pījymts krīvu tautškolōs pec 1786.g. nūtykumim i lai tyktu pasnāgta krīvu volūda, krīvu viesturā i geografēja.

Taidā veidā gareigūs ordeņu provincialy školu lītōs ījāmā Boltkrīveji, kur ītylpa ari Latgola, tū pošu stōvūkli, kaidys tīm beja Pūleji leidz edukacejis komisejis nūdybynōšonai.

Nazaverūt iz vysu lelū goreidzniceibys grybu paturāt školys pec agrōkō veida, vajdzāja padūmōt par školu pōrveidōšonu, jo laika gors tō naatlaideigi pīprasāja.

XVIII g.s. ūtrā pusī vysā Vokor-Eiropā školu lītōs nūtyka prōvōkys pōrmainis. Tīpaļ kaimiņu, Pūleji tymāpaļ XVIII g.s. pādejā catūrksnī vysys bejušōs klūsteru školys ar saeima lāmumu tyka pōrveidōtys.

Gareīgūs ordeņu prišknīkim vajdzāja nūpītņi padūmōt par tīm sūlim, kaidi būtu sperami, lai dūt sovom školom taidu saturu i ikōrtu, kas vysvairōk būtu pīmārōts sabīdreibys vajdzeibom i īskotim, lai sabīdreiba naatsarautu nu šōm školom i lai nazamozynōtūs školņiku skaits. Taipat vajdzāja riekīnōtis ar pīvīnōšonys faktu pi Krīvejis i ar tōm sekom školu ikōrtā, kas izgōja nu šōs pīvīnōšonōs.

Aiz dokumentu tryukuma nav īspiejams nūteikti aprōdāt, kai rodōs jauni mōceibys plani goreidznīceibys školom. Tik saleidzinojūt klūstera školu mōceibu planus, pec kurim strōdōja XVIII g.s. beigōs i XIX g.s. sōkumā ar īpriškdejīm, varom nūteikt, kaidōs vītōs i cik tōli mūki beja atroduši par īspiejamu pīzakōptīs laika goram i kū beja atzynuši par vajdzeigu paturāt iz prišku nu agrōkōs školu kōrteibys.

Školu reorganizaceja, ka i nūtyka, to golvonom kōrtom tyka pīskaņōta 1783.g. edukacejis komisejis nūteikumu praseibom. Edukacejis komiseja rodōs Pūlejī pec pyrmōs 1772.g. sadaleišonys, t.i. pec tō, kai Latgola jau beja pīvīnōta Krīvejai. Šōs komisejis nūteikumu par školom pamatā tyka lykti princypi, iz kurim Pūlejī beja organizeita Piaru (*clerici regulares piarum scholarum*) ordenā *collegia nobilium*.

Jezuītu školu ōrejō ikōrta XVIII g.s. beigōs moz ar kū atsaškeira nu ikōrtys, kaida beja īvasta ar 1599.goda nūteikumim. Dynaburgys škola, kai i agrōk, sastōvāja nu 5 klašom.

Dynaburgys jezuītu skolys 1.klasi 1796.godā pasnādzā: pyrmūs krīvu i latīņu volūdys pasōkumus, aritmetiku, fiziskū i vyspōreigū geografēji i par četrom pasaulā daļom, viesturi bazneicis i vyspōreigū, katekizmu voi īvodu kristeigā ticeibā, tykumeibys mōceibu, ortografeji; tyka tulkōti izlaseitī goboly nu dažaidim autorim, pīzamārojūt bārnu sapsrašonai: Fedra fabulys, Stobeja parunys, vīglōkōs Cicerona viestulis i cyts.

2. i 3. klasī tyka padzilinōtys zynōšonys krīvu i latīņu volūdā, kai ari plašōk izskaidrōti šūs volūdu lykumi, tyka pasnāgti franču i vōcu volūdys pasōkumi, moralis mōceiba par cylvāka pīnōkumim pret Dīvu, cytim cylvākim i pošam pret sevi, viesturā par pyrmijōm valštim, kai Asīreji, Perseji, Grīkeji i cytom i arī par valštim, kas dybynōtys pec Kristus dzimšonys, Krīvejis, Romys i Turcejis impereju geografēja, tyka laseiti ar attīceigu izskaidrōšonu Jūlija Cezara i Kornēlija Nepota roksti, Cicerona viestulis, Ovīdija dzejōjumi i dažaidi cyti goboly nu klasikim, aritmetikā vuicājās par daļom i skaitliskim saleidzynōjumim, katekizmā — par ticeibu, cereibu i mīlesteibu, goda beigōs škoļņiki jau vuicājās par dzejis mōkslu i cytu.

4. klasī turpynōja volūdu mōceišonu, pasnīdzā algebrys sōkumus, geometreji teoretiskū i praktiskū, daiļruneibys i dzejōšonys mōkslu, skaidrōja ivārojamus klasiku, kai Cicerona runys, Goraceja odys, Katulla epigramys, Marciala, Virgīlija, Ovīdija i cytu dorbus, Romys valštš viesturi, sferiskū i politiskū geografēji, moralis mōceibu par kristeiga cylvāka i pilsūnā pīnōkumim, dobys zineibys i cytu.

5. klasī turpynōja volūdu mōceišonu, pasnīdzā teoretiskū i praktiskū mehaniku savīnojūt ar dažaidim rūkdorbim, mōcāja kūka i akminā apstrōdōšonys dorbim, sevišku viereibu pīgrizā materejis pazeišonai i zynōšonai par tōs savīnōjumim, pasnīdzā civilū i kara arhitekturu, ballistiku, pirotehniku, teoretiskū i praktiskū hidrauliku, dobys zineibys i cytu.

Laika nu 1772.gods, kod nūtyka Latgolys pīvīnōšona pi Krīvejis, gorīdznīceibys izturamūs tautškolu skaits radzami pīauga.

Seviški daudz šymā zinī ir pastrōdōjš Boltkrīvejis romīšukatoļu veiskups, vielōk metropolits Stanislavs Sestržencevič-Bohušs.

Izdariejš bazneicu i klūsteru revizeji, jys beja ļūti naapmīrynōts, rādzādams klūstera dzeivis pagrimšonu i klūstera

školu nūlaisšonu, Sestržencevičs tivleņ stōjās pi mūku ordeņu pōrveidōšonys, lai pīvilkt jūs pi darbēibys iz jaunim pamatim. Šū pōrveidōšonu jys dybynōja iz ordeņu izgleitōšonys. Veiskups lyka priškā vysim mūkim vuicātīs Dīva vōrdu sludynōšonu, viesturi, geografēji, literaturu, franču volūdu, matematiku i pať fiziologeji. Dareidams īspieji gorīdznīceibai tikť pi izgleiteibys, veiskups aicynōja tū pec izgleiteibys pabeigšonys stōtīs pi dorba izgleiteibys laukā. „Seviški, rakstāja jys, vajag pazapyulāt gorīdznīceibai jaunōtnis izgleitōšonys i audzynōšonys laukā.” „Lai verās ordenā brōli iz izgleiteibys lītom nakai iz kaidu ļaunumu, pamōcāja tōļok Sestržencevičs, bet lai cenšās izaudzynōť gūdeigus pilsūņus, lai īdveš ļaudīs mīlesteibu i izpaleidzeibu iz vysim cylvākim, nazaverūt ni iz ticeibu, ni tauteibu, ni kōrtu, lai pīradynoj nazadzeiť pec gūda, bet lai pīgrīž jūs sirdš lobim dorbim.”

Lai klūsteri varātu dūt telpys školu vajdzeibom, veiskups izdávā reikōjumu, pec kura klūsteru prišknīkim tyka izlykts par pīnōkumu gōdōť par školu nūvītōšonu i, ka nabytu attīceigys mōjis, vajdzāja byuvāt šam nūlyukam jaunu.

Atsaroda storp katōlim i labvieli. Tai 27.junī 1786.g. grāfs Pļaters i jō mōtā pec leiguma ar veiskupu Benislavsku apzajāmā kotrugod īmoksōť nu sovys muižys īnōkumim pa 180 rubļu školys satureišonai pi Krōslovys klūstera. 1793.g. 15.majī kašelānša Trockaja Pļater izbyuvāja nu kūka mōji i īvītōja tymā klūsterneicu-žālsirdeibys mōsu pansionu.

Ar Sestrženceviča darbēibu lelā marā saisteits bejušō Latgolā bazneickungu-misionaru seminara liktiņš.

1786.g. tyka nūdybynōts Mogilevys arhiveiskupa krāslys. Itā arhiveiskups Sestržencevičs beja nūdūmōjš attaisāt jaunu arhidiacezis seminaru. Jaunō seminara satureišonai beja vajdzeigi leidzekli. Šam nūlyukam nu īsōkuma tik dalā, a vieļok vysī funduši nu Smolenskys diacezis tyka pōrvasti Mogilevys seminaram,

nazaverūt iz Krōslovys bazneickungu-misionaru protestim. Pazaudāja caur tū ari paleidzeibu nu Romys. Nu tō laika Krōslovys seminars soka pamozam panik̄t.

XIX g.s. sōkumā, kod 1803.g. 24.janvarī tyka nūdybynōts Viļnis mōceibu apgobols, Latgolā atsaroda divys augstōka tipa skolys, tōs beja: bazneickungu-misionaru seminars Krōslovā i jezuitu gimnazeja Dynaburgā.

1802.g. iz izgleiteibys ministra pīprasiejumu Dynaburgys jezuiti atbīldāja, ka jūs škola sastōv nu trejom klašom: pyrmō klasā īdaleita vīnā kursā, bet ūtrō i trešō pa divejim. Kotrai klasāi ir sovs školōtōjs i bez tam veļ ir krīvu, vōcu i franču volūdys školōtōji. Škoļņiku skaits 1802.godā beja šaids: pyrmijā kursā 36, ūtrijā 14, trešijā i catūrtijā pa 10 i pīktijā 21, vysa kūpā 91. Škoļņiki dzeivōja pi skolys kūpdzeivī i iztyka nu fundušu leidzeklim. Mōceišona beja bez moksys. Attīceibā iz škoļņiku vacumu beja teikts: „vacums atkareigs nu škoļņika personeigom spiejom i sekrmom zineibōs, cytaidi nivīns nateik pōrcalts iz augstōku klasi, izjemūt gadīņus, kuri iz eksamena pamata izaroda par cīneigim iz tū.” Nu jauna īzastōjušī vuicājās pec tautškolu nūteikumim, bet agrōk īzastōjušī pec akademiskīm nūteikumim. Vuicājās pec grōmotom, kurys tyka izdūtys Polockys jezuitu tipografeji, školōtōji litōja klūstera biblioteku. Školai beja mōceibu leidzekli i instrumenti vajdzeigī geometrejis i fizikys kursa izjimšonai. Parosti eksameni tyka nūturāti vairōkys ŗaizis godā, bet publiski tik vīnu ŗaizi godā civil-īriedņū i cytys publikys klōtbyutnī. Vaicōja iz šīm eksamenim školu prefekts, školu direktors i ari kotrs, kam tik patyka. Pec eksamenim lobōkīm škoļņikim izsnīdzā grōmotys i biļdeitis.

Sprīst par mōceibu gaitu jezuitu skolā var pec mōceibys gaitys daliejuma laikā nu 1802.g.

	Pyrmūdinā, trešdinā, piktdinā	Stundis ceturk.	Ūtorņiks, catūrgs	Stundis ceturk.	Sastdinā	Stundis ceturk.
1. klasā	Pyrms pušdiņom: Atīt bazneicā iz padeveigu Dīva lyugšonu, pec tam teik pasnāgta krīvu volūdys mōceiba Izskaidroj klasāi attīceigus gramatikys lykumus Skaita kū navīņ nu augšōk nūrōdeitīm autorim, izskaidrojūt vōrdus pec gramatikys lykumim Roksta kaidu navīņ saturu i tulkoj cytā volūdā, naspiejeigī tulkōt vyingrynojās gramatikys zynōšonā	2 2 3 3	Pyrms pušdiņom: Krīvu volūdys mōceiba Pasnādz aritmetikys sōkumus Vyspōreigō geografēja ap 4 pasaulā daļom: Eiropa, Āzeja, Afrika i Amerika Bazneicys viesturā	2 3 3 2	Pyrms pušdiņom: Vysys nedelis gramatikys lykumu atkōrtōšona Atjaunoj izteicīņus i izskaidrōšonu nu autorim Bazneicys viesturis atkōrtōšona Beigōs, lai bārni gūdeigi i ar sajiusmi jimtūs pi zineibom i lai pasnāgtīs palyktu atminī, teik reikōtys jūs storpā sacīkstis zynōšonōs	3 3 2 2
	Pec pušdiņom: Sōkūt nu pušūtrōs stuņdis lobj mōjis rokstu dorbus, aizrōdūt iz kļūdom, kas nasaskaņ ar gramatiku i pareizraksteibu. Roksta kaidu saturu deļ mōjis vyingryņojumim i lai ar pastōveigim vaicōjumim naapgryutynōt školōtōja runōšonys, vysu kū jys runoj, roksta iz tāfelis Izskaidroj gramatikys lykumus Lobj reita pusis tulkōjumu Pasnādz kristeigōs ticeibys pasōkumus	3 2 1	Pec pušdiņom: Ka nabyš atpyutys, to reita pusis stuņžu kōrteiba		Pec pušdiņom: Roksta kaidu saturu deļ mōjis vyingryņojumim Turpynoj gramatikys lykumu atkōrtōšonu Atkōrtoj Cicerona skaiteišonu i nu jauna tulkoj Kristeigō mōceiba	2 3 3 2

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">2. i 3. klasā</p>	<p>Pyrms pušdīņom: Bez catūrksnā ostoīnūs īt bazneicā iz padeveigu Dīva kolpōšonu. Trejōs klašōs sadaleitim škoļnikim pasnādz krīvu, franču i vōcu volūdys</p> <p>Skaidroj latīņu volūdys lykumus</p> <p>Uzmaneigi skaita kū naviņ nu Jūlija Cezara, Kornēlija Nepota voi Cicerona viestulis, Fedra fabulys voi cytu</p> <p>Roksta kaidu gobolu i tod tulkōj; skolōtōjs pa tū laiku caurskota mōjis rakstiejumus</p> <p>Pec pušdīņom: Nu pusis ūtrōs stuņdis vuica volūdys Roksta (taipaž kai 1. klasi) kaidu saturu deļ mōjis vyingrynōjumim</p> <p>Pymā pušgodā skaidroj Fedra fabulys, ūtrijā Ovidija elēgejis</p> <p>Loboj reita pusis tulkōjumu i skaidroj gramatikys lykumus</p> <p>Pasnādz moralis mōceibu</p>	<p>Pyrms pušdīņom: Volūdu mōceiba</p> <p>Viesturā par 4 monarhejom: Asīrejis, Persejis, Grikejis i cytom pec Krystus dzimšonys dybynōtōm</p> <p>Geografeja Krīvejis, Romys i Turcejis</p> <p>Aritmetika par daļom i nūteikumi par skaitliskū saleidzynōšonu</p> <p>Pec pušdīņom: Ka nabēs atpyutys, to reita pusis dorbu kōrteiba</p>	<p>Pyrms pušdīņom: Viesturis i geografejis nedelis atkōrtōjums</p> <p>Atjaunoj nedelis laikā izskaidrētūs gramatikys lykumus</p> <p>Turpynojs skaitāt i atkōrtoj autorus</p> <p>Katekizms</p> <p>Pec pušdīņom: Roksta kaidus teikumus deļ mōjis vyingrynōjumim</p> <p>Atjaunoj autoru skaiteišonu</p> <p>Turpynojs gramatikys atkōrtōšonu iz skolōtōja voi škoļniku sovstarpejim vaicōjumim</p> <p>Moralis mōceiba</p>
--	---	---	--

4. i 5. klasá	<p>Pyrms pušdīnom: Parostō lyugšona, tod volūdu mōceiba Skaidroĵ daiļruneibys lykumus Losá i tulkoĵ Cicerona runys Dobys viesturá voi dobys tīseibys voi ētika</p>	<p>Pyrms pušdīnom: Volūdu mōceiba Loboj sātys vyngrynōjumus Pyrmiĵá pušgodá Romys viesturá, ūtrijá skaita izlaseitys vītys nu Līvija i cytīm vyslobōkijīm viesturnīkim Geografeĵa sferiskō i politiskō</p>	<p>Pyrms pušdīnom: Loboj sātys rakstiskus vyngrynōjums Daiļruneibys lykumu atkōrtōšona Atkōrtoj autorus Moralis mōceiba par priškzeimeiga kristeigō cylvāka i loba pilsūnā pinōkumim</p>
	<p>Pec pušdīnom: Volūdu mōceiba Dzeĵošonys mōksla Skaita izlaseitys epigramys, odys, elēgeĵis voi poemys Pvrmiĵá pušgodá algebra, ūtrijá - geometreja teoretiskō i praktiskō.</p>	<p>Pec pušdīnom: Ka nav nūlykta atpyuta, tod paturams reita pusis daljejums</p>	<p>Pec pušdīnom: Mōceibys par dzeĵu atkōrtōšona Viesturis atkōrtōšona. Deĵ atminis nūstyprynōšonys vīns nu škoļnīkim stōsta daĵu runys, kura pec nedelis atkōrtōjama Gareigō ispaidōšona</p>

Svātdinīs dinōs vysōs klašōs ar vīnys voi ūtrys stuņdis storpbreĵīm teik skaidrōta kristeigōs ticeibys mōceiba atticeiga kotrai klasái. Cyts breivis laiks svātdīnom i dorbadīnom izlitojams partikularim vyngrynōjumim školys zineibu sagatavōšanai.

Cik ir beĵš 1803.godā Latgolā katōļu goreidznīceibys iztureišonā tautškolū, pascāť ar piļņeigu nūteikteibu gryuts. Nūteikti zynoms par divu taidu školū atsarasšonu Krōslovā. Vīna nu tōm beĵa deĵ puiškinim i saturāĵa tū bazneickunĵi-misionari, a ūtra deĵ máitiņom (konvikts) i saturāĵa tū žālsirdeibys mōsu ordenā klūsterneicys.

Vysys šōs školys (*приходские училища*) atsaroda piļņeigā tūs personu voi īstōžu pōrzynōšonā, kas tōs dybynōĵa. Tī izstrōdōĵa mōceibu programys, meklāĵa školōtōĵu i nūzeimōĵa leidzekļus školū iztureišonai.

Saprūtams, ka pi taidim apstōklīm šūs školū programys i īkōrta beĵa vysvysaidys. Beĵa školys, kur vysa apmōceiba sastōvāĵa nu tō, ka vuicāĵa skaitāť i rakstāť pūliski, i dažīm rūkdorbim. Cyťraiz

pi šo pīvinōja veļ krīvu i paṭ latīņu volūdu, cyṭraiz mōcāja aritmetiku, gleittraksteišonu i eisū katekizmu. Ir školys saleidzinojūt ar dīsgon plašu programu. Nu taidom beja škola Krōslovā. „Pasnādzamī priškmati, soka persona, kas revidiejusā šū školu, cīneiigi slaveišonys: caur šīm priškmatim kotrs īgiun vajdzeigōs zynōšonys i tī pīteikūši, lai jaunōtni sagatavōtu izgleiteibys turpynōšonai augstōkōs klašōs. Ši priškmati ir: skaiteišona i roksts krīvu i pūļu volūdā, katekizms, bazneicys viesturā, krīvu i latīņu volūdys, aritmetika, geografēja i viesturis pasōkumi.”

Krōslovys sīvīšu pansionā pasnīdzā katekizmu, franču i vōcu volūdys, geografēji, zeimeišonu, dejis i rūkdorbus. Mōceibys nūtyka pūļu volūdā.

Leidz laikam, kod Latgolū īslādzā Viļnis universitatis mōceibys apgobolā, nav radzams, ka bȳtu bejušys kaidys školys īreikōtys nu sabīdriskōs apgōdōšonys prikaza. Daudz moz nav sazaglobōjušys zinīs par šaidom školom.

Pareizi organizeitōs vyspōrizgleitōjušōs školys, kurys beja pīinamys vysim krīvu pavaļstnikim kai veirīšu tai i sīvīšu kōrtys, teik atslāgtys Īkš-Krīvējī jau nu 1786.g. Pec 1786.g. 5.augusta nūteikumim guberņu piļsātōs teik dybynōtys golvonōs tautškolys, a aprīņku piļsātōs mozōkōs tautškolys. Pādejōs beja elementarōs divklaseigōs školys ar divgadeigu mōceibys kursu i ar divejim školōtōjim. Mōceibu kursā bez skaiteišonys i roksta itylpa: bazneicys viesturā, katekizms, tykumeibys nūteikumi, grōmota par cylvāka i pilsūnā pīnōkumim, krīvu volūdys gramatika, aritmetika i zeimeišona. Viļnis mōceibu apgobola dybynōšonys laikā Vitebskys gubernis boltkrīvu aprīņkūs jau beja nazcik taidu školu, a Latgolā šūs školu veļ nabeja. Taisneiba, Dynaburgys jezuiti XIX g.s. sōkumā sovā školā jau vuicāja pec tautškolom izdūtījim nūteikumim.

Apcierstis stumbrs

Par dzimtinis vitalitati i tōs liktinā tragiskū atteisteibu

Mūsu dzimtinā ir svešinīku izbrodōts Dīva dōrzs. Tys ir grūzeits, daleits, laupeits i putynōts, koleidz ir palykuši tik plyki, aplauzti i apciersti stumbri, kas tod pamazam otkon ir apzablōjuši ar jaunu lopu sagu.

Ŗaiz vyduslaikūs latgali ar sēlim, kas sastōdāja vīnu kūpejū volūdu, aizjāmā plašu teritoreji ap Daugovu. Jīm beja sova valstš, sova tauta, sova teritoreja. Godu syntim īkarōtōji dalāja teritoreji, daleja tautu i nycynōja tōs kulturu i volūdu. Pādejūs godu syntūs latgaļu kūka stumbrs atsaroda Inflantejī, a apcierstī zori — austrumūs, rītumūs i dīnvydūs.

Cik tōli austrumūs aiz tānejōs Latvejis rūbežim ir sniedzīs latgaļu izplatiejums, ir gryuši zynōt, tō deļ ka izplateiba nav bejusā apraksteita, i pagōjušā godu syntā ir nūtykusā strauja pōrkrīvōšona. Tūmār oculīcinīki zyna, cik daudzi vaci cylvāki aizrūbežā protuši mūsu volūdu i dzeivōjuši pec latgaļu īražom i dzeivis veida. Vāļ pavysam naseņ vyss Drisys aprinkis skaitājās pi Livonejis resp. Latgolys.

Dīnvydūs tyvōkō latgaļu teritoreja ir vacō Sēlija — Ilūkstis aprinkis. Bet Sēlija vāļ vairōk gōja iz rītumim — leidz Baldūnai i Zemgalis pūrim, i leidz tīnītai ir atlykuši ari senejōs latgaļu volūdys pādi.

Rītumūs latgali aizjāmā vysu vyds i austrumu Vidzemi. Tī beja spīsti palikļ par luteranim i tyka saukti par malienīšim, jo jī narunōja „grōmotu volūdu”, bet vacū latgaļu volūdu. Ticeibu nūškierteibys deļ jī nalasāja i latgaļu rokstus. Pagōjušō godu symta vydā K. Biezbārdis, (*K. Biezbārdis, Der Sprach- und Bildungs-Kampf in den Baltischen Provinzen Russlands, Bautzen 1865.*) viertāja, ka „vitebskišu” dialektu runojūt austrumu Vidzemī i austrumu Kurzemī ap 150 000 īdzejvōtōju (a INFLANTEJĪ 200 000). Jō skaitli, saprūtams, ir zami, bet vīnu tī līcynoj, ka ticeibu zinī vacō Latgola ir tykusā pōrškalta iz pušom, i ka Modūnis, Valkys i Cāsu aprinkūs latgaliski runōja leidz paļ pādejam laikam.

Ar Latvejis dybynōšonu šys apcierstis etnografejis kūks natyka salobōts, a paļ dažā zinī krūplōts tōļōk. Nu latgaļu kūka palyka koloneja Pīterpilī, i Sibirejī ap 60 000 īdzejvōtōju, Drisys aprinkī i cytur pīrūbežā ap 25 000 īdzejvōtōju. Šys tys palyka pi Pūlejis, Ilūkstis aprinkis aizgōja pi Zemgalis, a vysī „malienīši” — pi Vidzemis. Latgali pīderāja pi 3 ticeibom: centrī katōli, austrumūs pōrkrīvōtī pareizticeigī, rītumūs baltizātī luterani. Kūpejō politiskō volūda, saprūtams, nabytu bejusā vīgla, bet, dīmžāl, taida i nav tykusā mekleita. Katōliskō Latgola — beja Pušlatgola, i ir nūticš tai, ka iz ticeibys bāzis tei kliva ari vīneigō Latgola — Daugavpilš, Riezeknis, Ludzys i Abrinis aprinki.

Bet ari šei šaurō Latgola ni tyvu nav sasnāgusā tū, kas tai pīzanōcā. Sovu pašvaļdeibu tai naizadávā izceināļ, veidōļ sovu kulturu, kūptļ sovu volūdu i literaturu tai tyka pamazam aizlīgts i, golvonīs, — natyka atrisynōta problema — „zāmis moz, laužu daudz”.

Ļaužu daudzums ir tei apbreinōtō i slavynōtō Latgolys īpatneiba. Par tū ir pīceiga mýsu Mōtā Bazneica, par tū ir bejušys cyldonys runys dažaidūs vaļstš svātkūs, par tū ir pīcōjušīs kolpu verveitōjī, par tū ir pīcōjušīs legionu mobilizātōjī i par tū ir

prīcōjušis poši latgali — dūmōdami — vot, mās asom naizneikstūša ciltš, kam pīdar nōkūtnā! Vysvairōk ir prīcōjušis pādeji. Prīcōjušis par vitalitati, kuru nav protuši vadāt, kurai nav protuši izlauzt pīmārōtu ceļu, kuru nav protuši aizsorgōt i kuru cyti ir decimiejuši i gremdiejuši lājī kai iudini caur atvārtom slyžom.

Dzimsteiba Latgolā ir īviereibys cīneiga. Izejmūt nu tōs, Latgolai dreīži viņ vajdzātu domināt par vysu Latveji. Bet ir daudzi „bet”, kuru mūsu ļaudš narādž, nasaprūt i nagryb sapraš. I cikam runojom dažus vōrdus par šīm „bet”, pazavārsim statistikā, kaida patiseibā dzimsteiba Latgolā ir. Īskotam jimsim vairōkus godu skaitļus.

Pec Latvejis statistikys goda grōmotom, kurys regulari izdāvā Vaļstš statistiskō pōrvaldā, 1932. godā ir dzymuši: Reigā — 5307, Vidzemī — 6647, Kurzemī — 4923, Zemgalī — 5278 (nu tīm Ilūkstis aprinkī 1444) i Latgolā — 15211. Kūpā vysā Latvejī dzymuši — 37366, skaitliskō attīceiba storp Latgolu i pōrejū Latveji ir ap 3 : 4.

Jimsim vāl kaidu godu! 1933. godā dzymuši Reigā — 4953, Vidzemī — 6104, Kurzemī — 4 61, Zemgalī — 4725 (nu tīm Ilūkstis aprinkī 1238) i Latgolā — 14133. Vysā Latvejī dzymuši 34576, skaitliskō attīceiba storp Latgolu i pōrejū Latveji — 3 : 4.

Apmāram taida poša attīceiba turpynojās i vālōkus godūs. 1934. godā Latgolā dzymuši — 13419, pōrejā Latvejī — 19964; 1935. godā Latgolā dzymuši — 13677, pōrejā Latvejī — 20742; 1938. godā Latgolā dzymuši — 12887, pōrejā Latvejī — 23499. Pi pōrejōs Latvejis, prūtams, pīderēja i Latgolys laukstrōdnīki ar sovom gimīnom, kurys taipať tī nabeja mozys.

Izejmūt nu šaidim dzimsteibys apstōklīm, vyslelōkīs īdzeivōtōju pīaugums beja Latgolai. Pīm., 1938. godā, kod Latgola rōda vysmozōkū dzimsteibys skaitli, Latgola ir davusā dabeigū pīaugumu par 5459, koleidz Reiga tik — 320, Vidzemā — 668,

Kurzemá — 603 i Zemgalá — 1045 (tōs golvonīs pacālōjs ir Ilūkstis aprinkis).

I tōļōk — vacō patīseiba „ļaužu daudz, zámis moz” izapauž šaidūs skaitļūs: īdzeivōtōju bīzeiba iz 1 km² Latgolā 1932. godā — 35,8, pōrejā Latvejī tik 20, Latgolā 1933. godā — 35,8, pōrejūs apgobolūs taipaž, caurmārā 20 i Latgolā 1938. godā — 36,2, pōrejūs apgobolūs — 17—22. Tá ir radzams, cik „taisneigi” agrārō reforma ir atrisynōjusá zámis sadaleišonu storp Latvejis īdzeivōtōjim!

Bet cik nataisneiga ir bejusá zámis sadaleišona storp Latvejis īdzeivōtōjim, tikpaž nataisneigs ir bejš parlamenta pōrstōvju sadaliejums — koleidz taidš parlaments beja. Ir logiska patīseiba, ka navys zámá vielej pōrstōvjus, bet īdzeivōtōji. Deļtō parlamenta pōrstōvju daudzums nūsokams pec īdzeivōtōju daudzuma, a navys pec teritorejis plateibys. Máš augšā rādžājam, ka storp Latgolā i pōrejā Latvejī dzymušim attīceiba ir 3:4 voi slyktōkā gadinī 1:2. Taidai attīceibai bȳtu jōbȳn i nōkušō parlamenta pōrstōvju sastōvā! Tod Saeimā nabȳtu vys 13 latgali, kai tys bejš leidz šam!

Tī ļaudš, kas dzymušī storp 30-tijim i 40-tijim godim, tagad ir pīaugušī kai trymdā tai dzimtinī, bet jūs vōrda nadzierd i jūs svora narādž. Narunōsim par trymdu, kur ir gadiejuma sastōvs, izkleidāts pa plašū pasauli, bet pazavārsim iz dzimtini! Tī tak tautys kūduls ir palicš, i nu Latgolys ir emigriejušī mozōk kai nu pōrejōs Latvejis. Kaidš ir latgaļu svors tī? Rōdīs, nikaidš!

Latgolai sovu komunistu nabeja, i Latgola tī bez gȳvu slauciejis īvirzeitys Reigys „parlamentā”, i tūs svora i vōrda. Vōrda pec pōrs kolpyunis nu kolhoza ir vyss. Vyss pōrejīs ir nūlikvideits. Ni laikrokstu, ni presis, ni grōmotu latgalim nav, i vysa augstōkō administrativō pōrvaldá kai piļsātōs tai iz laukim aizpiļdeita gon ar tyvīm latvišim, gon ar tōlȳm īnōciejim krīvim, kuri terorizej i apspīž vītejūs īdzeivōtōjus.

Izejmūt nu dzimsteibys skaitlim dzimtinī, latgalim vajdzāja bīt vysōs īstōdōs, školōs, universitažōs itt. 3 : 4, bet taidys parōdeibys narādž. Tautiši voi nu ir apspīsti kolhoza zemņiku stōvūklī voi izkaiseiti par ryupņiceibys strōdnīkim. Bet ļaunōkis ir deportacejis i mobilizacejis.

Par šīm pādejim apstōklim pōrs vōrdu. 1941. godā nu Latgolys tyka deportāti ap 12000 īdzeivōtōju. Vōcu okupacejis laikā dalā laukstrōdnīku tyka apsauta Kurzemī i Vidzemī. Īmeslis beja tik tautys brōļu šovinisms i naidis. 1942. godā fašistiskō Reigys pošpōrvaldá, kurā nabeja nivīna latgaļu pōrstōvá, taipaž kai tagad nav boļševiku vaļdeibā Reigā, nu Latgolys pagrōbá ap 40000 strōdnīku. Tūs prasāja Hitlera Vōceja nu vysys Latvejis, a gen. Dankera—Valdmaņa—Andersona pošpōrvaldá tūs pagrōbá tik nu Latgolys. 1943./44. godā sōcās Latvišu legionā mobilizaceja. Tei beja internacionāly nalykumeiga akceja, leitoviši nu tōs izavairāja, a Dankera vaļdeiba tik klanājās i otkon — grōbá nu Latgolys.

Pōrejūs apgobolu lēlsaimņīkim i augstūs iriedņu dālym sagōdōja UK kartis, tī beja naatvītōjami, a latgali — tī vysī mobilizejami i legionā tūs beja 41,2%. Nu šīm mobilizeitijīm daudzi kryta frontī, daudzi kara beigōs (ap 10000 — 15000) tyka aizsyuteiti iz Sibireji. Tei ir lelō Latgolys ašná nūtacynōšona, kod Latgolai nav sovys nūteikšonys, kod par tū lem cyti. Laimeigā kōrtā krītna legionā dalā ir trymdā (ap 40%), bet tī vāļ nav īraudziejuši i apzynōjuši, kas jūs draugi, kas jūs īnaidņiki.

Tōļōk, Latgolys īdzeivōtōju skaitu sādynōja iz lāji filtracejis i peckara deportacejis (tōs gon taidys pošys beja i pōrejūs apgobolūs). 1944./45. g. nu Latgolys izfiltrāja ap 10000 īdzeivōtōju i pi kolektivizacejis 1948.—1952. g. vāļ izvádá ap 20000 īdzeivōtōju. Skaitli ir drausmeigi, i tī līcynoj par lelū tautys genocidu.

Tai tod optimisms par tautys vitalitati, kod tai nav eistys vadeibys i pošnūteikšonys, ir naivs priks. Tautys ašnis ir vīgli

nūlaižams, i latgali ir iznycynōti naviņ nu boļševikim, bet tikpať labi nu vōcišim i tautys brōlim rītumu Latvejī.

Tōs ir lītys, par kurom moz runōts i kas ir moz apgaismōtys. Daudzi tōs nasaprūt i napōrrādž i tīm nikas nav sokams ni deļ tagadnis, ni deļ nōkūtnis, tī gaida tik, kod jūs pasaukš iz gūda vītom i ļauš īcālť omotūs dažus radinīkus, i ar tū deļ tīm bỹš atrisynōts vyss. Deļ tīm nav ni Latgolys, ni sōpu, ni problemu. Vāļ naseņ gadājās rādžāt vīnu: „Latgolys politikī”, kas asūt 40 godu „nūzadorbōjš ar politikū” (resp. bejš syltā vītā i nūdevš tautys interesis). Šō politikā vīneigī plani beja: **gaidāt, kod pasaukš**. I lai tī mistiskī saucieji napasauktu cytus, bet tik taišni šaidus „Latgolys politikus”, tod īkonservejami vacūs parteju nūsaukumi i pa „vacam politikam” pīkonservejams pi šīm nūsaukumim i tod gaidāt, kod kas atlākš. Tōļōk jūs skots nikod nav sniedzīs i nazasnādz. Lai patiši kas atlāktu, lai giutu sāv gūdu i popularitāti pi tīm, kas eventuali nōkūtnī varātu bỹť tī „kļocku devieji”, to naviņ nateik runōts par Latgolys sōpom i cīsšonom, bet gon nūklusāts, apstreidāts, nūdūts i ruināts. Šōs parōdeibys ir tōs, kas Latgolys nōkūtni apdraud, vysvairōk.

Mỹsim vāļ bỹš tauta, mỹsim vāļ bỹš ļaudš ar Latgolys sirdi i dvāseli, bet mỹsim nabỹš vodūšūs golvu, nabỹš tautys kusteibys ideju, nabỹš ceinis i atteisteibys mierku, i caur gora genocidu tauta var mierť otrōk tikai apcierstīs stumbrs, kas pi izdeveigim apstōklim laiž otkon atvasis.

Pi mỹsu nūteik navys šūs atvašu kūpšona, bet arviņ jauna apciersšona.

I lelōkī apciertieji ir pošys Latgolys tyvredzeigī, savteigī i naapzineigī „politikī”.